

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
REGIONŲ PLĖTROS INSTITUTAS

TAUTVYDAS ELIJOŠIUS

Magistro studijų programos *Istorija ir politika*

II kurso studentas

**SAJŪDIS ŠIAURĖS LIETUVOJE: PAKRUOJO IR ŠIAULIŲ
RAJONŲ ATVEJAI**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė - prof. dr. S. Grigaravičiūtė

Darbas originalus – Tautvydas Elijošius

(.....)

Šiauliai

2019

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. LIETUVOS POLITINIS GYVENIMAS SSRS PERSITVARKYMO LAIKOTARPIU.....	13
1.1.Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio priešistorė.....	13
1.2. Sąjūdžio atsiradimas Lietuvoje	15
2. PAKRUOJO RAJONAS TAUTINIO ATGIMIMO LAIKOTARPIU	21
2.1.Sąjūdžio struktūrų kūrimasis Pakruojo rajone	21
2.2. Vietinės spaudos įtaka rajono visuomenei	27
3. ŠIAULIŲ RAJONAS TAUTINIO ATGIMIMO LAIKOTARPIU	34
3.1. Sąjūdžio struktūrų kūrimasis Šiaulių rajone	34
3.2 Vietinės spaudos įtaka rajono visuomenei	38
4. SAJŪDIS IR JO REIKŠMĖ SAJŪDIEČIŲ ATSIMINIMUOSE	46
4.1. Sąjūdžio atspindys amžininkų atsiminimuose.....	48
4.2. Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio dalyvių atsiminimai	55
IŠVADOS	76
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	78
SANTRAUKA	85
SUMMARY.....	87
SANTRUMPOS	89
PRIEDAI.....	90

IVADAS

Temos aptarimas. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (toliau - LPS) – tai Lietuvos politinis-visuomeninis judėjimas, savo veiklą pradėjęs dar XX a. 9 dešimtmečio pabaigoje. Jo pirminis tikslas buvo pagal Maskvos nustatytas taisykles pertvarkyti sovietinės Lietuvos politinį, ekonominį, kultūrinį gyvenimą, padėti Lietuvai įgyti kuo daugiau savarankiškumo. Dar XX a. devintojo dešimtmečio pradžioje Sovietų Sąjungoje paastrėjo socialinė, ekonominė ir politinė krizės. Buvo aišku, kad imperijai būtini kardinalūs pasikeitimai. Daug vilčių sieta su naujosios kartos politiko Michailo Gorbačiovo paskyrimu į SSKP generalinio sekretoriaus poziciją 1985 m. Jam buvo nurodyta įgyvendinti politinės sistemos reformą Sovietų Sąjungoje. Savo ruožtu jis paskelbė pertvarkos („perestroikos“) politikos pradžia. Šalis neišvengiamai turėjo judėti demokratijos link. Pagrindiniai postulatai, kuriais rėmėsi M. Gorbačiovas, įgyvendindamas pertvarkos politiką, buvo viešumas, nevaržoma kritika ir žodžio laisvė. Galų gale šis procesas įgavo tokį pagreitį, kurio senoji SSKP nomenklatūra nesugebėjo sukontroliuoti.

Neilgai trukus pertvarkos idėjos pasiekė ir Lietuvą. LPS susikūrė kaip nepriklausomas judėjimas, kurio tikslas vykdyti visuomenės atsinaujinimą ir spartinti socialinę pažangą. Šio judėjimo tikslas buvo atgaivinti tautines tradicijas, supažindinti visuomenę su neiškraipyta Lietuvos istorija, branginti ir saugoti gimtąją kalbą. Ilgainiui Sąjūdis virto organizacija, pradėjusia vadovauti politiniam tautos išsivadavimui. Visko siekta pamažu ir tik 1989 m. vasario 15 d. LPS aiškiai deklaravo siekį atkurti Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę.

Sąjūdis nebuvo vien didžiųjų Lietuvos miestų reiškinys, jis apėmė ir didžiąją dalį šalies periferijos. Aišku, rajonuose Atgimimo procesai vyko labai skirtingai bei gerokai lėčiau, kadangi žmonės buvo pripratę prie sovietinės tvarkos ir kritiškai žiūrėjo į bet kokias naujoves. Vietinio lygmens Sąjūdžio struktūros kūrimasis buvo ilgas ir nelengvas procesas. Jis vyko keliais etapais: pradedant 1988 m. birželio 3 d. iniciatyvinės grupės sukūrimu sostinėje, vėliau didžiuosiuose miestuose, o galiausiai ir šalies periferijoje. Visoje Lietuvoje pradėjo veikti LPS padaliniai. Šalies regionuose politinis gyvenimas ėmė po truputį keistis. Žmonėms atsirado galimybė aiškiai ir viešai dėstyti savo mintis, kritikuoti valdžią, teikti savo pasiūlymus. Atsirado demokratiniai rinkimai, kuriuose galėjo dalyvauti ne tik viena partija, šalis ėjo demokratijos link. Ne išimtis buvo ir Šiaurės Lietuva. Sąjūdžio grupių kūrimuisi didelį impulsą padarė 1988 m. liepos 22 d. mitingas Saulės laikrodžio aikštėje Šiauliuose. Po kelių dienų (liepos 26 d.) susibūrė ir Šiaulių miesto Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Neilgai trukus LPS skyriai susikūrė Kelmėje (rugpjūčio 25 d.), Radviliškyje (rugpjūčio 30 d.), Naujojoje Akmenėje (rugsėjo 9 d.), Pakruojuje (rugsėjo 13 d.), Joniškėje (rugsėjo 17 d.), Šiaulių rajone (spalio 3 d.). Magistro darbe siekiama nuodugniai ištirti Sąjūdžio

susiformavimą Pakruojo ir Šiaulių rajonuose, išryškinant Sąjūdžio struktūrų kūrimosi specifiką bei keliant klausimą, kas lėmė skirtingos spartos LPS plėtrą regionuose. Be to, remiantis periodine LPS vietinio lygmens spauda bei egzistuojančia istoriografija, aprašoma Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio struktūra, vietinio lygmens Pakruojo ir Šiaulių raj. organizacijų veiklos kryptys, aiškinamasi, kas yra istorinė atmintis ir kaip ji yra įamžinama Pakruojo ir Šiaulių rajonuose.

Temos aktualumas ir naujumas. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis – esminis reiškinys šalies Atgimimo istorijoje bei kelyje į Nepriklausomybę. Sąjūdžio veikla – aktualus tyrimų objektas, žinant dabartinę geopolitinę situaciją Vidurio ir Rytų Europoje. Nuo Sąjūdžio pradžios praėjo trisdešimt metų. Lietuvos Respublikos Seimas, minėdamas Sąjūdžio jubiliejų, 2018-uosius paskelbė Sąjūdžio metais, o 1988–1990 metus išskyrė kaip ypač svarbų Lietuvos istorijos laikotarpį, kai sovietų okupacinėje sistemoje Sąjūdžio Seimas veikė kaip dalinis, bet teisėtas demokratinis tautos atstovas. LPS istorija didmiesčiuose išnagrinėta gana nuodugniai, tačiau Sąjūdis apėmė ne tik didžiuosius Lietuvos miestus, tačiau ir šalies rajonus. Todėl lygiai taip pat svarbu prisiminti, analizuoti ir įvertinti Sąjūdžio skyrių, kurie veikė toliau nuo Vilniaus ir didžiųjų miestų, veiklą.

Šiame darbe orientuojamasi į LPS idėjų sklaidos problemas konkrečiose Lietuvos periferijos taškuose. Pasirinktos temos naujumas atsiskleidžia tuo, jog bus tyrinėjami kaimyniniai – Pakruojo ir Šiaulių rajonai, kuriuose Sąjūdžio struktūrų veikla ir Atgimimo idėjų sklaida dar nėra detaliai išanalizuotos. Rajoninės spaudos įtaka Sąjūdžio idėjų sklaidai šalies periferijoje nėra plačiai ištyrinėta tema. Tyrimo pagrindą sudaro ne tik Sąjūdžio skyrių dokumentai, rezoliucijos, protokolai ir straipsniai, bet ir pačių to proceso dalyvių atsiminimai. Remiantis interviu metodu, papildyti istorijos šaltiniai šia tema.

Tyrimo problema. Istoriografijoje, tyrinėjant Sąjūdžio laikotarpį, juntamas tam tikras disbalansas. LPS centrinių struktūrų veikla išnagrinėta gana plačiai, o šio judėjimo vaidmuo regionuose dar nėra tinkamai atskleistas. Tai galioja kalbant ir apie Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio skyrių veiklą. Tam įtakos turėjo pirminių šaltinių trūkumas. Todėl būtina išsiaiškinti, kaip Sąjūdį sutiko Pakruojo ir Šiaulių rajonų gyventojai bei valdžia, kokie buvo rajono skyrių tarpusavio santykiai, kokiais būdais buvo skleidžiama informacija apie tautos Atgimimą ir Sąjūdžio veiklą bei kokie buvo tos sklaidos rezultatai.

Istoriografija. Sąjūdžio tema mūsų laikų visuomenėje vis dar neretai užmirštama ir nėra deramai įvertinta, nors labai smulkios ir padrikos informacijos gana daug. Tik XX–XXI amžių sandūroje Sąjūdžio tema sulaukė reikiamo dėmesio. Tam iš dalies kliudė nesibaigiantys istorikų ginčai vienu ar kitu klausimu. Dauguma tvirtino, kad sudėtinga rašyti istoriją, kai yra daug amžininkų, kurie skirtingai ir subjektyviai traktuoja to meto įvykius. Galime pasidžiaugti, jog Lietuvos istoriografijoje pastaruoju metu tautinio Atgimimo laikotarpiui padaroma vis naujesnių

tyrimų, kuriais remiantis leidžiamos monografijos. Labai svarbu, kad šio darbo ėmėsi Lietuvos istorikai. Minint Sąjūdžio susikūrimo dešimtąsias metines, Lietuvos istorijos instituto iniciatyva buvo surengta mokslinė konferencija, kurioje dalyvavo ne tik istorikai, bet ir žymūs to meto tautinio Atgimimo dalyviai. Konferencijoje garsūs politiniai veikėjai nagrinėjo LPS susikūrimo, raidos, santykių su komunistine vadžia peripetijas. Tiesa, Sąjūdžio veiklos problematika joje buvo paliesta tik paviršutiniškai.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis nebuvo tik šalies sostinėje veikęs darinys. Po LPS iniciatyvinės grupės susikūrimo Vilniuje Sąjūdžio idėjos greitai pradėjo skliti visoje valstybėje. Deja, permainos šalies periferijoje ilgą laiką nesulaukė reikiamo istorikų dėmesio, visi koncentravosi į įvykius sostinėje ir didžiuosiuose miestuose. Daugelis tiesiog vengė tyrinėti valstybės tautinio Atgimimo procesus mažesniuose šalies miesteliuose, todėl istoriografija šiuo atveju nėra gausi.

Labai svarbus ir reikšmingas darbas tautinio Atgimimo ir Sąjūdžio tematika yra Česlovo Laurinavičiaus ir Vlado Sirutavičiaus „Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo Persitvarkymo iki Kovo 11-osios“¹. Ši monografija buvo ilgai laukta istorikų bendruomenės, nes pagaliau Sąjūdžio problemas nagrinėti ėmėsi šalies istorikai profesionalai. Studijoje remiamasi ne vien archyviniais dokumentais, tačiau ir pačių Sąjūdžio dalyvių prisiminimais. Joje autoriai išsamiai atskleidžia Sąjūdžio iniciatyvinės grupės susikūrimo aplinkybes ir LPS vartimą masiniu reiškiniu, taip pat Sąjūdžio ir Lietuvos komunistų partijos (toliau – LKP) kovą dėl valdžios. Autoriai naudodami humanitarinių ir socialinių mokslų metodus atskleidžia, kaip kilo ir buvo praktiškai realizuotos Sąjūdžio idėjos. Kita vertus, istorikai savo darbe apsiribojo XX a. 9-o dešimtmečio pabaigos įvykių šalies sostinėje analize, periferijai palikdami nedidelį skyrelį. Monografijoje apžvelgiamas ir Atgimimo laikotarpio Lietuvos politinis gyvenimas. Įdomus dalykas, kad Sąjūdžio istoriją autoriai užbaigia sulig Nepriklausomybės atkūrimu – Kovo 11-ąja, su kuria Sąjūdžio istorija turėjo baigtis. Nors LPS ir įvykdė pagrindinį bei svarbiausią savo tikslą (atstatė šalies Nepriklausomybę), tačiau jo veikla dar tęsėsi. Sąjūdis galutinai tapo visuomenine organizacija, kai 1993 m. gegužės 1 d. įkurta Tėvynės sąjunga. Sunku pasakyti, kodėl minėto darbo autoriai apsiribojo 1990 m. kovo 11-osios Aktu, galbūt autoriai pasiliko „rezervo“ XII tomo II daliai. Kaip bebūtų, V. Sirutavičiaus ir Č. Laurinavičiaus darbas padėjo tvirtus pagrindus kitiems mokslininkams, kurie bandys išsamiau gilintis į Sąjūdžio istorijos problemas.

Kalbant apie Lietuvos istoriografiją, ryškėja tendencija, kad Sąjūdžio moksliniai tyrimai tampa intensyvesni artėjant Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo sukaktims. Štai minint Nepriklausomybės dvidešimtmetį 2010 m. išleista Sąjūdžio tarybos nario Bronislovo Genzelio ir

¹ Laurinavičius, Česlovas ir Sirutavičius, Vladas. *Lietuvos istorija. Sąjūdis: Nuo Persitvarkymo iki Kovo 11-osios. XII t. I dalis*. Vilnius: Baltos lankos, 2008.

LPS atsakingosios sekretorės Angonitos Rupšytės sudaryta knyga „Lietuvos Sąjūdis 1988-1991 m.“. Joje analizuojamas LPS įsikūrimas, įtakos augimas. Magistro darbui rasta vertingos informacijos apie Sąjūdžio idėjų sklaidą šalies periferijoje, kuri pateikiama straipsnyje „Sąjūdžio idėjų sklaida miestuose, rajonuose, kaimuose“².

Svarbi monografija, tyrinėjanti tautinio Atgimimo laikotarpį, – tai Vilniaus pedagoginio universiteto mokslininkų su kolegomis parengtas darbas „Sąjūdis periferijoje 1988-1993 m.“³. Joje bene pirmą kartą nagrinėta politinio gyvenimo kaita šalies regionuose. Knyga sudaryta iš mokslinių pranešimų bei straipsnių. Darbas išleistas po 2008 m. vykusios mokslinės konferencijos, kuri buvo organizuota Vilniaus pedagoginiame universitete ir skirta šalies periferijoje XX a. 9-ame dešimtmetyje vykusiems politiniams procesams. Leidinyje pristatomi istorikų moksliniai pranešimai, kurių pagrindu buvo parengti straipsniai apie Sąjūdžio veiklą mažesniuose Lietuvos miesteliuose: Anykščiuose, Jurbarkė, Joniškėje, Marijampolėje, Rokiškėje ir kitur. Apie Pakruojo Sąjūdžio veiklą informacijos labai mažai. Paminėta tik iniciatyvinės grupės susikūrimo data bei keli kiti svarbūs faktai⁴.

Kita reikšminga studija, kurioje kalbama apie Sąjūdžio veiklą Lietuvoje XX a. 9-o dešimtmečio pabaigoje, – Arūno Gumuliausko išleista knyga „Lietuvos istorija (1795-2009)“⁵. Tai knyga apie dviejų paskutiniųjų šimtmečių šalies istorijos raidos vaizdą, išryškinanti pagrindinius jos politinio gyvenimo laikotarpius ir jiems būdingus įvykius, reiškinius bei procesus. Be to, joje skiriama nemažai dėmesio ir svarbiems politiniams XX a. 9-o dešimtmečio pabaigos įvykiams Lietuvoje. Šiame darbe iš dalies paliesta ir tautinio Atgimimo tema. Ji gvildinama nuo pat M. Gorbačiovo atėjimo į valdžią 1985 m. Taip pat Sąjūdis pateikiamas kaip nauja tautos viltis, atskleidžiamos jo susikūrimo priežastys. Be to, nagrinėjamos politinio gyvenimo permainos, kuomet Lietuvos komunistų partijai (toliau – LKP) pirmą kartą sovietinės Lietuvos istorijoje atsirado galinga atsvara - LPS. Aišku, Sąjūdžio istorija pateikiama ne taip išsamiai, kaip anksčiau minėtose knygose. Kita vertus, autoriaus darbas nėra skirtas tik Sąjūdžio istorijai tyrinėti, nes, kaip minėta anksčiau, apima daugiau nei 200 metų laikotarpį.

Nagrinėti Atgimimo laikotarpio politines permainas ėmėsi ir Sąjūdžio lyderiai. Iniciatyvinės grupės narys, vėliau – Sąjūdžio Seimo, Seimo Tarybos narys, Sąjūdžio atsakingasis sekretorius Virgilijus Juozas Čepaitis savo knygoje „Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11“⁶

² Bartkevičius, Kęstutis. „Sąjūdžio idėjų sklaida Lietuvos miestuose, rajonuose, kaimuose“. *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988-1991 m.* Kaunas: Šviesa, 2010.

³ *Sąjūdis Lietuvos periferijoje 1988-1993 m.* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

⁴ Rupšytė, Angonita. „Sąjūdžio ryšiai: tarp centro ir periferijos“. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje 1988-1993 m.* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009. P. 77.

⁵ Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795-2009)*. Šiauliai: Lucilijus, 2010.

⁶ Čepaitis, Virgilijus. *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*. Vilnius: Tvermė, 2006.

aprašo LPS veiklą nuo jo susikūrimo iki pergalės rinkimuose į Aukščiausiąją Tarybą – Atkuriamąjį Seimą.

LPS veiklą tyrinėjo išeivijos atstovas, Viskonsino universiteto profesorius Alfredas Erikas Sennas. 1992 m. jo išleistas darbas „Bundanti Lietuva“⁷ buvo vienas pirmųjų mėginimų kompleksiskai apžvelgti Lietuvos politinius procesus Atgimimo laikotarpiu. Angliškas šios knygos variantas JAV buvo išleistas 1990 metais. Šią temą tik Baltijos regiono aspektu nagrinėjo Anotolis Lievenas savo knygoje „Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelyje į nepriklausomybę“⁸. Ši knyga remiasi paties autoriaus įvykių Baltijos šalyse 1987–1993 m. stebėjimais, pokalbiais su žymiais politikais, kultūros, visuomenės veikėjais, neatsisakant ir mokslinės literatūros. Pastarosios dvi monografijos padėjo pagrindą tolesnėms Atgimimo laikotarpio studijoms Lietuvoje.

Iki šiol naujausiu profesionalių istorikų tyrimu Sąjūdžio tema laikoma kolektyvinė monografija „Sąjūdžio ištakų beiškant“⁹. Joje naujai žvelgiama į LPS gimimo istoriją, siekiama išsiaiškinti, kaip gana pasyvioje sovietinėje visuomenėje susiformavo visą Lietuvą apėmęs organizuotas socialinis judėjimas. Knygoje bandoma ieškoti priežasčių, kodėl sovietinėje visuomenėje susiformavo gerai organizuotas ir veiksmingas visuomenės atsinaujinimo judėjimas, aptariama sovietiniam režimui nepaklususių įvairių judėjimų, ratelių, klubų veikla. Monografijoje analizuojama, kokioje socialinėje terpėje kilo Sąjūdžio idėja ir kaip ji buvo įgyvendinta.

Pakruojo rajono politinis gyvenimas nagrinėtas A. Kvedaro 2011 m. bakalauro darbe¹⁰. Jame apžvelgiama situacija Pakruojo rajone Atgimimo laikotarpiu, politiniai pokyčiai atkūrus Nepriklausomybę. Ten labiau akcentuojamas daugiapartinės sistemos formavimasis bei Sąjūdžio transformacija į atskiras politines partijas.

Šiaulių universitete 2015 m. apgintame bakalauro darbe panašas problemas nagrinėjo ir šių eilučių autorius¹¹. Darbe tyrinėta LPS struktūrų ir Pakruojo rajono tarybos veikla, įvertinta politinio gyvenimo situacija Lietuvoje Sąjūdžio susikūrimo išvakarėse, įvertintos Nepriklausomybės idėjos sklaidos priemonės Pakruojo rajone, atskleista Pakruojo rajono Liaudies deputatų tarybos veiklos kaita, išsiaiškintos politinio gyvenimo permainos Pakruojo rajone po pirmųjų demokratiškų savivaldos rinkimų.

Siekiant ištyrinėti Sąjūdžio dalyvių atsiminimus, pirmiausia buvo būtina išanalizuoti teorinius tiriamos problemos aspektus, aptarti užsienio autorių mokslines publikacijas, kuriose analizuojamos tokios tyrimui aktualios sąvokos. Pradedant prancūzų mokslininku M. Halbwachsu, kuris išskyrė trijų kategorijų atmintis: individualią, susijusią su asmeniniais išgyvenimais;

⁷ Senn, Alfred Erich. *Bundanti Lietuva*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.

⁸ Lieven, Anatol. *Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelyje į nepriklausomybę*. Vilnius: Baltos lankos, 1995.

⁹ Bartkevičius, Kęstutis. et al. *Sąjūdžio ištakų beiškant*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.

¹⁰ Kvedaras, Andrius. *Politinio gyvenimo tendencijos Pakruojo rajone 1988-1995 m. Bakalauro darbas*. Šiauliai, 2011.

¹¹ Elijošius, Tautvydas. *Nepriklausomybės idėjos sklaida ir jos praktinė realizacija Pakruojo rajone. Bakalauro darbas*. Šiauliai, 2015.

kolektyvinę¹², t. y. bendrą visai visuomenei, ir istorinę, kuriamą istorikų ir kitų praeities tyrinėtojų. Vienas iš svarbiausių profesionalių atminties kultūros tyrėjų yra Pierre Nora. Savo veikale¹³ jis analizuoja istorijos ir atminties santykį, akcentuodamas, koki vaidmenį šiame procese turėtų atlikti istorikas. Aptariant istorinę atmintį naudotasi vokiečių istoriko J. Ruseno darbu¹⁴, kuris leidžia įsigilinti į istorinės atminties sampratą. Taip pat gilinamasi į mokslininkų Jano ir Aleidos¹⁵ Assmannų veikalus, kuriuose nagrinėjama viena iš kolektyvinės atminties formų – kultūrinė atmintis. Taip pat atminties vaidmuo išsamiai analizuojamas J. Assmanno knygoje¹⁶, kurioje mokslininkas nagrinėja komunikacinę atmintį.

Šaltiniai. Daugiausiai apie Sąjūdį ir to meto politinius procesus Lietuvoje savo atsiminimuose rašė patys sąjūdiečiai. Pradedant aktyviu Sąjūdžio dalyviu Bronislovu Genzeliu, kuris savo atsiminimų knygoje „Sąjūdis: priešistorė ir istorija“¹⁷ ir 2017 m. išleistoje knygoje „Politikos laisvamano užrašai: sovietmetis, Sąjūdis, nūdienu“¹⁸ nušviečia Sąjūdžio priešistorę, atskleidžia Sąjūdžio tikslus bei pateikia subjektyvų Sąjūdžio veiklos vertinimą. B. Genzelis stengėsi apžvelgti LPS istoriją nuo pirmųjų kultūrinių judėjimų iki nepriklausomos valstybės atkūrimo. Autorius pateikia savą įvykių interpretaciją, todėl šis darbas labiau primena atsiminimų knygą, o ne tautinio Atgimimo istorijos studiją.

Itin reikšmingi yra vieno iš Sąjūdžio ideologų ir įkvėpėjų Romualdo Ozolo darbai. Juose analizuojami Atgimimo laikotarpio šalies politinio gyvenimo įvykiai¹⁹. Didelio dėmesio sulaukė 2007-2010 metais išleisti R. Ozolo dienoraščiai-knygos²⁰, kuriose atsispindi sudėtingi 1987–1992 m. tautinio Atgimimo laikotarpio momentai, reikšmingas mūsų istorijos laikotarpis, kuomet visuotinis žmonių nepasitenkinimas okupacinės valdžios veiksmais keitė žmonių sąmonę, skatino priešintis ir ginti Lietuvos laisvę. Taip pat nuo 2012 m. Ozolo paramos fondas „Už teisingumą Lietuvoje“ leidžia istorijos ir kultūros žurnalą „Nepriklausomybės sąsiuviniai“²¹, kuriame galima aptikti nemažai autentiškos medžiagos rūpima tema. Jame gausu straipsnių įvairiomis Sąjūdžio laikotarpį nušviečiančiomis temomis.

Kalbant konkrečiai apie Šiaulių krašto istorinę analizę, svarbiu informacijos šaltiniu galime laikyti Irenos Vasinauskaitės sudarytą knygą „Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988-1990

¹² Halbwachs, Maurice. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

¹³ Nora, Pierre. *Rethinking France: Les Lieux de memoire*. Chicago: University of Chicago Press, 2010.

¹⁴ Rusen, Jorn. *Istorika: istorikos darbų rinktinė*. Vilnius: Margi raštai, 2007.

¹⁵ Assmann, Aleida. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

¹⁶ Assmann, Jan. *Communicative and Cultural Memory. Cultural Memory Studies*. Berlin: New German critique, 2008.

¹⁷ Genzelis, Bronislovas. *Sąjūdis: priešistorė ir istorija*. Vilnius: Pradai, 1999.

¹⁸ Genzelis, Bronislovas. *Politikos laisvamano užrašai: sovietmetis, Sąjūdis, nūdienu*. Vilnius: Versmė, 2017.

¹⁹ Ozolas, Romualdas. *Pirmieji atkurtosios Nepriklausomybės metai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992.

²⁰ Ozolas, Romualdas. *Žvaigždės blėsta auštant: Sugyvenimai arba 1987-1990 metų dienoraščių puslapiai*. Vilnius: Vaga, 2007; Ozolas, Romualdas. *Aušros raudoniai. Sugyvenimai arba 1990-1992 metų dienoraščių puslapiai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010.

²¹ Ozolas, Romualdas. *Nepriklausomybės sąsiuviniai*. Vilnius: Alma littera, 2012.

metais“²². Joje galima rasti žinių apie politinius procesus Šiaulių krašte tyrinėjamu laikotarpiu. Knygoje pateikti Šiaulių rajono LPS rėmimo grupių narių sąrašai. Leidinyje galime rasti atskirą skyrių apie Sąjūdį Pakruojyje. Tiesa, apsiribota tik kelių to meto amžininkų atsiminimais²³. Jokių vietos dokumentų ar nuotraukų nepateikiama.

Minint Sąjūdžio dvidešimtmetį, 2008 m. buvo išleista Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininko Arvydo Versecko dukters Eglės Verseckaitės parengta knyga „Sąjūdis Šiaulių rajone“. Leidinys gausiai iliustruotas nuotraukomis ir sudarytas remiantis to meto publikacijomis ir amžininkų atsiminimais. Vis dėlto, kaip pažymi pati knygos rengėja E. Verseckaitė, leidinys negali pretenduoti į išsamią Šiaulių rajono Lietuvos Sąjūdžio istoriją²⁴.

Seimas, minėdamas Sąjūdžio 30-metį, 2018-uosius paskelbė Sąjūdžio metais. Ta proga buvo rengiama reikšmingų renginių. Svarbiausias iš jų vyko 2018 m. birželio 4 d. Seimo rūmuose. Jame dalyvavo ir kalbas sakė gyvi Sąjūdžio ideologai ir įkvėpėjai: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimo tarybos pirmininkas, Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininkas profesorius Vytautas Landsbergis, Sąjūdžio Seimo narys Romas Pakalnis, LPS Seimo tarybos narys Algirdas Kaušpėdas, laikraščio „Sąjūdžio žinios“ redaktorius Arvydas Juozaitis, Sąjūdžio Seimo tarybos narys Vytautas Radžvilas bei Šiaulių miesto LPS atsakingoji sekretorė, laikraščio „Krivulė“ redaktorė Irena Vasinauskaitė²⁵. Jų išsamius pasisakymus galime laikyti svarbiu šaltiniu gilinantis į Sąjūdžio kūrimosi peripetijas.

Kitas svarbus Sąjūdžio jubiliejui skirtas renginys vyko 2018 m. rugsėjo 26 d. LR Seimo Konstitucijos salėje organizuotas susitikimas-diskusija „Vizualinė Sąjūdžio istorija: pamatyti nematomą“²⁶. Diskusijoje aktyviai dalyvavo skirtingų šalies kraštų Sąjūdžių atstovai: Kauno, Šiaulių, Joniškio, Rokiškio raj. sąjūdiečiai. Susitikime-diskusijoje taip pat dalyvavo Sąjūdžio fotografai ir žurnalistai, tarp jų Sąjūdžio publicistinės laidos „Veidrodis“ rengėja Danutė Jokubėnienė, Sąjūdžio laikraščio „Atgimimas“ redaktorius Linas Medelis ir kiti. Susitikimo dalyviai dalinosi prisiminimais apie savo veiklą, įspūdžiais, patirtais Sąjūdžio metais, taip pat renginyje buvo akcentuojamas istorinės atminties išsaugojimas ateinančios kartoms.

Be jokios abejonės, orientuojantis į Sąjūdžio iniciatyvinės grupės susikūrimą ir raidą Pakruojo rajone, labai svarbiu ir vertingu šaltiniu galime laikyti tuometinėje periodinėje spaudoje esančius straipsnius. Išskiriami 2 leidiniai – tai pagrindinis Pakruojo rajono laikraštis „Auksinė varpa“ bei 1989 m. pradėtas leisti vietinio Sąjūdžio laikraštis „Langas“. Leidinio „Auksinė varpa“

²² *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988-1990 metais*. Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius: Savastis, 1998.

²³ *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988-1990 metais*. Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius: Savastis, 1998. P. 577-580.

²⁴ Verseckaitė, Eglė. *Sąjūdis Šiaulių rajone*. Šiauliai: Titnagas, 2008.

²⁵ Iškilmingo minėjimo, skirto sąjūdžio 30-mečiui stenograma. Interaktyvus. [žiūrėta 2019-01-19] <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/27085d1067f811e8b7d2b2d2ca774092>>

²⁶ Susitikimas-diskusija „Vizualinė Sąjūdžio istorija: pamatyti nematomą“. Interaktyvus. [žiūrėta 2019-02-20] <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15258&p_k=1&p_event_id=9227>

egzempliorius pavyko rasti Pakruojo viešosios bibliotekos archyve, o laikraščio „Langas“ numeriai rasti Šiaulių „Aušros“ muziejaus fonduose. Iš pradžių rajono laikraštis „Auksinė varpa“ rėmė Sąjūdžio veiklą, kol LPS politika neprieštaravo visoje SSRS vykdytai „perestroikai“. Jame buvo publikuojami Pakruojo rajono Sąjūdžio kreipimaisi į rajono gyventojus, agitaciniai pareiškimai, rašė ir atskiri iniciatyvinės grupės nariai. Aišku, daugiausia straipsnių rašyta politinėmis temomis. Vėliau, prasidėjus aštriai konfrontacijai tarp rajono Sąjūdžio ir laikraščio „Auksinė varpa“ redakcijos, Pakruojyje pradėtas leisti Sąjūdžiui skirtas laikraštis „Langas“. Jame galime rasti straipsnių, susijusių ne vien su politiniais–agitaciniais aspektais, tačiau ir dažnai keliamos kultūrinės, socialinės, ekologinės problemos²⁷.

Taip pat galime išskirti vieną ryškiausių Pakruojo rajono Sąjūdžio asmenybių Stanislavą Lovčikaitę. Ji buvo rajono laikraščio „Langas“ redaktorė, aktyvi mitingų ir susitikimų organizatorė. S. Lovčikaitė parašė atsiminimus apie Atgimimo laikotarpį²⁸. Atsiminimuose detalai pateikiama Pakruojo Sąjūdžio istorija bei jos, kaip Sąjūdžio dalyvės, vertinimas. Daug informacijos tyrimui aktualia tema galime rasti 2018 m. Stasio Tumėno sudarytoje knygoje apie Žiemgalos šviesuolę, Linkuvos Mokytoją Stanislavą Lovčikaitę²⁹.

Šiaulių „Aušros“ muziejaus fonduose saugomi pagrindiniai LPS Pakruojo rajono tarybos dokumentai. Tarp jų rasta ir Pakruojo Sąjūdžio įstatų, kurie buvo pagrindas tolesnei LPS veiklai³⁰. Ypač svarbiais laikytini posėdžių protokolai, dalyvių pareiškimai, Pakruojo rajono LPS Steigiamosios konferencijos rezoliucija, įvairūs kreipimaisi į miesto valdžią. Būta ir kreipimųsi į rajono gyventojus, kol dar nebuvo leidžiamas laikraštis „Langas“. Būta įvairių pareiškimų, žmonių laiškų, skundų, paskatinimų ir paramos laiškų rajono Sąjūdžiui. Visi šie dokumentai leidžia plačiau išnagrinėti šalies periferijoje vykusius svarbius tautos Atgimimo reiškinius.

Minint 30-ąjį Sąjūdžio jubiliejų 2018 m. Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas Arvydas Verseckas perdavė rajono Sąjūdžio archyvą Šiaulių „Aušros“ muziejui³¹. Tarp perduotų dokumentų – Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos posėdžių protokolai, grupių sąrašai, finansiniai dokumentai, rinkimų į Aukščiausiąją tarybą medžiaga, Sąjūdžio spaudos pavyzdžiai, rajono laikraščio „Leninietis“ egzemplioriai. Šie ir kiti tyrimui svarbūs dokumentai nuodugniai išnagrinėti magistro darbe.

Tyrimo metu pavyko papildyti Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio šaltinius 6 struktūruotais interviu su gyvais to laikotarpio liudininkais – rajonų sąjūdiečiais. Pakruojyje pavyko apklausti LPS

²⁷ „Spartūs laiko žingsniai“. *Langas. Šiaulių „Aušros“ muziejus* (toliau – ŠAM). Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51604.

²⁸ Lovčikaitė, Stanislava. *Mano metrika*. Linkuva, 1995.

²⁹ *Stanislava Lovčikaitė: „Šiaurės Lietuva – mūsų esaties gūžta“*. Sud. S. Tumėnas. Vilnius: Žuvėdra, 2018.

³⁰ Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos dokumentai. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, SEK – 100274.

³¹ Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos dokumentai. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, SEK – 124934.

tarybos narį Povilą Karvelį, atsakingą sekretorę Laimutę Stokaitę³² ir Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos narį (vėliau pirmininką) Kęstutį Mazgelį³³. Šiaulių rajone apklaustas Sąjūdžio tarybos pirmininkas Arvydas Verseckas³⁴, LPS Seimo narys Alfredas Jonuška³⁵ ir laikraščio „Leninietis“ (vėliau „Laikas“) žurnalistas Algimantas Puodžiūnas³⁶.

Temos chronologinės ribos. Magistro darbe chronologinėmis ribomis galime laikyti laikotarpį nuo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės susikūrimo 1988 m. birželio 3 d. iki Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d., kada buvo pasiektas pagrindinis Sąjūdžio tikslas.

Tyrimo objektas. LPS Pakruojo ir Šiaulių rajonų skyrių įsikūrimas, jų veikla, spauda, organizacinė struktūra, Sąjūdžio veiklos rajonų skyriuose įvertinimas.

Tikslas ir uždaviniai. Magistro darbo tikslas – remiantis archyviniais ir publikuotais šaltiniais, moksline literatūra, sąjūdiečių atsiminimais, išnagrinėti Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio padalinių veiklos aplinkybes ir atskleisti jų įtaką politiniams pokyčiams rajonuose.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti Lietuvos politinio gyvenimo ypatumus SSRS persitvarkymo laikotarpiu.
2. Išnagrinėti Sąjūdžio struktūrų kūrimąsi ir vietos spaudos įtaką bendruomenei Pakruojo rajone tautinio Atgimimo laikotarpiu.
3. Išnagrinėti Sąjūdžio struktūrų kūrimąsi ir vietos spaudos įtaką bendruomenei Šiaulių rajone tautinio Atgimimo laikotarpiu.
4. Išanalizuoti sąjūdiečių atsiminimus ir atskleisti Sąjūdžio ir jo reikšmės vertinimus juose.

Tyrimo metodai. Magistro darbe buvo taikomas mokslinės **literatūros ir šaltinių analizės** metodas. Taikydamas šį tyrimo metodą pirmiausia susirinkau darbui reikalingus šaltinius bei mokslinę literatūrą, ją nuodugniai išstudijavau ir padariau keletą išvadų. Šiaurės Lietuvos, šiuo atveju Pakruojo ir Šiaulių rajonų, kaip lokalinės vietos, politinė istorija reikalavo papildomų tyrimų, magistro darbui buvo naudingi **deskriptyvinis ir komparatyvinis** metodai. Taip pat, taikant **žodinės istorijos** (interviu) metodą, buvo apklausti abiejų rajonų Sąjūdžio skyrių nariai. Žinant, kad politiniai pokyčiai apėmė visą šalį, bei pastebint dėsningumus buvo taikomas ir **apibendrinimo** metodas.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, 4 dalys su poskyriais, išvados, šaltinių bei literatūros sąrašas, priedai. Pirmojoje dalyje apžvelgiama šalies politinė padėtis Lietuvoje kuriantis Sąjūdžiui. Nagrinėjamos judėjimo kūrimosi aplinkybės, raida ir juridinis įteisinimas. Antrojoje ir trečiojoje dalyje nagrinėjamas Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio padalinių kūrimosi procesas.

³² Interviu su Laimute Stokaite, 2019 m. kovo 28 d.

³³ Interviu su Kęstučiu Mazgeliu, 2019 m. balandžio 18 d.

³⁴ Interviu su Arvydu Versecku, 2019 m. balandžio 2 d.

³⁵ Interviu su Alfredu Jonuška, 2019 m. balandžio 9 d.

³⁶ Interviu su Algimantu Puodžiūnu, 2019 m. balandžio 26 d.

Taip pat rajonų spaudos įtaka vietiniams gyventojams. Ketvirtojoje dalyje aptariama atminties samprata ir jos formos. Taip pat vertinami ir analizuojami Sąjūdžio amžininkų atsiminimai.

Prieduose galima rasti autentiškų fotografijų, konferencijų medžiagos, laikraščio iškarpų bei interviu su Pakruojo ir Šiaulių rajonų sąjūdiečiais.

1. LIETUVOS POLITINIS GYVENIMAS SSRS PERSITVARKYMO LAIKOTARPIU

1.1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio priešistorė

Persitvarkymas, taip vadinama „perestroika“, Sovietų Sąjungoje (toliau – SSRS) prasidėjo į valdžią atėjus Michailui Gorbačioviui 1985 m. Šis sąlyginai jaunas lyderis tapo nauja viltimi išbristi iš brežnevinio sąstingio politinio ir ekonominio gyvenimo srityse. M. Gorbačiovas žadėjo vykdyti reformas, siekiant pakelti ekonomikos lygį bei demokratizuoti Sovietų Sąjungą. Iš dalies jo reformų planas pavyko, kadangi susilpnėjo žmonių persekiojimai dėl ideologijos, kuri neatitiko oficialiosios valdžios požiūrio, pradėjo plisti nuomonių įvairovė, kadangi kartu su persitvarkymu pradėta vykdyti ir viešumo (rus. *glasnost*) politika. Tuo metu Lietuvoje vyravo panaši padėtis kaip ir visoje SSRS, ji buvo apimta brežnevizmo ir gyveno visiškame sąstingyje. Lietuvos komunistų partijai (toliau – LKP) brežneviniais metodais vadovavo centro komiteto (toliau – CK) pirmasis sekretorius Petras Griškevičius ir jam paklusnūs nomenklatūrininkai. Lietuvoje buvo persekiojamas laisvas žodis, politinėje sistemoje vyravo partinė cenzūra. P. Griškevičiui mirus, LKP vadovo vietą užėmė Rimgaudas Songaila, kuris buvo įvardijamas kaip truptų apdairesnis, bet vis dėlto ištikimas komunistas³⁷. Juos abu galima būtų pavadinti tipiškais Leonido Brežnevo politikos pasekėjais Lietuvoje. Jie besąlygiškai pakluso Maskvai ir neigiamai žiūrėjo į bet kokias reformas šalyje. Nei intelektualai, nei paprasti šalies piliečiai nebuvo patenkinti esama padėtimi. Brendo politinių permainų metas.

1987 m. pradėjo reikštis pertvarkos iniciatyvos. Svarbus aspektas, kad persitvarkymo procesus visuomenė inicijavo „iš apačios“. Tai nebuvo eilinis „viršūnėlių“ bandymas imituoti pertvarką, paprasti žmonės savo noru siekė įsitraukti į *perestroikos* politikos įgyvendinimą. Įdomus faktas, kad viso sovietų okupacijos laikotarpio metu griežtai partinių struktūrų kontroliuojama spauda nuo 1987 m. pradėjo aktyviai propaguoti persitvarkymo politiką. Pertvarkos procesų pradžia bei, mano nuomone, žingsniu Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (toliau – LPS) susikūrimo link galime laikyti 1987 m. rugpjūčio 23 d. organizuotą Lietuvos laisvės lygos (toliau – LLL) mitingą prie Adomo Mickevičiaus paminklo Vilniuje gėdingam Molotovo–Ribentropo paktui paminėti. Mitingą organizavo žinomi lietuvių kovotojai už laisvę – Nijolė Sadūnaitė, Vytautas Bogušis, Petras Cidzikas, Antanas Terleckas, Robertas Grigas, Vytautas Jančiauskas³⁸. Persitvarkymo

³⁷ Lieven, Anatol. *Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelyje į nepriklausomybę*. Vilnius: Baltos lankos, 1995. P. 235.

³⁸ Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795-2009)*. Šiauliai: Lucilijus, 2010. P. 377.

idėjomis pirmiausiai ėmėsi naudotis Lietuvos inteligentijos atstovai (pedagogai, kultūrininkai, mokslininkai). Pradėjo kurtis įvairios draugijos, visuomeninės organizacijos, klubai: „Talka“, „Žemyna“, „Atgaja“, užsiėmusios gamtosaugine veikla. Šių bendruomenių tarpe diskutuota ekologinėmis temomis: gilintasi į Ignalinos atominės elektrinės, Baltijos jūros užterštumo klausimus. Šių bendruomenių veikloje dalyvaudavo daug studentų, visuomenės veikėjų, pilietiškų žmonių. Juos dažnai remdavo Lietuvos Lenino Komunistinio Jaunimo sąjunga (toliau – LLKJS). Tai įrodo faktą, kad komunistinė valdžia pritarė visuomenės iniciatyva suburtų organizacijų veiklai.

Labai svarbiu momentu galime laikyti Lietuvos kultūros fondo įkūrimą 1987 m. gegužės mėnesį. Prie jo įkūrimo svariai prisidėjo gamtininkas Česlovas Kudaba kartu su kitais visuomenės veikėjais. Jis visą dėmesį skyrė Lietuvos kultūros gaivinimui bei sklaidai. Taip pat ši visuomeninė organizacija rėmė įvairius istorinio kultūrinio palikimo tyrimus. Organizacijos pirmininku tapo jau anksčiau minėtas Č. Kudaba. Taip atsirado palanki terpė formuoti kultūrinei veiklai, kuri jau nebuvo priklausoma nuo sovietinės valdžios įsakymų.

Atgimimas stipriai palietė jaunąją kartą Lietuvoje. Jaunatviškas maksimalizmas skatino savo noru dalyvauti visuomeninėje veikloje, burtis į klubus, siekti pokyčių. Čia pasižymėjo Vilniaus jaunimo muzikos klubas, 1987 m. organizavęs „Roko maršą per Lietuvą“. Koncertai buvo rengiami visoje šalyje, savo pasirodymus atliko ne tik Lietuvos tačiau ir Latvijos bei Estijos grupės. Koncertuose neretai patriotines kalbas sakė ir tokie Lietuvos intelektualai, kaip Romualdas Ozolas, Arvydas Juozaitis ir kiti. „Roko maršą per Lietuvą“ didžiąja dalimi finansavo Lietuvos kultūros fondas. Reikia pripažinti, kad dauguma persitvarkymo politikos iniciatyvų kildavo šalies sostinėje Vilniuje. Sostinės jaunimas buvo ypač aktyvus ir inicijuodavo parašų rinkimus, įvairius renginius ir meetingus. Naujai susikūrusios visuomeninės organizacijos bendradarbiavo, noriai derino veiksmus ir aktyviai įsiliejo į tautinio Atgimimo judėjimą.

Analogiška situacija klostėsi ir kitose okupuotose Baltijos valstybėse. Latvijoje ir Estijoje formavosi tautinio išlaisvinimo judėjimai. Šiuo atžvilgiu lyderystę pademonstravo estai, 1988 m. balandžio 13 d. įsteigę Estijos liaudies frontą. Netrukus judėjimas pradėjo leisti ir Atgimimo laikraštį „Liaudies fronto žinios“³⁹. Tokie procesai Estijoje skatino Lietuvos inteligentiją imtis ryžtingesnių veiksmų. Pasiūlymai atėdavo iš įvairių judėjimų, kurie siūlė Estijos pavyzdžiu steigti Liaudies frontą Lietuvoje.

Verta pastebėti, kad dauguma viešai besireiškusių asmenų turėjo daugiau ar mažiau suvoktą intenciją – neperžengiant sistemos ribų bandyti ją humanizuoti ir demokratizuoti⁴⁰. Kiekvienam blaiviai mąstančiam šalies gyventojui buvo aišku, kad esama padėtis negali ilgiau tęstis, todėl būtina pasinaudoti demokratizacijos politika SSRS ir suburti intelektualus, kurie mąstyto ir veiktų

³⁹ *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais: kolektyvinė monografija*. Vilnius: Diemedis, 2000. P. 134.

⁴⁰ Laurinavičius, Česlovas ir Sirutavičius, Vladas. *Lietuvos istorija. Sąjūdis: Nuo Persitvarkymo iki Kovo 11-osios. XII t. I dalis*. Vilnius: Baltos lankos, 2008. P. 47.

kitaip nei sovietinės nomenklatūros atstovai. Būtent tokių intelektualų dėka ir buvo galima pasiekti šaliai ir jos žmonėms taip reikalingų permainų. Visuomenė po truputį budo iš sąstingio. Vyraujanti politinė kryptis sudarė sąlygas steigti visą tautą vienijantį judėjimą Lietuvoje.

1.2. Sąjūdžio atsiradimas Lietuvoje

1987 m. įvyko permainos Lietuvos komunistų partijos Centrinio Komiteto (toliau – LKP CK) vadovybėje. Mirus LKP CK pirmajam sekretoriui P. Griškevičiui, Lietuvoje prasidėjo diskusijos dėl naujojo įpėdinio. Maskva ilgai netarė savo žodžio ir neskubino įvykių. Praėjus dviem savaitėms pagaliau atsirado kandidatas į faktinio sovietinės respublikos vadovo postą. Juo tapo LSSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo pirmininkas Rimgaudas Songaila. Neįtakinga, lyderio savybėmis nepasižyminti politinė figūra buvo labai palanki centrinei valdžiai Maskvoje. Šį statytinį buvo galima nesunkiai paveikti ir nukreipti sovietinei ideologijai palankios politikos link. Tačiau šis sprendimas tebuvo garantas, kad šalis liks įprastoje stagnacinėje būsenoje ir jokių ryškesnių permainų nebus daroma. Tai dar labiau paskatino (remiantis „perestroikos“ politika SSRS) kurti taikią opoziciją Komunistų partijai.

Mintys apie šalies persitvarkymo organizaciją aktyvistų galvose atsirado dar 1988 m. pavasarį. Aktyviau reikštis pradėjo ir radikalioji LLL. Tuomet susidarė palanki terpė tokiam dariniui atsirasti. 1988 m. gegužės 27 dieną įvyko susitikimas su neseniai įkurto Estijos liaudies fronto valdybos nariu, ekonomistu Ivaru Raigu. Šiandien jau galima daryti išvadą, jog būtent šis susitikimas paskatino steigti „Liaudies frontą“ Lietuvoje. Tuometinis jaunujų ekonomistų klubo vadovas, vėliau Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys Alvydas Medalinskas prisimena: „Įsitaęs ant Tauro kalno, čia pat vardijome asmenis, žinomus Lietuvos visuomenės, kultūros, mokslo, meno žmones ir jų pavardes rašėme ant popieriaus lapo. Sąrašė atsidūrė ir tie, kurie organizavo birželio 3 d. renginį ar aktyviai dalyvavo susitikime su I. Raigu, ir tie, kurie dalyvavo klubo „Istorija ir kultūra“ veikloje bei nutiesė kelius į birželio 2 d. susitikimą Mokslininkų rūmuose. Sutarta, kad pasiūlytieji į Liaudies fronto iniciatyvinę grupę ten pat salėje pasakytų, ar sutinka dalyvauti Liaudies fronto veikloje, kad nebūtų galima sovietinei valdžiai teigti, jog į Liaudies frontą žmonės buvo pasiūlyti prieš jų valią. Į sąrašą sutarėme siūlyti ir asmenis, kurie birželio 3 d. nebus salėje, bet kurių pavardės yra žinomos ir patrauklios visuomenei. Tačiau tokių nedalyvaujančių sąrašė neturėtų būti daug, kad vėliau jie negalėtų žlugdyti sukurtos organizacijos, jeigu patirtų spaudimą iš valdžios ir atsisakytų dalyvauti“⁴¹.

⁴¹ Medalinskas, Alvydas. „Kelias į Sąjūdį“. *Sąjūdis ateina iš toli...* Vilnius: Margi raštai, 2008. P. 177–178.

Labai reikšminga diskusija įvyko birželio 2 d. Mokslininkų rūmuose, kurios tema buvo „Ar įveiksime biurokratiją?“. Romualdas Ozolas prisimena, kad diskusijos metu buvo galutinai nuspręsta, kad „reikia kurti Liaudies frontą“⁴². Po įnirtingos diskusijos jau kitą dieną nutarta imtis veiksmų. 1988 m. birželio 3 d. Lietuvos SSR Mokslų akademijos salėje Vilniuje vyko renginys, skirtas LSSR Konstitucijos projekto svarstymui. Renginio dalyvių sąrašė daugiausiai figūravo mokslo ir meno žmonių pavardės. Pasibaigus aršioms diskusijoms, nutarta įsteigti Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdį⁴³. Diskusija ekonomikos ir konstitucijos klausimais virto Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės steigiamuoju susirinkimu. Šį pavadinimą naujam judėjimui pasiūlė R. Ozolas, nes intelektualioji akademinė bendruomenė vengė liaudies fronto vardo⁴⁴. Šis pavadinimas pasirinktas norint centrinei valdžiai parodyti, kad ši organizacija bus M. Gorbačiovo nustatytos „perestroikos“ politikos vykdytoja. Nors Sąjūdžio tikrieji tikslai buvo kur kas aukštesni.

Išrinkta LPS iniciatyvinė grupė, kurią sudarė 35 žmonės: aktorius Regimantas Adomaitis, rašytojas Vytautas Bubnys, teisininkas Juozas Bulavas, ekonomistas Antanas Buračas, vertėjas V. J. Čepaitis, žurnalistas Algimantas Čekuolis, dainininkas Vaclovas Daunoras, poetas Sigitas Geda, filosofas Bronislovas Genzelis, ekonomistas, filosofas A. Juozaitis, kompozitorius Julius Juzeliūnas, kraštotyrininkas, geografas Česlovas Kudaba, architektas Algirdas Kaušpėdas, filosofas Bronislovas Juozas Kuzmickas, muzikologas Vytautas Landsbergis, dailininkas Bronius Leonavičius, literatūrologė, edukologė Julija Meilė Lukšienė, poetai Alfonsas Maldonis, Justinas Marcinkevičius, ekonomistas Alvydas Medalinskas, filosofas Jokūbas Minkevičius, architektas Algimantas Nasvytis, filosofas R. Ozolas, ekologas Romas Pakalnis, ekonomistas Saulius Pečiulis, rašytojas Vytautas Petkevičius, ekonomistė Kazimira Danutė Prunskienė, filosofas Vytautas Radžvilas, ekonomistas Raimundas Leonas Rajeckas, architektas Artūras Skučas, medikas Gintaras Songaila, dailininkas Arvydas Šaltenis, žurnalistas Vitas Tomkus, fizikas Zigmantas Vaišvila, režisierius Arūnas Vytautas Žebriūnas⁴⁵. Į šią grupę išrinkta ir istorikė Ingė Lukšaitė, bet ji atsisakė dalyvauti, motyvuodama tuo, kad vienoje institucijoje neturėtų būti dviejų žmonių iš vienos šeimos (dar buvo išrinkta jos motina J. M. Lukšienė). Tarp galutinai nusistovėjusios 35 asmenų Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių buvo 10 menininkų (dailininkai, aktoriai, muzikai, architektai), 6 rašytojai, 6 filosofai, 5 ekonomistai, 2 žurnalistai, 1 teisininkas, 1 gydytojas bei 4 kitų mokslo šakų atstovai⁴⁶. Kitaip tariant, gerai visai Lietuvai ar bent jau Vilniaus

⁴² Ozolas, Romualdas. *Žvaigždės blėsta auštant: Sugyvenimai arba 1987-1990 metų dienoraščių puslapiai*. Vilnius: Vaga, 2007. P. 236.

⁴³ Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795-2009)*. Šiauliai: Lucilijus, 2010. P. 379.

⁴⁴ Ozolas, Romualdas. *Žvaigždės blėsta auštant: Sugyvenimai arba 1987-1990 metų dienoraščių puslapiai*. Vilnius: Vaga, 2007. P. 240.

⁴⁵ Genzelis, Bronislovas. *Sąjūdis: priešistorė ir istorija*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 69.

⁴⁶ Truska, Liudas. „Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos“. *1991 metų sausio 13-oji Lietuvoje naujausių mokslinių tyrimų kontekste*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006. P. 30.

intelektualų ratui žinomi, formaliai veikusių (ir neformalių) diskusijų klubų veikloje dalyvavę ar iki to laiko kritinius straipsnius respublikinėje spaudoje apie esančią ekologinę, gamtosauginę, kultūros būklę paskelbę asmenys. Nors net 17 iš jų priklausė LKP, tačiau nė vienas nepasižymėjo kaip nuolankus sovietinės politikos vykdytojas. Kita vertus, 1988 m. birželio 3 d. susirinkimo organizatoriams apsisprendus į naujojo judėjimo iniciatyvinę grupę įtraukti kuo daugiau visuomenei žinomų žmonių, kad Sąjūdžio veiklos nebūtų galima tuoj pat nutraukti, kitokia 35 asmenų grupės sudėtis sunkiai įsivaizduojama, nes daugelyje profesijų, ypač užimant vadovaujančius postus, nebūti Komunistų partijos nariu buvo neįmanoma⁴⁷.

Jau birželio 8 d. įvyko pirmasis jos posėdis „Talkos“ klubo patalpose. Susirinkime pradėta planuoti darbo kryptis. Tačiau galutinis veiklos planas nustatytas birželio 13 d. Žinia apie Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio kūrimą pasklido po visą respubliką⁴⁸. Tai buvo grupė įvairių profesijų žmonių: mokslininkų, rašytojų, menininkų ir kitų inteligentų, kuriems rūpėjo šalies likimas ir kurie nenorėjo taikstyti su esama padėtimi bei judėti reformų link.

Verta pabrėžti, jog tuomet, susikūrus Sąjūdžio iniciatyvinei grupei, šalies piliečių galvose vyravo įdomios mintys. Pvz., jog LPS – tai sovietinės Valstybės saugumo komiteto (toliau– KGB) remiamas projektas, kuris savotiškai iškels demokratinius siekius ir laisvo žodžio sklaidos idėją, tačiau nieko konkretaus nenuveiks. Sąjūdžio dalyvis Bronislovas Genzelis į tai pažvelgė ironiškai: „Jei taip, statykim KGB paminklus, nes jos dėka turime nepriklausomybę“⁴⁹. Anot jo, neįmanoma buvo, kad sovietų valdžia norėtų pati netekti savo atramos Lietuvoje. Sąmokslu teorijų būta įvairių, tačiau politiškai aktyvūs žmonės puikiai žinojo, kad bręsta tai, ko ligi šiol sovietinėje Lietuvoje nebuvo.

Svarbus momentas įvyko 1988 m. birželio 13 d., kuomet Vilniuje pradėtas leisti Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio informacinis leidinys „Sąjūdžio žinios“. Pirmuoju redaktoriumi tapo filosofas Arvydas Juozaitis. Leidinys buvo vienintelis informacijos apie LPS veiklą šaltinis, nes oficiali to meto spauda („Tiesa“, „Komjaunimo tiesa“) vengė rašyti apie Sąjūdžio veiklą. Iš pradžių „Sąjūdžio žinios“ buvo biuletenio formato, leidžiamas bei platinamas nelegaliai, kartais – perrašant ranka. Vėliau leidinys perėmė įprasto laikraščio formatą. Kitas svarbus Sąjūdžio periodinis leidinys buvo „Atgimimas“. Šis politinis savaitraštis, laikomas pirmuoju demokratinės Lietuvos periodiniu laikraščiu Vilniuje, pradėtas leisti nuo 1988 m. rugsėjo 16 d. Jo redakcinę kolegiją sudarė LPS iniciatyvinės grupės nariai A. Buračas, V. Čepaitis, B. Genzelis, V. Landsbergis, R. Ozolas, J. Marcinkevičius ir Z. Vaišvila. Sąjūdžio laikraščio „Atgimimas“ redaktorius Linas Medelis atskleidė, jog „Atgimimo“ auditorija buvo visa Lietuva <...> tiek „Sąjūdžio žiniomis“, tiek rajonų, miestų, miestelių laikraštukai plėtė erdvę, žadino žmones, išklausydavo tuos, kurie norėjo daug ką

⁴⁷ Landsbergis, Vytautas. *Lūžis prie Baltijos...* Vilnius: Vaga, 1997. P. 105.

⁴⁸ Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795-2009)*. Šiauliai: Lucilijus, 2010. P. 380.

⁴⁹ Genzelis, Bronislovas. *Sąjūdis: priešistorė ir istorija*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 10.

pasakyti“⁵⁰. Visgi jis atskleidė, kad „Atgimimas“ nebuvo Sąjūdžio tarybos savaitraštis, tai buvo Sąjūdžio savaitraštis: „Tarp Sąjūdžio vadovybės ir spaudos būta nesutarimų. Spauda norėjo būti savarankiška, matyti pasaulį savo akimis. „Atgimimas“ nebuvo Sąjūdžio tarybos savaitraštis, tai buvo Sąjūdžio savaitraštis. Buvo tam tikra trintis. Mes sugebėjome išsaugoti savo nepriklausomybę“⁵¹. Tai rodo, jog Atgimimo laikotarpiu vyravo nuomonių pliuralizmas, todėl net tarp Sąjūdžio iniciatyvininkų ir nepriklausomos žiniasklaidos grupių dažnai pasitaikydavo skirtingų nuomonių įvairiais klausimais. Vis dėlto visi siekė bendro tikslo – šviesti visuomenę ir prisidėti prie tautinio Atgimimo.

Tuo metu buvo leidžiama ir kitų leidinių, kaip „Respublika“, „Viltis“, „Moterų balsas“, „Persitvarkymo naujienos“. Tačiau jie nebuvo tokie ryškūs ir svarbūs šalies mastu. Sąjūdžio žodį skelbė ne tik spauda. 1988 m. rugsėjo 19 d. pradėta transliuoti kultinė kelerius metus Lietuvos televizijos kartu su Sąjūdžiu rengta laida „Atgimimo banga“. Ji buvo rodoma kartą per savaitę. „Atgimimo banga“ tapo pirmąja televizijos laida, kuri buvo kuriama bendradarbiaujant su Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariais. Žiniasklaida suvaidino labai svarbų vaidmenį platinant Sąjūdžio naujienas plačiai visuomenei. Būtent jos dėka pradėta skleisti žinia apie tautos Atgimimą.

Netrukus Sąjūdžio iniciatyvinės grupės pradėjo steigtis ir kituose miestuose: pirmiausia Kaune (birželio 10 d.) ir Klaipėdoje (liepos 6 d.). Kiek vėliau Sąjūdis atėjo ir į kitus du didžiuosius miestus: Šiaulius (liepos 26 d.) ir Panevėžį (liepos 28 d.)⁵². Birželio 24 d. Vilniuje, Gedimino aikštėje (dabar – Katedros aikštė) įvyko pirmasis LPS organizuotas mitingas, į kurį susirinko apie 20 tūkst. žmonių. Jo metu išsakyti priesakai delegatams, vykstantiems į SSKP XIX partinę konferenciją Maskvoje. Vilniaus Vingio parke pirmasis mitingas įvyko liepos 9 d. Joje peikti SSKP XIX partinės konferencijos dalyviai, kurie taip ir nesugebėjo Maskvoje tinkamai atstovauti Lietuvos gyventojų pozicijos. LKP vadovybę renginyje atstovavo Algirdas Brazauskas, kuris kalbėjo nepataikaudamas centrinei valdžiai bei nuo to laiko įgijo žmonių simpatijas. Beje, į tą mitingą susirinko daugiau nei 100 tūkstančių žmonių. Matėsi, kad asmenų, palaikančių Sąjūdį, sparčiai daugėjo, o įtaka šalies gyventojams nenumaldomai didėjo.

Reikšmingas šaliai įvykis nutiko 1988 m. rugsėjo 28 d., kuomet Vilniaus Gedimino aikštėje Lietuvos laisvės lyga organizavo mitingą, skirtą 1939 m. rugsėjo 28 d. SSRS–Vokietijos sutarties slaptosios protokolų pasmerkimui. Buvo paskelbtas bado streikas, reikalaujant paleisti politinius kalinius. Šį kartą sovietinė valdžia panaudojo jėgą. Vidaus reikalų ministerijos specialiosios paskirties dalinys išvaikė mitingo dalyvius. Ši prievartinė akcija buvo pavadinta „bananų

⁵⁰ Susitikimas-diskusija „Vizualinė Sąjūdžio istorija: pamatyti nematomą“. Interaktyvus. [žiūrėta: 2019-02-20] <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15258&p_k=1&p_event_id=9227>

⁵¹ Susitikimas-diskusija „Vizualinė Sąjūdžio istorija: pamatyti nematomą“. Interaktyvus. [žiūrėta: 2019-02-20] <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15258&p_k=1&p_event_id=9227>

⁵² *Sąjūdis Lietuvos periferijoje 1988-1993 m.* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009. P. 5.

baliumi“⁵³. Po šio įvykio pirmą kartą prieš SSKP CK valią LKP CK daugumos narių nutarimu iš pareigų atleistas konservatyvusis LKP CK pirmasis sekretorius Rimgaudas Songaila, savo pareigose išbuvęs vos 11 mėnesių⁵⁴. Kartu su juo pasitraukė ir Maskvos statytinis, LKP CK antrasis sekretorius Nikolajus Mitkinas. 1988 m. spalio 21 d. naujuoju Lietuvos vadovu (jo kandidatūrą palaikė ir Sąjūdis) tapo naujos kartos politikas Algirdas Brazauskas. „Bananų balius“ sovietinei nomenklatūrai puikiai parodė, kad piliečių nuomonės nebeišeis numalšinti stalinistiniais metodais ir represijomis. Lietuva vis tvirčiau ėjo demokratijos keliu.

Svarbiu momentu turėtume laikyti spalio 6 d. Lietuvos SSR AT Prezidiumo formalius sprendimus dėl tautinės vėliavos legalizavimo ir lietuvių kalbos kaip valstybinės statuso įgyvendinimo.⁵⁵ Jau kitą dieną, skambant V. Kudirkos „Tautiškai giesmei“, tautinė vėliava iškilmingai iškelta Vilniaus Gedimino pilies bokšte. Valstybingumo simbolių legalizavimas buvo didelis žingsnis primenant piliečiams jų identitetą ir suteikiant galimybę plėtoti Nepriklausomybės idėją.

Atėjo metas galutinai įteisinti bei legalizuoti LPS. Dėl neaiškių priežasčių tą delsta padaryti. Reikalai pasistūmėjo, kai įvyko kitų Baltijos valstybių (Latvijos ir Estijos) Liaudies frontų steigiamieji suvažiavimai Rygoje ir Taline. Galbūt tam trukdė sovietinės valdžios „stagnatoriai“ R. Songaila ir N. Mitkinas, nes būtent po jų nušalinimo nuspręsta rengti Sąjūdžio steigiamąjį suvažiavimą. Jis įvyko 1988 m. spalio 22–23 dienomis Vilniaus sporto rūmuose. Suvažiavimas buvo gausiai nušviestas užsienio spaudos, nes jame dalyvavo per 400 korespondentų iš 17 šalių⁵⁶. Suvažiavime dalyvavo ne tik politikai, aktyvūs visuomenės veikėjai, tačiau ir istorikai, kurie padėjo žmonėms „atverti akis“ ir atskleisti istorinę tiesą apie 1940 m. įvykusią Lietuvos aneksiją. Pirmininkauti pirmajam posėdžiui buvo numatyta Meilei Lukšienei ir Justinui Marcinkevičiui. Pastarasis savo kalba pradėjo suvažiavimą: „Gerbiami suvažiavimo delegatai ir svečiai! Pagaliau atėjo ta diena. Atėjo ta diena, kad pagaliau sujungtumėm savo pilietinę ir politinę valią, intelektualinius ir kūrybinius savo išteklius, visas savo kūno ir dvasios jėgas – kad sujungtumėm save Lietuvos Atgimimui“⁵⁷. Emocijos pasiekė viršūnę, kai pasirodė Vytautas Landsbergis-Žemkalnis ir pareiškė, kad šis pastatas dabar nebe Sporto rūmai, o „Lietuvos šventovė“⁵⁸.

Tuo metu centrinė valdžia Maskvoje nė kiek neprieštaravo ir netgi palaikė bei rodė pritarimą Sąjūdžio steigiamajam suvažiavimui. LKP pirmasis sekretorius A. Brazauskas, sveikindamas partijos ir Ministrų tarybos vardu, pasakė, kad M. Gorbačiovas „prašė perduoti nuoširdžiausius

⁵³ Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795-2009)*. Šiauliai: Lucilijus, 2010. P. 378.

⁵⁴ Lieven, Anatol. *Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelyje į nepriklausomybę*. Vilnius: Baltos lankos, 1995. P. 236.

⁵⁵ Laurinavičius, Česlovas ir Sirutavičius, Vladas. *Lietuvos istorija. Sąjūdis: Nuo Persitvarkymo iki Kovo 11-osios. XII t. I dalis*. Vilnius: Baltos lankos, 2008. P. 164.

⁵⁶ Ten pat. P.169.

⁵⁷ Čepaitis, Virgilijus. *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*. Vilnius: Tvermė, 2006. P. 128.

⁵⁸ Senn, Alfred Erich. *Bundanti Lietuva*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992. P. 143.

sveikinimus ir linkėjimus visai kūrybingai ir darbščiai Lietuvos liaudžiai, kurią jis labai vertina ir gerbia. Draugas Gorbačiovas pasakė, kad Sąjūdyje jis mato tą pozityvią jėgą, kuri gali gerai pasitarnauti persitvarkymo labui ir dar labiau sustiprinti Tarybų Lietuvos autoritetą⁵⁹. Didžiąją dalį Sąjūdyje veikusių inteligentų sovietinis saugumas apibūdino kaip „konstruktyviosios opozicijos“ šalininkus Lietuvoje. Vis dėlto šį inteligentijos sluoksnį pirmiausia svarbu suvokti ne kaip galimą atramą, o kaip priešingą poziciją⁶⁰. Akivaizdu, kad Maskva Sąjūdį iš pradžių laikė savo politikai pavaldžiu judėjimu. Niekas nė nenumanė, prie kokių įvykiu tai privės. Suvažiavimą sveikino Latvijos Liaudies fronto atstovas Janis Gaigals ir Estijos Liaudies fronto lyderis Edgaras Savisaaras⁶¹. Taip buvo reiškiamas parama Lietuvos siekiams ir parodyta Baltijos šalių vienybė.

Suvažiavimo metu buvo išrinktas LPS Seimas bei LPS Taryba, kurios pirmininku tapo muzikologas Vytautas Landsbergis. Jis buvo puikus oratorius, kuris neretai savo šmaikščiais pasisakymais palikdavo įspūdį auditorijai. V. Landsbergis buvo vienas iš tų, kurie tvirtai pasisakė, kad „reikia kurti Liaudies frontą“⁶². LPS kūrė Lietuvos intelektualinį ir kūrybinį elitą. Tai suteikė Sąjūdžiui legitimumą – žmonės pasitikėjo jo lyderiais. Šių asmenybių įsitraukimas į politinę veiklą didino gyventojų pasitikėjimą judėjimu. Sąjūdžio iniciatoriai priklausė šalies elitui, todėl žmonės galėjo lengviau patikėti reformų tikrumu ir tuo, kad remti naująsias idėjas yra saugu.

Svarbiausia, kad pagaliau buvo priimta konkreti Sąjūdžio programa bei įstatai. Suvažiavime dalyvavo 1021 delegatas: lietuvių – 980, lenkų – 9, rusų – 8, žydų – 6⁶³. Taip pat suvažiavimas priėmė net 30 rezoliucijų. Buvo akcentuojama, kad kartu su LKP bus siekiama kuo plačiau skleisti tautinio Atgimimo idėjas ir parodyti tautinį apsisprendimą. Išrinkus Tarybą, buvo aiškiai matoma, kad prasidėjusiuose Atgimimo procesuose vyrauja lietuvių dauguma. Sąjūdžio Seime iš 220 delegatų buvo net 209 lietuviai, o Taryboje iš 35 narių buvo tik po vieną rusų ir žydų tautybės atstovą⁶⁴. Šalies visuomenę apėmė pakilimas, vyravo tautinio Atgimimo nuotaikos. Po Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo pradėta vis garsiau kalbėti apie vis didesnį suverenumą SSRS sudėtyje, o patyliukais buvo minimas ir žodis „Nepriklausomybė“.

⁵⁹ Senn, Alfred Erich. *Bundanti Lietuva*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992. P. 145.

⁶⁰ Bartkevičius, Kęstutis., et al. *Sąjūdžio ištakų paieška*. Vilnius: Baltos lankos, 2011. P. 48.

⁶¹ Čepaitis, Virgilijus. *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*. Vilnius: Tvermė, 2006. P. 129.

⁶² Bartkevičius, Kęstutis, et al.. *Sąjūdžio ištakų paieška*. Vilnius: Baltos lankos, 2011. P. 314.

⁶³ Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795-2009)*. Šiauliai: Lucilijus, 2010. P. 380.

⁶⁴ Laurinavičius, Česlovas ir Sirutavičius, Vladas. *Lietuvos istorija. Sąjūdis: Nuo Persitvarkymo iki Kovo 11-osios. XII t. I dalis*. Vilnius: Baltos lankos, 2008. P. 176.

2. PAKRUOJO RAJONAS TAUTINIO ATGIMIMO LAIKOTARPIU

2.1. Sajūdžio struktūrų kūrimasis Pakruojo rajone

Vilniuje 1988 m. vasarą prasidėjo Sajūdis. Žinia apie jį sparčiai sklido ir neilgai trukus Sajūdžio rėmimo grupės pradėjo steigtis ir kituose Lietuvos miestuose. Pakruojo rajonas nebuvo išimtis. Sajūdis buvo visą Lietuvą apimantis judėjimas. Žmonių reakcija į nepriklausomybę buvo ne vienareikšmė, tačiau abejingų politiniams pokyčiams Atgimimo dienomis nebuvo. Vis dėlto Pakruojo rajone politinės permainos sunkiai skynėsi kelią. Vietiniams pakruojiečiams susitaikymas su okupacine valdžia atrodė normalus būvis. Šiame derlingų žemių ir stiprių kolūkių krašte gyvavo komunistinė dvasia, o didžioji dalis rajono visuomenės buvo pripratusi prie esamos padėties ir nenorėjo jokių politinių pasikeitimų.

Didelė dalis Pakruojo rajono gyventojų ne tik susitaikė su žodžio laisvės varžymais, bet ir su socialine neteisybe, moraline dviveidyste, partinės valdžios savivale. Daugeliui buvo patogiu neturėti savo nuomonės, tuo pačiu už nieką neatsakyti, santūriai „pabėdavo“ parduotuvių eilėse, keikiant vietinę valdžią ar spekuliuojančią pardavėją. Todėl Gorbačiovo „pertvarkos“ išjudinta sąmonė kartu ilgėjosi kažkokios neapibrėžtos europinės gerovės, o kartu nenorėjo nieko nustoti iš savo skurdžios buities ir nieko joje keisti. Prie sovietinės propagandos stipriai prisidėjo oficialus rajono laikraštis „Auksinė varpa“, nuolankiai pakludavęs vietinės komunistinės valdžios nurodymams. Anot tuometinio Pakruojo rajono Sajūdžio tarybos nario Kęstučio Mazgelio, rajono „Vykdomasis komitetas dar atsižvelgdavo į mūsų pasiūlymus. Tačiau visą darbą atlikdavo laikraštis „Auksinė varpa“, kuris reiškė aiškią prosovietinę poziciją. Mano nuomone, Lietuva jau buvo pribrendusi permainoms. Tai jautėsi ir iš gyventojų nuotaikų. Prekių deficitas ir neteisybė privertė žmones „atverti akis“. Tikrų patriotų, kurie norėjo Nepriklausomybės, buvo nedaug. Kiti paprasčiausiai norėjo ekonominio pagerėjimo ir teisingumo“⁶⁵. Geresnio gyvenimo galimybė be asmeninių pastangų – ta būseną, kuria galime apibūdinti ir daugelio Pakruojo rajono bei jo apylinkių žmonių politines ir moralines nuostatas. Kažkas kitas turėjo „atnešti“ laisvę, tokią, kuri būtų naudinga. Savaime suprantama, demokratizacijos procesas ir laisvas žodis sklido lėtai ir sunkiai.

Tačiau buvo ir kitas visuomenės klodas, kurio vertybių skalė net okupacijos metais išliko neiškreipta. Laisvės dvasia reiškėsi įvairiais keliais: per koduotą žodį, dainą, literatūros kūrinį,

⁶⁵ Interviu su Kęstučiu Mazgeliu, 2019 m. balandžio 18 d.

spektaklį ar net anekdotą. Ji ypač suaktyvėjo prasidėjus pertvarkai, kai kalbėti apie tautinį savitumą, „praturtinantį socializmą“, darėsi nebe taip pavojinga. Pakruojo rajone atsirado iniciatyvių žmonių, kurie rėmė ir palaikė LPS idėjas. Vienas iš jų – Klovainių dolomitinės skaldos gamyklos kasinių geometrinių matavimų specialistas („markšeideris“) Dalius Stancikas, vėliau tapęs Pakruojo rajono Sąjūdžio Tarybos pirmininku. Kadangi pats buvo kilęs iš Vilniaus, turėjo ten ryšių, kuriuos nuolat išnaudojo teikdamas rajonui šviežios informacijos iš politinio centro. Galima daryti prielaidą, kad tik nevietinis žmogus galėjo imtis kurti Sąjūdžio grupę tokiaime „raudoname“ krašte kaip Pakruojis. Kiti, paprasčiausiai, žinodami konservatyvias vietinių pakruojiečių nuotaikas, nebūtų ėmęsi tokio darbo. Dažnai lankydamasis sostinėje, Stancikas pakruojiečiams parveždavo „Sąjūdžio žinias“, kurias platino rajono gyventojams. Tai buvo žmogus, sugebėjęs sutelkti aplink save kitus. Kadangi Sąjūdžio renginių televizija nerodė, radijas netransliavo, spauda apsiribojo trumpomis žinutėmis. Todėl mitingai 1988 m. vasarą vis dar buvo geriausias būdas informuoti žmones⁶⁶. D. Stanciko iniciatyva Klovainių dolomitinės skaldos gamyklos darbininkai dalyvavo 1988 m. rugpjūčio 23 d. mitinge Vingio parke⁶⁷.

Pirmosios tokios pastangos klibinti tą įsisenėjusią sistemą įvyko 1988 m. mokytojų rudens konferencijos metu, kai švietimą kuruojanti vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoja Renė Ulevičienė arogantiškai su pašaipą nutarė nutraukti mokytojos Angelės Statkuvienės entuziastingą žodį apie „žaliųjų“ žygį apie Lietuvą. Viena Pakruojo rajono Sąjūdžio aktyvisčių Stanislava Lovčikaitė prisimena: „Trūko kantrybė: kokią teisę turi jie, nomenklatūrininkai, nurodinėti mums konferencijoje leisti ar neleisti kalbėti mokytojui. Tiek laiko slopinta savigarba pakėlė maištą – pasisiūliau dar pakalbėti apie tai, kas mums atrodo reikšminga, kad jokios „priemonės“, jokie nauji metodai neišugdys asmenybės, jeigu mes jai neduosime to, kas svarbiausia, žmogaus vertų idealų. O tokius idealus galįs išugdyti tik giliai išgyventas patriotizmo jausmas, tautinė savimonė. Salė entuziastingai plojo, prezidiumo veidai nebuvo džiugūs, tačiau sulaukiau santūrių priekaištų dėl nacionalinio klausimo... Vienas iš partijos vadovų netgi ekskursiją į Maironio tėviškę pasiūlė. Tai atrodė gražu, taip norėjosi tikėti, kad visi keičiamės į gerąją pusę“⁶⁸. Vis dėlto rajono laikraštyje „Auksinė varpa“ mokytojos S. Lovčikaitės kalba išspausdinta gerokai „sukirpta“, kad joje neliko net pagrindinės minties. Tapo aišku, jog valdžia tik „paėmė naują kursą“, kad neatsiliktu nuo „masių“. Apskritai, rajoninis laikraštis „Auksinė varpa“ (redaktorius Gvidas Šliažas) atkakliai ir įnirtingai puolė bet kurią Sąjūdžio idėją. Jame aiškiai atsispindėjo redaktoriaus ir kitų laikraščio darbuotojų nuolankumas sovietinei sistemai ir „raudonajai“ valdžiai.

⁶⁶ Bartkevičius, Kęstutis. „Sąjūdžio idėjų sklaida Lietuvos miestuose, rajonuose, kaimuose“. *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988-1991 m.* Kaunas: Šviesa, 2010. P. 51.

⁶⁷ Lovčikaitė, Stanislava. *Mano metrika*. Linkuva, 1995. P. 3.

⁶⁸ Stanislava Lovčikaitė: „Šiaurės Lietuva – mūsų esaties gūžta“. Sud. S. Tumėnas. Vilnius: Žuvėdra, 2018. P. 60.

Mitingų banga ritosi per visą Lietuvą, atėjo metas ir Pakruojo rajonui. Pakruojo rajono mokytojų, kultūros darbuotojų iniciatyva buvo nutarta, kad ir Pakruojui atėjo eilė steigti Sąjūdžio iniciatyvinę grupę ir rengti pirmąjį mitingą. Sąjūdžio iniciatyvinės grupės vardu Laimutė Stokaitė dėl mitingo organizavimo kreipėsi į Pakruojo rajono Vykdomąjį komitetą. 1988 m. rugsėjo 7 d. gautas atsakymas, kad „statybos organizacijos salėje leista organizuoti steigiamąjį susirinkimą“⁶⁹. Iš karto po to visame rajone išplatinti skelbimai, kviečiantys dalyvauti mitinge. Sueigos ir pasitarimai dėl būsimo mitingo vykdavo pilietiškai aktyvių pakruojiečių namuose. Buvo tariamasi dėl mitingo vietos, laiko. Nutarta iškabinti skelbimus. Buvo pasiūlyta į mitingą įtraukti Pakruojo kleboną Antaną Balaišį. Jis sutiko sekmadienį pamokslo metu pakviesti į mitingą tikinčiuosius⁷⁰. Tuo pačiu reikėjo surasti asmenį, kuris kalbėtų LPS iniciatyvinės grupės vardu. Tokiu tapo filosofas Vytautas Radžvilas, kuris, pats kilęs iš šio krašto, mielai sutiko dalyvauti. Steigiamajam susirinkimui buvo kruopščiai ruošiamasi, nors rajono gyventojai ir valdžia skeptiškai žiūrėjo į LPS kūrimąsi.

1988 m. rugsėjo 13 d. mitingas įvyko Statybos organizacijos sporto salėje. Tai buvo pirmasis ir istorinis Atgimimo mitingas Pakruojuje. Pirmame Pakruojo rajono mitinge dalyvavo keletas tūkstančių žmonių, apsilankė ir tuometinės valdžios atstovai. Mitingą organizavo jauni būsimo Pakruojo rajono Sąjūdžio skyriaus iniciatyvinės grupės nariai: L. Stokaitė, S. Griškevičius, S. Zakrauskas, A. Stravinskas, A. Nikontas, V. Šeduikis, B. Vičaitė bei D. Stancikas. Vienas po kito žodį tarė pakviesti dalyviai. Ugingas kalbas sakė centrinio Sąjūdžio atstovas, iš Pakruojo krašto kilęs prof. V. Radžvilas, A. Statkuvienė, klebonas A. Balaišis, S. Lovčikaitė ir kiti. Patriotines dainas dainavo „Linkavos“ ansamblis, jam pritarė sujaudinti žmonės. Atkakliai sovietinę valdžią gynė VK pirmininko pavaduotoja Renė Ulevičienė, ypač pasipiktinusi klebono A. Balaišio drąsa prabilti tiesiai ir atvirai, tačiau jos žodžiai buvo nušvilpti. Prasidėjo liūtis, bet žmonės nesiskirstė, persikėlė į statomą (jau su stogu) rajono statybos organizacijos (toliau – RSO) sporto salę, kurios šeimininkas Rimvydas Bardauskas rėmė mitingą.

Mitingas priėmė keletą rezoliucijų, išrinko iniciatyvinę grupę Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui remti, kurios sąrašą drauge su straipsniu paskelbė „Auksinėje varpoje“. Pakruojo rajono Sąjūdžio iniciatyvinę grupę sudarė Antanas Balaišis, Pakruojo bažnyčios klebonas, Rimgaudas Bardauskas, Pakruojo RSO pirmininkas, Gintaras Boguževičius, „Pergalės“ kolūkio vyr. mechanikas, Stasys Griškevičius, Pakruojo RSO darbų vykdytojas, Reda Jėčiūtė, Liaudies švietimo skyriaus metodinio kabineto vedėja, Jonas Jukna, Žiemelio kraštorytos muziejaus „Žiemgala“ vadovas, Jonas Jukna, Žiemelio kraštorytos muziejaus „Žiemgalė“ vedėjas, Virgilijus Kacilevičius, Linkuvos K. Požėlos vidurinės mokyklos mokytojas, Vida Kleinotė, Pakruojo II-osios vidurinės mokyklos mokytoja, Stanislava Lovčikaitė, Linkuvos K. Požėlos vidurinės mokyklos mokytoja,

⁶⁹ 1988 m. rugsėjo 7 d. Pakruojo rajono Vykdomojo komiteto pareiškimas. *Šiaulių „Aušros“ muziejus* (toliau – ŠAM). Naujosios istorijos skyrius. SEK – 100274.

⁷⁰ *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988-1990 metais*. Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius: Savastis, 1998. P. 577.

Alvydas Nikontas, Pakruojo RSO automechanikas, Algirdas Ražauskas, Žvirblonių tarybinio ūkio direktorius, Algis Šidlauskas, Linkuvos vidurinės mokyklos mokytojas, Dalius Stancikas, Klovainių dolomitinės skaldos gamyklos matininkas, Laimutė Stokaitė, Agropromoninio susivienijimo inžinierė, Algis Stravinskas, Pakruojo RSO darbų vykdytojas, Janina Stravinskienė, Pakruojo knygyno darbuotoja, Juozas Vėdaras, Pakruojo II-osios vidurinės mokyklos mokytojas, Sigitas Zakrauskas, Dailės instituto III kurso studentas, Viktoras Zarakauskas, Pakruojo I-osios vidurinės mokyklos mokytojas. Svarbiausias mitingo uždavinys – sudaryti Pakruojo rajono iniciatyvinę grupę Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui remti. Tai pavyko padaryti ir į iniciatyvinę grupę buvo išrinkta 19 asmenų, kurių pavardės išspausdintos sovietinės valdžios remiamame laikraštyje „Auksinė varpa“⁷¹.

Tai buvo įvairių politinių pažiūrų žmonės ir tik vėliau išaiškėjo jų nuostatos: vieni ėjo kartu su laisvėjančiu dešiniuoju Sąjūdžio sparnu (kunigas A. Balaišis, S. Stancikas, S. Lovčikaitė, S. Zakrauskas, V. Zarakauskas, L. Stokaitė), kiti pasuko į Lietuvių aktyvistų frontą (A. Šidlauskas, R. Jėčiūtė), dar kiti tapo neorganizuota Sąjūdžio opozicija, nusivylusia tolimesne jo raida. Kai kurie galėjo būti pasiūsti KGB. Žmonės susidomėję jų klausėsi bei gana gyvai reagavo į kai kuriuos išsakytus teiginius. Pirmame Pakruojo rajono mitinge dalyvavo keletą tūkstančių žmonių, atsilankė tuometinės valdžios atstovai. Tuo metu Sąjūdžiui oponuojantys LKP Pakruojo rajono komiteto narių pasisakymai buvo palydėti švilpimu. Tai rodo, jog į mitingą susirinkusi grupė žmonių rėmė Sąjūdžio idėjas ir nesibaimino oponuoti rajono valdžiai.

Mitinge buvo išrinkti ir kandidatai į Sąjūdžio tarybą. Iš jų pagal balsų daugumą suburta ir 10 narių taryba, kurią sudarė:

1. Antanas Balaišis, Pakruojo klebonas.
2. Stanislava Lovčikaitė, Linkuvos vidurinės mokyklos mokytoja.
3. Dalius Stancikas, Klovainių dolomito skaldos gamyklos matininkas.
4. Laimutė Stokaitė, inžinierė statybininkė.
5. Algis Šidlauskas, Linkuvos vidurinės mokyklos mokytojas.
6. Mykolas Siriūnas, Guostagalio devynmetės mokyklos mokytojas.
7. Genovaitė Valčiukienė, Rozalimo vidurinės mokyklos mokytoja.
8. Gintautas Usonis, „Spartuolio“ kolūkio dirbtuvių vedėjas.
9. Viktoras Zarakauskas, Pakruojo I-osios vidurinės mokyklos mokytojas.
10. Algis Ražauskas, Žvirblonių tarybinio ūkio direktorius⁷².

Tiesa, pastarasis buvo kooptuotas į tarybą be rinkimų ir Sąjūdžio veikloje nedalyvavo⁷³. Vėliau tarybą papildė gydytojas Povilas Karvelis, gamtosaugininkas Juozas Geležėlė, netrukus perėjęs į

⁷¹ „Sąjūdis būtinas“. *Auksinė Varpa*. 1988-09-15. P. 3.

⁷² Ten pat. P. 5.

⁷³ Rupšytė, Angonita. „Sąjūdžio organizacinė struktūra“. *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988-1991 m.* Kaunas: Šviesa, 2010. P. 361.

kairiąsias pozicijas, taip pat inžinierius Kęstutis Mazgelis. Tarybos pirmininku išrinktas vienas Sąjūdžio iniciatyvinės grupės kūrimo iniciatorių D. Stancikas, savo pavaduotoja pasirinkęs S. Lovčikaitę. Atsakingą sekretore tapo L. Stokaitė. Kaip interviu teigė kalbintas gydytojas P. Karvelis, niekas rajono Sąjūdyje konkrečios veiklos neturėjo, visi veikė pagal savo sugebėjimus ir būrėsi aplink pirmininką D. Stanciką⁷⁴.

Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybą pagal profesijas sudarė 5 mokytojai, 2 inžinieriai, po vieną tarybinio ūkio direktorių, kolūkio dirbtuvių vedėją, kleboną, gydytoją ir matavimų specialistą. Pagal lytį - 7 vyrai, 3 moterys. Visi tarybos nariai turėjo aukštąjį išsilavinimą. Matome, kad nemažą įtaką Pakruojo raj. Sąjūdyje turėjo pedagogai, kurių taryboje buvo 5 iš 13. Nors taryboje nebuvo aiškiai dalijamasi pareigomis, mokytojo profesiją turintys tarybos nariai rašė straipsnius, kreipimusis į Pakruojo raj. tarybą, rengė rezoliucijas ir kitus dokumentus.

Sąjūdžio Taryba rinkdavosi kas savaitę, sprendė daugybę politinių, socialinių, kultūrinių klausimų, kurie faktiškai priklausė rajono valdžiai ir dažnu atveju buvo vilkinami, ignoruojami. Sąjūdžio aktyvas buvo neskaitlingas, žmonės, užsiėmę tiesioginiu darbu, negalėjo nuosekliai ir kryptingai veikti visuomenės kaitos proceso. Pakruojo rajono Sąjūdžio aktyvistė S. Lovčikaitė prisimena: „Buvo kviečiami įvairių judėjimų ir valdžios atstovai prie „apvaliojo stalo“, bandoma ieškoti bendrų pastangų gyvenimo problemoms spręsti. Sąjūdžio aktyvas iškeldavo daugelį kenkėjiškų valdžios veiklos faktų, net įstatymų pažeidimų (ypač blokados metu), tačiau nei teisėsaugos organai, nei rajoninė prosovietinę valdžią į tai nereaguodavo. Paprasti žmonės kreipdavosi į Sąjūdžio aktyvą, ypač tremtiniai, politkaliniai, ieškodami teisybės prieš nomenklatūrininkų savivalę, tačiau nebuvo tokių svertų, kuriais būtume galėję remtis“⁷⁵. Iš to galime spręsti, kad Pakruojuje buvo bandoma diskusijos principu spręsti aktualias rajonui problemas. Vis dėlto komunistinė valdžia nebuvo linkusi atsižvelgti į kritiką bei nesistengė vykdyti Sąjūdžio deklaruojamos pertvarkos politikos.

Pakruojuje bandyta tautos Atgimimo idėją sieti su krašto ekologinių problemų sprendimu. Todėl jau rugsėjo 24 d. Linkuvos mokytojai su moksleiviais nutarė suruošti ekologinį žygį Mūšos upės pakrantėmis. Jame dalyvavo Sąjūdžio idėjas deklaravę mokytojai: S. Lovčikaitė, A. Šidlauskas, B. Dičpetrienė, V. Kacilevičius, E. Šopytė ir direktorius A. Dičpetris. Buvo sudarytas ir aptartas žygio planas. Norintys dalyvauti moksleiviai paskirstyti į tris grupes: vyresnieji ėjo nuo Raudonpamūšio link Petrašiūnų, viduriniai – nuo Dvariukų ta pačia kryptimi, mažesnieji įsijungė nuo Veselkiškių. Žygis buvo gerai organizuotas, numatytas aiškus ir konkretus tikslas – ištirti Mūšos upės užterštumą ir įteikti Šiaulių miesto vykdomajam komitetui peticiją, reikalaujančią gelbėti Mūšos ir Kulpės upes. Moksleiviai pasigamino plakatus: „Už švarią Mūšą“. Mokytoja S.

⁷⁴ Interviu su P. Karveliu, 2015 m. balandžio 15 d. (žr. 1 priedas).

⁷⁵ Lovčikaitė S. *Mano metrika*. Linkuva, 1995. P. 6

Lovčikaitė pamena: „Buvo sudarytas žygio štabas, pasirūpinta transportu. Vaikų entuziazmas buvo didžiulis, nuotaika visų pakili. Neatsirado klasių, kurios nebūtų norėjusios dalyvauti šiame žygyje. Prieš išeidami į žygį mokiniai pasodino prie mokyklos atminimo ąžuoliuką. Tai nebuvo vien šiaip įdomus pasivaikščiojimas“⁷⁶.

Mokytoja B. Dičpetrienė su jaunaisiais chemikais ir biologais tyrė Mūšos vandenį, kurio užterštumas visus išgąsdino. Nuo azoto pertekliaus pakrantėse suvešėjo piktžolės, šiukšlių sąvartynai. Žygeiviai turėjo savo korespondentus, fotografus. Balsių moksleiviai, vadovaujami mokytojos Angelės Statkuvienės, keliavo kitu Mūšos krantu. Žygis baigėsi Petrašiūnų kultūros namuose įspūdžių, dainų ir šokių vakarone. Mokytoja S. Lovčikaitė atsimena: „Nors vietinių gyventojų buvo maža, bet tai negalėjo užgožti mūsų vilčių, jog viskas dabar pasisuks nauja vaga, nes Lietuva išėjo į Laisvės žygį. Į mūsų akciją apsiliepė pakruojiečiai ir kiti moksleiviai“⁷⁷. Iš tikrųjų akciją palaikė didelė dalis mokytojų ir moksleivių. Ekologinių problemų fone tuo pačiu buvo puoselėjamas tautiškumas, brandinama meilė savo kraštui. Žygis vyko su trispalve rankose, patriotinėmis dainomis žadinant prasmingesnio gyvenimo viltį.

Sąjūdžio laikais pakito visuomenės požiūris į bažnyčią. Nors kai kas dar tebesilaikė komunistinės valdžios primesto ateistinio požiūrio, bet dauguma grėžėsi į bažnyčią su viltimi ir atgaila. Žmonės tikėjo, jog ji vienintelė bolševikinės priespaudos laikais atsisakė paklusti melo ir nužmoginimo ideologijai, už tai sumokėjusi didelę dalimi dvasininkų Sibiro lageriuose, tremtimi ir mirtimi. Pakruojo rajono apylinkėse (Ūdekų, Triškonių, vėliau ir Linkuvos kapinėse) buvo statomi ir iškilmingai šventinami nauji kryžiai. Triškonių kryžių, pastatytą Lietuvos Nepriklausomybei pažymėti, sovietų valdžia net tris kartus griovė. Sąjūdžio tarybos rūpesčiu ir lėšomis buvo atstatyti ir Linkuvos kapinėse savanorių kryžiai, kuriuos pokariu sunaikino „stribai“. 1989 m. Škaplierinės atlaidų metu kun. klebonas V. Masys atšventino šį paminką savanoriams, susirinkę svečiai ir pakruojiečiai giedojo, klausėsi „Linkavos“ ansamblio patriotinių dainų; kalbėjo kun. V. Masys, viršaitis P. Matuzas, mokytojos A. Statkuvienė, S. Lovčikaitė, dalyvavo rajono Sąjūdžio tarybos nariai⁷⁸. Nuo 1989 m. Linkuvos vidurinėje mokykloje pradėta dėstyti tikyba. Tikyba dėstė kun. V. Masys, mokytoja S. Lovčikaitė, F. Mielienė, vėliau – I. Vaišnienė, V. Vilimienė. Mokinių rinkdavosi gausiai, tačiau daugumos pasiruošimas buvo atsitiktinis, visiškai menkas, nusistatymas dargi priešiškas, stipriai veikiamas ateizmo.

Pakruojo rajono Sąjūdis rūpinosi ir kultūros reikalais. Sąjūdžio iniciatyva 1988 m. spalio 16 d. 14 val. organizuotas susitikimas su kraštiečiais, pavadintas J. Paukštelio romano vardu, – „Čia mūsų namai“. Šiai akcijai neprieštaravo ir rajono valdžia. Sudarytas organizacinis štabas (prof. J. Juzeliūnas, S. Lovčikaitė, A. Šidlauskas, D. Stancikas, J. Valiulis, J. Jukna). Priimta rezoliucija dėl

⁷⁶ Stanislava Lovčikaitė: „Šiaurės Lietuva – mūsų esaties gūžta“. Sud. S. Tumėnas. Vilnius: Žuvėdra, 2018. P. 43.

⁷⁷ Lovčikaitė, Stanislava. *Mano metrika*. Linkuva, 1995. P. 8.

⁷⁸ „Prikelk mane...“. *Langas*. 1989-07-29. *ŠAM*. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51680. P. 4.

viešumo, atsakomybės, lygybės prieš įstatymus, dėl nuomonių pliuralizmo, stalinizmo aukų atminimo įamžinimo, dėl bausmių lietuvių kultūros ir istorijos paminklų naikintojams, dėl nacionalinio švietimo sistemos, tautinių istorinių kultūros tradicijų ir daugeliu kitų klausimų.⁷⁹ Iškilmingai iškelta vėliava aikštėje prie Pakruojo bažnyčios, vyko kraštiečių konferencija, dalintasi įspūdziais ir sumanymais. Renginyje aptarti svarbiausi rajono reikalai bei išrinkti delegatai, vykstantys į Sąjūdžio steigiamąjį suvažiavimą. Stengtasi kuo geriau pasiruošti šiam svarbiam renginiui, kad Pakruojo rajoną atstovautų kompetentingi asmenys.

1988 m. spalio 22–23 dienomis Pakruojo rajono Sąjūdžio atstovai išvyko į I-ąjį Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio suvažiavimą, vykusį Sporto rūmuose. Tikraisiais delegatais į suvažiavimą buvo išrinkti 5 asmenys: R. Bardauskas, S. Griškevičius, S. Lovčikaitė, D. Stancikas ir S. Zakrauskas. Kaip svečiai taip pat vyko V. Kacilevičius, A. Nikontas, J. Stravinskienė. Į LPS Seimą nuo Pakruojo rajono buvo išrinktas Dalius Stancikas. Po steigiamojo suvažiavimo rajono įstaigose ėmė sparčiai kurtis Sąjūdžio rėmimo grupės, pirmiausia prie Pakruojo rajono Liaudies švietimo skyriaus. Jos vadinosi „Nepamirškime istorinės atminties“, „Branginkime gimtąją kalbą“⁸⁰. Neilgai trukus Sąjūdžio rėmimo grupės susikūrė Pakruojo rajono mokyklose, Petrašiūnų dolomitinės skaldos gamykloje, Pakruojo rajoninėje ligoninėje, „Tremtinio“ klubo Pakruojo skyriuje ir Linkuvos vidurinėje mokykloje. Visgi LPS skyriaus pirmininkas D. Stancikas teigė, kad „rajone rėmimo grupės kuriasi vangiai <...> trūksta iniciatyvos iš mokytojų, žemdirbių, jaunimo“⁸¹.

Anot „Pakruojo rajono Sąjūdžio siela“ vadintos mokytojos S. Lovčikaitės, „suvažiavimas liko atmintyje kaip svaiginanti pavasario šventė, po kurios jautėme net tada – turės ateiti rūsčios kasdienybės logika“⁸². Į steigiamąjį suvažiavimą susirinko rajono inteligentai, kuriems buvo svarbūs šalyje vykstantys procesai. LPS steigiamojo suvažiavimo metu į Sąjūdžio Seimą nuo Pakruojo rajono buvo išrinktas Dalius Stancikas. Taip pat priimta Sąjūdžio programa bei įstatatai suteikė galimybę rėmimo grupėms nuosekliau vykdyti LPS programą. Sąjūdis buvo įteisintas ir įgavo naują pavidalą. Buvo sudarytos galimybės aktyviai reikšti savo idėjas, kurios galėjo nesutapti su centrinės valdžios politika. Taip pat, naudojantis viešumo bei demokratijos „ginklais“, legalizuota galimybė kovoti prieš valdžios savivalę bei siekti valstybės suvereniteto.

2.2. Vietinės spaudos įtaka rajono visuomenei

Susikūrus Pakruojo rajono LPS iniciatyvinei grupei kilo natūralus klausimas, kokiais būdais visuomenei skleisti Sąjūdžio idėjas. Pasiteiravus Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos nario P.

⁷⁹ „Vienykimės ir kilkim“. *Auksinė Varpa*. 1988-11-10. P. 5.

⁸⁰ Lovčikaitė, Stanislava. *Mano metrika*. Linkuva, 1995. P. 2.

⁸¹ „Vienykimės ir kilkim“. *Auksinė Varpa*. 1988-11-10. P. 5.

⁸² Stanislava Lovčikaitė: „Šiaurės Lietuva – mūsų esaties gūžta“. Sud. S. Tumėnas. Vilnius: Žuvėdra, 2018. P. 62.

Karvelio, kokiais būdais sekėsi skleisti Sąjūdžio idėjas rajone, jis atsakė: „Buvo rengiami įvairūs minėjimai, mitingai bei susitikimai, kuriuose dalyvavo iškilūs Sąjūdžio veikėjai. Neprisimenu nuo kada, tačiau veikė rajono radijas, kurio laidų redaktorė buvo Ona Žygienė. <...> Vis dėlto daugiausiai žmonių Atgimimo idėjos pasiekė per vietinę ir respublikinę spaudą“⁸³. Buvo aišku, kad efektyviausiai skleisti Sąjūdžio žinią būtų galima bendradarbiaujant su oficialiu valdžios remiamu rajono laikraščiu „Auksinė varpa“. Pradžioje sekėsi gana neblogai. Leidinyje buvo nušviesti 1988 m. rugsėjo 13 d. mitingo rajono iniciatyvinės grupės susikūrimo įvykiai. Išspausdintas jos narių sąrašas. Laikraščio redakcija bendradarbiavo su LPS, kadangi jo veikla iš pradžių neprieštaravo šalyje vykdomai „perestroikos“ politikai.

Nemažai dėmesio laikraštyje buvo skiriama 1988 m. spalio 22–23 dienomis Vilniuje vykusiam LPS suvažiavimui. Pažymima, kad jame priimti Sąjūdžio įstatai, programa ir įvairios rezoliucijos. Taip pat gilinamasi, kokios yra Pakruojo rajono Sąjūdžio perspektyvos: „Pradėjo kurtis Sąjūdį remiančios grupės. Kol kas rajone dar jų nedaug. Vis dar abejingi patys sau, vis dar bijome, laukiame konstrukcijų. Pasyvią poziciją užima žemdirbiai, mokytojai, jaunimas“⁸⁴. Spausdintuose rajono iniciatyvinės grupės straipsniuose stengiamasi agituoti steigti LPS rėmimo grupes įvairiose įmonėse ir įstaigose ir siekti tikslų, kurie parengti bendra Sąjūdžio programa. Laikraštis „Auksinė varpa“ padėjo skleisti Sąjūdžio idėjas rajono gyventojams, kvietė būti aktyviems ir prisidėti prie šalies persitvarkymo.

Kadangi Pakruojis garsėjo derlingomis žemėmis ir buvo vadinamas agrariniu kraštu, laikraščio „Auksinė varpa“ redakcijoje netgi buvo atskiras skyrius, skirtas žemės ūkiui. Pastarojo skyriaus vedėja Pranutė Kvedarienė neliko abejinga to meto įvykiams, parašydama straipsnį apie besikuriantį Žemdirbių Sąjūdį⁸⁵. Nors tuo metu aplinkiniuose rajonuose susikūrė daugiau nei 30 LPS rėmimo agrarinių grupių, Pakruojyje jų tebuvo 12. Straipsnyje taip pat atskleidžiamos kaimo žmonių problemos, netgi kritikuojamas žemės nusavinimas iš žmonių, kurie buvo darbštūs ūkininkai, bei pabrėžiama skriauda jų sąskaita steigiant kolūkius. Atrodė, kad Sąjūdžio bendradarbiavimas su vietos laikraščiu bus sėkmingas, tačiau neilgai trukus interesai pradėjo skirtis.

1989 m. Sąjūdžiui kiek aktyviau pradėjus kritikuoti LKP ir SSKP veiklą, laikraštis vis dažniau atsisakydavo spausdinti rajono iniciatyvinės grupės parengtus straipsnius, kol galiausiai „Auksinės varpos“ redaktorius Gvidas Šliažas perėjo į atvirą konfrontaciją su Sąjūdžiu. Stengtasi kompromisą rasti gražiuoju, tačiau, galime numanyti, kad lemiamas faktorius buvo vietinės valdžios spaudimas leidiniui. „Auksinė varpa“ nebuvo laisvo žodžio skleidėja. Jos turinys tiesiogiai priklausė nuo rajono partijos komiteto ir Liaudies deputatų tarybos (toliau – LDT) Vykdomojo

⁸³ Interviu su P. Karveliu, 2015 m. balandžio 15 d. (žr. 1 priedas).

⁸⁴ „Vienykimės ir kilkim“. *Auksinė Varpa*. 1988-11-10. P. 5.

⁸⁵ „Pavargę laukti – eisim pasiimti“. *Auksinė Varpa*. 1988-11-22. P. 3.

komiteto sprendimų. Šioje vietoje galima pastebėti koliziją tarp demokratizacijos procesų ir diktato politikos.

Rajono LPS iniciatyvinei grupei apsvarsčius susidariusią situaciją nutarta imtis savo laikraščio leidybos. Taip 1989 m. gegužės 13 d. išleistas pirmasis Pakruojo rajono Sąjūdžio leidinio „Lango“ numeris. Jame vyravo politinio, agitacinio, kultūrinio pobūdžio straipsniai bei interviu su žymiais rajono politiniais veikėjais. Neretai laikraštyje buvo ginamasi nuo „Auksinės varpos“ šmeižto Sąjūdžio atžvilgiu. „Lango“ redaktore tapo aktyvi sąjūdininkė, mokytoja Stanislava Lovčikaitė. Redakcinę kolegiją sudarė E. Juozapavičius ir K. Mazgelis. Redakcija įsikūrė Pakruojyje, Kęstučio g. 4, 301 kab.⁸⁶. Kaip savo atsiminimuose pažymi pati redaktorė, „darbas buvo sunkus, neaprepiamas: nebuvo nei lėšų, nei korespondentų, nei patirties. Straipsniai bei korespondencijos spausdinti politiniais, socialiniais, kultūriniais klausimais, buvo aiškinami Lietuvos valdžios įstatymai ir potvarkiai, rašyta apie rezistencinę praeitį ir tremtį“⁸⁷. Ne gana to, reikėjo gintis nuo „Auksinės varpos“ puolimo viešojoje erdvėje. Laikraštis gyvavo vien iš iniciatyvių žmonių paramos, tiek moralinės, tiek materialinės. Rajono Sąjūdis darė viską, kad laisvas žodis sklistų kuo plačiau ir kad esama santvarka nepatenkinti rajono gyventojai jaustų palaikymą bei viltį, kad Lietuva vėl bus laisva.

Jau pirmajame laikraščio „Lango“ numeryje esančiame straipsnyje „Šiandieninis gyvenimo dėsnis“ publikuojamas reikšmingas S. Lovčikaitės interviu su rajono Sąjūdžio lyderiais D. Stanciku ir A. Šidlausku⁸⁸. Pastarasis, apibūdindamas tuometinę politinio gyvenimo situaciją, teigia, kad „Lietuva gyvena pereinamąjį etapą iš autokratinio valdymo į demokratinį“⁸⁹. Be jokios abejonės, jis turėjo galvoje procesą, kai vienos partijos diktatūra pakeičiama į laisvą valdžią, kuri yra renkama tautos. Tuo metu D. Stancikas pertvarkos procesus metaforiškai palygina su orų kaita: „<...> kaip neišvengiamas pavasarį atšilimas, taip neišvengiamai linksta ir politiniai svertai teigiama kryptimi<...>“⁹⁰. Iš to galime suprasti, kad šalies ėjimas demokratijos link yra natūralus procesas ir niekas negali pakeisti tos krypties.

Laikraščio redakcija politikos verpetuose žvelgė toli į priekį. Antai 1989 m. liepos 15 d. „Lango“ numeryje⁹¹ jau akcentuojami artėjantys rinkimai į AT, kurie buvo numatyti 1990 m. vasario 24 d. Straipsnyje „Nauji mūsų rūpesčiai“ LPS Pakruojo rajono lyderis D. Stancikas akcentuoja šių rinkimų svarbą bei kiek daug priklausys nuo naujai išrinktos AT sprendžiant šalies ateitį: „Naujajai AT teks didžiausias krūvis traukiant Lietuvą iš ekonominės, teisinės ir politinės

⁸⁶ „Atverkime langus atgimimui“. *Langas*. 1989-05-13. *ŠAM*. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51596. P. 1.

⁸⁷ Lovčikaitė, Stanislava. *Mano metrika*. Linkuva, 1995. P. 4.

⁸⁸ „Šiandieninis gyvenimo dėsnis“. *Langas*. 1989-05-13. *ŠAM*. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51596. P. 1.

⁸⁹ Ten pat.

⁹⁰ Ten pat.

⁹¹ „Nauji mūsų rūpesčiai“. *Langas*. 1989-07-15. *ŠAM*. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51620. P. 1.

balos. Aš noriu, kad mano deputatas žinotų, kuo jis gali prisidėti kuriant naująją Lietuvą⁹². Jo žodžiai visiškai teisingi, kadangi tik laisva žmonių valia išrinktas parlamentas galėjo spręsti, ar Lietuva taps nepriklausoma demokratine valstybe.

Rengiantis rinkimams laikraštyje „Langas“ išspausdintas skelbimas, kuriame rajono gyventojai kviečiami reikšti savo poziciją dėl kandidatų artėjančiuose rinkimuose. Skaitytojams pateikiami klausimai: „Ar jums svarbu, ką atstovauja kandidatas: Komunistų partiją ar Sąjūdį? Ką siūlytumėte kandidatais į LTSR AT? Ką siūlytumėte kandidatais į rajono liaudies deputatų tarybą?“⁹³.

Pakruojo Rajono Sąjūdžio taryba, likus keliems mėnesiams iki rinkimų, išreiškė nepasitikėjimą Lietuvos SSR AT deputatų sprendimais. Buvo reikalaujama artimiausioje tarybos sesijoje „peržiūrėti Lietuvos TSR AT rinkimų įstatymą ir rinkimų surengimo datą, ją paankstinant. Neleisti rinkti LTSR AT kariams, atliekantiems būtiną tarnybą Lietuvoje ir nesant jos piliečiais. <...> Būtina priimti Lietuvos pilietybės įstatymą, kuriame reikalinga nurodyti, kad Lietuvos TSR pilietybės pripažinimas ir įgijimas savaime nereiškia nei teisių, nei pareigų kitos pilietybės atžvilgiu“⁹⁴.

Atėjus rinkimams LPS Pakruojo tarybos leidinyje „Langas“ buvo pristatomi rajono kandidatai į Lietuvos AT: Feliksas Klupšas (Lietuvos žemės ūkio akademijos dėstytojas), Algirdas Ražauskas (Žvirblonių kolūkio pirmininkas), Valdimiras Žvirblis (LKP Pakruojo rajono komiteto pirmasis sekretorius)⁹⁵. Nors A. Ražauskas buvo pareiškęs norą tapti Sąjūdžio kandidatu į AT, dėl pastarojo nuolatinės konfrontacijos su rajono LPS taryba, sąjūdininkai atsisakė paremti jo kandidatūrą⁹⁶. Pakruojo rajono Sąjūdis pasirinko remti Lietuvos tremtinių sąjungos Pakruojo rajono skyriaus iškeltą kandidatą – Lietuvos žemės ūkio akademijos dėstytoją – Feliksą Klupšą. Jo kandidatūrą pasiūlė Pašvitinio LPS rėmimo grupė.

Pirmasis rinkimų turas Pakruojo rinkiminėje apygardoje Nr. 94 įvyko 1990 m. vasario 24 d. Rinkimai vyko gana atkakliai. Iš 22200 rinkėjų balsavo 18265. Balsuota taip: už V. Žvirblį – 4711, prieš – 13290; už A. Ražauską – 6938 prieš – 11063; už F. Klupšą – 6011, prieš – 11990⁹⁷. Nė vienam iš kandidatų nesurinkus absoliučios balsų daugumos, buvo nuspręsta organizuoti pakartotinį balsavimą, kuriame dalyvavo pirmajame ture daugiausia balsų surinkę kandidatai: F. Klupšas, A. Ražauskas. V. Žvirblio pralaimėjimą iš dalies būtų galima paaiškinti tuo, jog žmonių nusivylimas

⁹² „Nauji mūsų rūpesčiai“. *Langas*. 1989-07-15. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51620. P. 1.

⁹³ „Anketa rinkėjams“. *Langas*. 1989-05-13. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51596. P. 4.

⁹⁴ „Lietuvos TSR Aukščiausiąjai tarybai. Pareiškimas“. *Langas*. 1989-10-30. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51642. P. 2.

⁹⁵ „Žodis kandidatams“. *Langas*. 1989-10-30. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51653. P. 1.

⁹⁶ Lovčikaitė, Stanislava., *Mano metrika*, Linkuva, 1995, p. 7.

⁹⁷ „Pakruojo rajono rinkiminės komisijos pranešimas“. *Auksinė Varpa*, 1990-02-27. P. 1.

LKP tuomet jau buvo gana nemažas, nors kaip naujasis LKP RK pirmasis sekretorius jis buvo labiau mėgstamas nei jo pirmtakas.

Antrasis, pakartotinis balsavimas Pakruojo rinkiminėje apygardoje Nr. 94 vyko kovo 4 d. Iš 22162 rinkėjų biuletenius gavo 17816, iš jų rinkimuose balsavo 17889. F. Klupšo kandidatūrą parėmė 5514, prieš balsavo 12174 rinkėjai. A. Ražauską parėmė 11852 rinkėjai, prieš balsavo 5836 rinkėjai⁹⁸. Rinkiminę kovą absoliučia balsų dauguma laimėjo A. Ražauskas, kuris ir pateko į Lietuvos SSR AT. Vertinant A. Ražausko išrinkimą į Lietuvos SSR Aukščiausiąją Tarybą ir Sąjūdžio pralaimėjimą Pakruojo rajone, galima daryti išvadą, jog pralaimėjus pirmajame ture V. Žvirbliui, prie kolūkinės vadovybės iškelto A. Ražausko kandidatūros rėmimo prisidėjo ir LKP Pakruojo partinė vadovybė. Tai sustiprino jo, kaip kandidato pozicijas rajone. Taip pat daug lėmė ir A. Ražausko, kaip kolūkinės nomenklatūros atstovo autoritetas. Sąjūdžio kandidato F. Klupšo pralaimėjimą rinkimuose galėjo nulemti ir tai, kad atsisakius iškelti A. Ražausko kandidatūrą, rajono sąjūdininkai nesurado atsvaros stiprų autoritetą rajone turinčiam A. Ražauskui.

Rinkimai į rajono, miesto ir apylinkių Liaudies deputatų tarybas vyko reikšmingų įvykių visose valstybinio ir visuomeninio gyvenimo srityse laikotarpiu. Pakruojo rajono gyventojai aktyviai dalyvavo rinkiminėje kampanijoje. Rajono LDT mandatinė komisija, patikrinusi rajono rinkiminės komisijos posėdžių protokolus, pažymėjo, jog 1990 m. kovo 24 d. rinkimai į rajono Liaudies deputatų tarybą vyko laikantis LR Konstitucijos ir vietinių Liaudies deputatų tarybų rinkimų įstatymo reikalavimų⁹⁹. Tai buvo pirmieji demokratiniai rinkimai atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, rengiami pagal mažoritarinę rinkimų sistemą. Jiems buvo skiriama daug dėmesio, kadangi stengtasi sudaryti sąlygas, kad rinkėjai turėtų galimybę rinktis iš daugiau nei vieno kandidato į tarybos vietą.

Rinkimams į rajono tarybą buvo sudaryta 30 rinkiminių apygardų, iškelti 76 kandidatai į Pakruojo rajono tarybos (toliau – PT) deputatus. Juos iškėlė ne tik LKP ir Sąjūdžio rajono taryba, bet ir kiti judėjimai bei politinės organizacijos. Į rinkėjų sąrašus rinkimams į PT buvo įrašyta 22.200 rinkėjų. Rinkimuose kovo 24 d. dalyvavo 72,95 % rinkimų teisę turinčių piliečių¹⁰⁰. Pakartotiniame balsavime kovo 31 d. 6 rinkimų apygardose dalyvavo 62,6 % į rinkėjų sąrašus įrašytų rinkėjų.

Pakruojo rajono Sąjūdis šiuose rinkimuose laimėjo vos 4 mandatus. Iš jo remiamų kandidatų į rajono tarybą pateko: A. Šidlauskas (Linkuvos Naujamiesčio apygardoje Nr. 6), L. Mišauskas (Linkuvos Senamiesčio apygardoje Nr. 7), J. Drupas (Pašvitinio apygardoje Nr. 21), K. Žeimantas (Žeimelio apygarda Nr. 30)¹⁰¹. Savarankiškos LKP Pakruojo rajono organizacijos remiami

⁹⁸ „A. Ražauskas išrinktas Aukščiausiosios Tarybos deputatu“. *Auksinė Varpa*, 1990 03 06. P. 1.

⁹⁹ LR Pakruojo rajono tarybos bylos. Mandatų ir etikos veiklos komisijos dokumentai, *Šiaulių apskrities archyvas*, f. 1515, ap. 1, b. 6, 1.

¹⁰⁰ Ten pat.

¹⁰¹ Kvedaras, Andrius. *Politinio gyvenimo tendencijos Pakruojo rajone 1988-1995 m.* Bakalauro darbas. Šiauliai, 2011 P. 31.

kandidatai laimėjo 16, o darbo kolektyvų iškelti kandidatai – 3 mandatus. Šie rinkimai iš esmės atskleidė LKP dominavimą Pakruojo rajone. Galima būtų konstatuoti, kad ten buvo ypač giliai yra įsigalėjęs sovietinis mąstymas Nors pakruojiečių netenkino socialinio gyvenimo kokybė, gyventojai pasisakė prieš ryškesnes permainas politiniame gyvenime. Dauguma išrinktų deputatų buvo kolūkių pirmininkai, todėl stengėsi išsaugoti savo pozicijas. Tai buvo didžiulis smūgis rajono Sąjūdžiui, kuris gavo vos 4 mandatus.

Periferijos Sąjūdžio veiklos baruose būta ir kreipimūsi į centrinę valdžią. Štai viename laikraščio „Langas“ numeryje¹⁰² spausdintas LPS Panevėžio krašto sueigos (kurią sudarė Pasvalio, Rokiškio, Kupiškio, Panevėžio ir Pakruojo rajonų atstovai) pareiškimas, skirtas Lietuvos TSR AT Prezidiumui. Jame išreikštas nuogąstavimas, kad AT nėra pajėgi įgyvendinti nuo 1990 m. pradžios numatytos savarankiškumo koncepcijos bei spręsti iškilusius naujo tipo klausimus, kadangi yra išrinkta nedemokratiškai. LPS Panevėžio krašto sueiga siūlė priešlaikinius rinkimus ir dar 1989 m. susaukti pirmąją jos sesiją. Tai buvo tikrai drąsus žingsnis, kuris parodė periferijoje veikiančių LPS iniciatyvinių grupių vienybę ir ryžtą prisidėti prie kuo efektyvesnio šalies valdymo.

Viena problemų leidžiant „Langą“ buvo lėšų stygius. Būtent dėl to laikraštis ėjo nereguliariai (dukart per mėnesį ir rečiau). Nuo to priklausė ir „Lango“ tiražas: iš pradžių ėjo 2000 tiražu, vėliau vis mažėjo, kol nusistovėjo ties 1000. Nors netrūko entuziastų, kurie nebijojo aktyviai reikšti savo nuomonę (Sąjūdžio Pakruojo tarybos nariai – A. Balaišis, L. Stokaitė, V. Zarakauskas, A. Šidlauskas bei pirmininkas D. Stancikas), turime pripažinti, kad laikraštyje nebuvo gerai žurnalistiką išmanančių žmonių. Juolab, kad neturėta pastovių patalpų redakcijai, o spausdinti leidinį buvo galima tik Vilniuje. Aišku, gauta šiek tiek paramos iš LPS sostinėje, laikraščiui aukodavo ir paprasti rajono gyventojai. Platinimu užsiėmė Pakruojo rajono Sąjūdžio taryba bei Sąjūdžio rėmimo grupių nariai. Kiekvienas, buvęs su Sąjūdžiu, prisidėjo prie to, kad Atgimimo idėjų sklaida būtų kuo platesnė ir pasiektų kuo daugiau žmonių.

Pakruojo rajono laikraštis „Langas“ svariai prisidėjo prie Nepriklausomybės idėjos sklaidos. Tačiau jis turėjo ribotą tikslinę skaitytojų grupę. Pakruojo rajonas visada garsėjo kaip kolektyvinių ūkių kraštas, savaimė aišku, kad dauguma gyventojų palaikė esamą stagnacinę politinę padėtį. Į bet kokias permainas pakruojiečiai, ypač paprasti darbininkai, žiūrėjo skeptiškai. Daug informacijos atskleidžia 6 „Lango“ numeryje spausdintas kritiškas straipsnis, apeliuojantis į kritinę nuomonę turinčius asmenis „Su kuo mes, rajono inteligentai?“¹⁰³. Atsižvelgdami į menką laikraščio tiražą (vidutiniškai 1500 egz.), galime teigti, jog ne tiek dėl lėšų trūkumo, kiek dėl menko intelektualių žmonių rajone kiekio vyravo toks menkas susidomėjimas politinėmis permainomis. Kai kuriems valstybės atkūrimas tiesiog nebuvo aktualus dalykas, juolab, kad tai keistų jų ramią padėtį kolūkyje.

¹⁰² „Pareiškimas Lietuvos TSR AT Prezidiumui“. *Langas*. 1989-07-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51627. P. 2.

¹⁰³ „Su kuo mes, rajono inteligentai?“ *Langas*. 1989-07-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51627. P. 3.

Todėl, mano nuomone, LPS iniciatyvinei grupei neliko nieko kito, kaip orientuotis į negausią grupę rajono inteligentų. Kaip bebūtų, nors rajono Sąjūdis ir dėjo dideles pastangas gyventojams atverti akis ir suteikti galimybę mąstyti kitaip, tai nesulaukė masinio vietos gyventojų palaikymo.

3. ŠIAULIŲ RAJONAS TAUTINIO ATGIMIMO LAIKOTARPIU

3.1. Sąjūdžio struktūrų kūrimasis Šiaulių rajone

Sąjūdis periferijoje kelią skynėsi nelengvai. Tam galime rasti objektyvių priežasčių. Pirmiausia, rajonų žmonės nebuvo tokie drąsūs ir ryžtingi kaip miestuose. Iš dalies periferijoje stokota ir intelektualinio potencialo. Dažnu atveju žmonėms reikėjo pavyzdžio ir paskatinimo iš šalies. Kuršėnuose atskiros žmonių grupelės Pavenčių cukraus kombinate, mokytojai, gydytojai kalbėjo, kad reikia burti Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, bet niekas nesiryžo to imtis. Pagrindine to priežastimi galime įvardinti patirties stoką, niekas anksčiau nebuvo dalyvavę visuomeninėje veikloje. Dėl to Šiaulių rajono Sąjūdžio iniciatoriai nuo pat pradžių stengėsi palaikyti artimus ryšius su Sąjūdžio centru Vilniuje, kad pasisemtų taip reikalingos patirties ir ją galėtų pritaikyti kuriant Sąjūdį rajone.

Didelės reikšmės turėjo daugiataūkstantinis Sąjūdžio mitingas Vingio parke 1988 m. liepos 9 d. Sąjūdis organizavo Lietuvos žmonių susitikimą su grįžusiais SSKP XIX partinės konferencijos delegatais. Vėl plevėsavo trispalvės, buvo sakomos aistringos kalbos apie Lietuvos suverenitetą, ekonominį savarankiškumą, nacionalinius ir ekologinius klausimus. Antai būsimas Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas Arvydas Verseckas prisimena, kad mitinge „dalyvavo šimtai tūkstančių žmonių <...> Gausybė vėliavų, kalbos apie Sąjūdį. Tada nebuvo kalbos apie Lietuvos Nepriklausomybę. Bet buvo sakoma istorinė tiesa. <...> Tas mitingas mane taip dvasiškai pakylėjo, neįmanoma to perduoti žodžiais, koks buvo jausmas“¹⁰⁴. Šis mitingas tapo dideliu stimulu sujungti Atgimimo jėgas ir steigti Sąjūdžio skyrius šalies periferijoje, taip pat ir Šiaulių rajone.

1988 m. vasarą Sąjūdžio skyriai susikūrė visuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Taip pat ir Šiaulių mieste 1988 m. liepos 26 d. susikūrė LPS iniciatyvinė grupė. Tų pačių metų rugpjūčio 23 d. Sąjūdis surengė visų laikų masiškiausią mitingą Vingio parke. Į jį vyko žmonės iš visos Lietuvos. Mitinge buvo paminėtos genocido aukos, jame transliuotas paskutiniojo nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministro J. Urbšio kalbos, apie sovietų smurtą prieš Lietuvą, įrašas. Mitinge buvo pasmerktas Molotovo–Ribentropo paktas, nors tuometinė sovietinė valdžia jo egzistavimą neigė. Šiame Sąjūdžio mitinge dalyvavo apie 250 tūkst. žmonių.

Pirmas rimtesnis bruzdesys Šiaulių rajone buvo 1988 m. rugpjūčio mėn. vykusio mokytojų konferencija. Drąsiai ir patriotiškai pasisakė mokytoja Kazimiera Arust, Jonas Prelgauskas. Jie sulaukė didelio mokytojų palaikymo. Tiesa, viena kaimo mokyklos lituanistė suskubo ginti

¹⁰⁴ Interviu su Arvydu Versecku, 2019 m. balandžio 2 d.

sovietinę santvarką ir komunistų partiją, kėlė klausimą „ar ne per daug sulietuvėjome“. Daugelis mokytojų pasipiktino jos žodžiais.

Dideliu postūmiu įkurti Šiaulių rajono Sąjūdžio grupę tapo 1988 m. rugsėjo mėn. pradžioje įvykęs mokytojų susitikimas su rašytoju Stasiu Kašausku¹⁰⁵. Susitikimas vyko Kuršėnų IV-ojoje vidurinėje mokykloje. A. Verseckas pamena, kad „rašytojas Stasys Kašauskas pristatydamas knygą daug pasakojo apie Sąjūdį. Vienas Kuršėnų veikėjas replikavo, kad kam tas Sąjūdis, turime komunistų partiją, Sąjūdis čia nereikalingas. Jis tik įneš betvarkę. Mes labai pasipiktinome. Po to susirinkimo <...> nutarėme, kad reikia kažką daryti, kurti Sąjūdį“¹⁰⁶. Taip keturi mokytojai: A. Verseckas (matematikos mokytojas), A. Jakelaitis (darbų mokytojas), R. Putnikas (istorijos mokytojas) ir B. Jacikevičius (fizikos mokytojas) nutarė, kad reikia vykti į Šiauliuose vykstančius Sąjūdžio susirinkimus ir semtis patirties, kaip įkurti LPS iniciatyvinę grupę Šiaulių rajone. Šiauliuose mokytojai bendravo su K. Alminu, M. Stakvilevičiumi, susipažino su Rimu Kriščiūnu iš Pavenčių cukraus fabriko. Vėliau Šiaulių Sąjūdžio susirinkimuose susipažinta su Sąjūdį palaikančiais Kuršėnų gydytojais. Galime daryti prielaidą, kad pavienės skirtingų profesijų Šiaulių rajono gyventojai pirmuosius ryšius ruošiantis kurti Sąjūdžio skyrių užmezgė būtent Šiaulių miesto LPS grupės atviruose susirinkimuose. Taigi, lemiamą žodį, kuriant Sąjūdžio grupę Šiaulių rajone, tarė inteligentija: pirmiausia mokytojai ir gydytojai.

Rugsėjo viduryje keliolika iniciatyvininkų susirinko tuometinio Kuršėnų vykdomojo komiteto salėje ir tarėsi, kaip kurti Sąjūdį. „Aš turėjau pristatyti, kaip organizuosime mitingą. Pasakiau, kad reikia Kultūros namuose paskelbti renginį, pakviesti žmones, pasikviesti svečių iš Vilniaus ir Šiaulių iniciatyvinių grupių. Įkuriam Šiaulių rajono Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, pateikiame žmonėms kandidatūras ir išrenkam tarybą“¹⁰⁷, – prisiminimais dalinasi A. Verseckas. Galime numanyti, kad komunistinė valdžia turėjo informaciją apie tai, kas vyko susirinkime. Aiškiai matėsi sąjūdiečių pasitikėjimas A. Versecku. Dėl to valdžia nusprendė išrinkti jį Kuršėnų IV-osios vidurinės mokyklos partinės organizacijos sekretoriumi. Galime daryti prielaidą, kad komunistai taip tikėjosi, kad galės kontroliuoti Sąjūdžio veiklą. Vis dėlto tolesni įvykiai parodė, kad įvyko atvirkštinis efektas ir Sąjūdis galėjo daryti didesnę įtaką ir labiau paveikti sovietinę rajono valdžią.

Sąjūdžio iniciatyvininkai jautė tam tikrą spaudimą iš komunistinės rajono valdžios. Prieš steigiamąjį mitingą į Kuršėnų IV-ąją vidurinę mokyklą atvyko Šiaulių rajono KP komiteto sekretorė. Išsikvietusi A. Versecką ji aiškino, kad pritaria Sąjūdžiui ir visai „perestroikos“ politikai, siūlėsi padėti tvarkyti dokumentaciją, spausdinti ir redaguoti dokumentus. Kitaip tariant, visiškai sekti ir kontroliuoti rajono Sąjūdžio veiksmus. Sąjūdininkai, numatydami klastą, maloniai atsisakė

¹⁰⁵ Verseckaitė, Eglė. *Sąjūdis Šiaulių rajone*. Šiauliai: Titnagas, 2008. P. 15.

¹⁰⁶ Interviu su Arvydu Versecku, 2019 m. balandžio 2 d.

¹⁰⁷ Ten pat.

pagalbos. Jie galimai numatė, kad komunistinė valdžia turi intencijų kontroliuoti Sąjūdžio veiklą, todėl nesumanu būtų jos atstovų įsileisti į LPS skyriaus vidų. Kaip pamena LPS Šiaulių raj. skyriaus narys Alfredas Jonuška, kad „tuo metu vietinė komunistinė valdžia šiek tiek pritilo. Mes jau galėjome pradėti reikšti savo norus ir realizuoti galimybes. Mes aiškinome, kad deficitinėmis sąlygomis vykdoma neteisinga politika, žmonės negauna tų prekių, kurias turėtų gauti. <...> Kurį laiką komunistinė valdžia bendradarbiavo su Sąjūdžiu. Buvo nemažai LKP narių, kurie perėjo į Sąjūdį. Jie taip pat suprato, kad ta santvarka [sovietinė – aut. past.] yra negera“¹⁰⁸.

Į Šiaulių rajono Sąjūdžio steigiamąjį mitingą nutarta kviesti LPS iniciatyvinės grupės narį Jokūbą Minkevičių, kuris buvo kilęs iš Smilgių. Šiaulių miesto sąjūdininkai (K. Alminas, O. Dautartaitė, M. Stakvilevičius) taip pat sutiko dalyvauti. Visi buvo įtraukti į pasiruošimo darbus: N. Miniotienė, N. Norkūnienė, K. Arust, V. Fabijonavičienė rūpinosi scenos puošimu bei stendais, A. Jakelaitis sumeistravo didelį Sąjūdžio ženklą, V. Steponavičius gamino trispalvės vėliavos ženkliukus. Buvo tariamasi dėl pirmųjų „Atgimimo“ numerių ir „Sąjūdžio žinių“ platinimo mitingo metu, ieškoma tvarkdarių, jiems gaminami žali raiščiai su Gedimino stulpais. A. Verseckas važiavo į Vilnių kalbėtis su J. Minkevičiumi, P. Andriuškevičius tarėsi su šiauliečiais¹⁰⁹. Visi darė tai, ką išmanė geriausiai, naudojosi tai ryšiais, kuriuos buvo užmezgę. Visi iniciatyvūs žmonės telkėsi vieno bendro tikslo vardan.

Šiaulių rajono valdžia iš mitingo organizatorių pareikalavo sumokėti už Kuršėnų kultūros namų salę. Nuoma siekė 280 rublių. Čia įsijungė Kuršėnų gydytojai, ypač P. Andriuškevičius, kuris rytinio pasitarimo metu iš kolegų surinko reikiamą sumą mokesčiui už salę. Mitingas įvyko 1988 m. spalio 3 d. Į Kultūros namų salę, kuri paprastai talpina 300 žmonių, susirinko apie 800. Visi norintys netilpo, visi praėjimai ir fojė buvo pilni žmonių. Rajono gyventojai pirko laikraščius ir ženklelius, skaitė informaciją iš stendų, aukojo Sąjūdžiui lėšas. Vien renginio metu surinkta 370 rublių. Sąjūdžio išdininke tapo gydytoja Nijolė Miniotienė. Nors mitingas buvo kruopščiai planuojamas, renginio eigoje teko planus koreguoti. Kaip prisimena susirinkimo organizatorius A. Verseckas: „Galvojome pateikti po vieną kandidatą, arba žmonės iškelia, tada aptariam tą kandidatūrą ir sudarome tarybą bei toliau dirbame. Tas planas nepavyko, kadangi mūsų pakviestas filosofas Jokūbas Minkevičius atvyko pavėlavęs ir labai ilgai šnekėjo ir vis veržėsi į tribūną dar šnekėti. Renginys truko apie 3 valandas <...> Buvo daug kalbėtojų. Nebuvo laiko svarstyti kandidatūras, kadangi žmonės jau buvo pavargę, kai kurie skirstėsi. <...> Išrinkome tarybą <...> Tie kurie organizavo tą susirinkimą, visi įėjo į tarybą“¹¹⁰. Taip buvo įkurta LPS Šiaulių rajono grupė. Iš to galime spręsti, kad nors rinkimai į tarybą vyko chaotiškai, svarbiausias mitingo tikslas buvo

¹⁰⁸ Interviu su Alfredu Jonuška, 2019 m. balandžio 9 d.

¹⁰⁹ Verseckaitė, Eglė. *Sąjūdis Šiaulių rajone*. Šiauliai: Titnagas, 2008. P. 15.

¹¹⁰ Interviu su Arvydu Versecku, 2019 m. balandžio 2 d.

įvykdytas. Svarbiausias darbotvarkės klausimas buvo LPS Šiaulių rajono grupės įkūrimas ir tarybos rinkimai. Grupė buvo įkurta, į tarybą buvo išrinkti šie sąjūdininkai:

1. Pranas Andriuškevičius, gydytojas.
2. Kazimiera Arust, mokytoja.
3. Jonas Bezaras, mokyklos direktorius.
4. Valentina Fabijonavičienė, mokytoja.
5. Bronius Jacikevičius, mokytojas.
6. Rimas Kriščiūnas, darbininkas.
7. Jonas Liutvinas, kolūkio bitininkas.
8. Pranas Mikutis, muzikos mokyklos direktorius.
9. Nijolė Miniotienė, gydytoja.
10. Nijolė Norkūnienė, gydytoja.
11. Algimantas Puodžiūnas, žurnalistas.
12. Antanas Šalavėjus, mokytojas.
13. Gediminas Vaitiekaitis, gydytojas.
14. Nijolė Varkalienė, kultūros darbuotoja.
15. Arvydas Verseckas, mokytojas.

Tarybos pirmininku išrinktas Arvydas Verseckas. Atsakingą (etatine) sekretore tapo Kazimiera Arust. Po pirmojo tarybos susirinkimo, Sąjūdžio veikloje atsisakė dalyvauti Antanas Šalavėjus. Vietoje jo į tarybą buvo įtrauktas juristas Sigitas Žostautas¹¹¹.

Vos įsikūręs Sąjūdžio Šiaulių rajono skyrius netrukus gavo raštą iš centrinės būstinės dėl Sąjūdžio suvažiavimo, kad reikia išrinkti delegatus su balsavimo teise į 1988 m. spalio 22–23 dienomis I-ąjį Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio suvažiavimą, vykusį Sporto rūmuose. LPS Steigiamasis suvažiavimas ne tik turėjo priimti įstatus, bet ir išrinkti Seimą bei Seimo tarybą. Į sąjūdininkų forumą atvyko 1021 delegatas. Pagal iš anksto nustatytas kvotas kiekvienas rajonas turėjo išrinkti 5 suvažiavimo delegatus su balsavimo teise, iš jų vieną kandidatą į LPS Seimo narius. Šiaulių rajono Sąjūdžio rėmimo grupių vadovai vyko svečio teisėmis. Tuo metu rėmimo grupės jau veikė 4 mokyklose, cukraus kombinate, Kuršėnų vaikų namuose, Kuršėnų ligoninėje, Raudėnų devynmetėje mokykloje, Kuršėnų darbų vykdytojo bare. LPS Šiaulių rajono delegatais į Sąjūdžio steigiamąjį suvažiavimą tapo P. Andriuškevičius, J. Bezaras, P. Mikutis, A. Verseckas, S. Žostautas. Suvažiavime svečio teisėmis taip pat dalyvavo rajone įsikūrusių iniciatyvinių grupių atstovai: Valentina Fabijonavičienė, Bronius Jacikevičius, Arūnas Jakelaitis, Rimas Kriščiūnas, Nijolė Miniotienė, Nijolė Norkūnienė, Arvydas Ščipokas. Taip pat kaip Šiaulių rajono spaudos

¹¹¹ Rupšytė, Angonita. „Sąjūdžio organizacinė struktūra“. *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988-1991 m.* Kaunas: Šviesa, 2010. P. 372.

atstovas, laikraščio „Leninietis“ žurnalistas, suvažiavime dalyvavo Algimantas Puodžiūnas¹¹². Į Sąjūdžio Seimą buvo išrinktas LPS Šiaulių rajono pirmininkas Arvydas Verseckas.

Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybą pagal profesijas sudarė: 7 mokytojai, 4 gydytojai, po vieną kultūros darbuotoją, žurnalistą, darbininką, bitininką. Pagal lytį - 10 vyrų, 5 moterys. Didžioji dauguma tarybos narių turėjo aukštąjį išsilavinimą. Didžiausią įtaką Šiaulių raj. Sąjūdyje turėjo pedagogai (kurių taryboje buvo 7 iš 15) ir gydytojai (4 iš 15). Tokiai Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos sudėčiai įtakos turėjo faktas, kad būtent mokytojai buvo Sąjūdžio kūrimo rajone iniciatoriai. Tuo metu rajono gydytojai taip pat aktyviai dalyvavo Sąjūdžio skyriaus kūrime, dažnai važinėdami į Šiaulius ir sėdamiesi patirties iš aktyviai dirbančio miesto Sąjūdžio skyriaus.

3.2 Vietinės spaudos įtaka rajono visuomenei

Išrinkus Šiaulių rajono LPS tarybą susikūrimo natūraliai kilo Sąjūdžio idėjų sklaidos klausimas. Sąjūdžio tarybos pirmininkas Arvydas Verseckas pamena, kad „inžinieriai, kurie važiuodavo į Vilnių, parveždavo „Sąjūdžio žinias“. Jonas Mickus, Vaidas Bandzinskas dažnai važiuodavo į Vilnių ir visada parveždavo. Fabrikai turėjo kopijavimo aparatus ir laikraščius padaugindavo“¹¹³. Komunistinei valdžiai tai nelabai patiko. Dažnu atveju vietiniai komunistai laikraščius kuo skubiau išpirkdavo, kad Atgimimo idėjos nepasiektų rajono gyventojų. Aišku, patriotiškai rajono gyventojai likdavo labai nepatenkinti, reikšdavo priekaištus vietiniam Sąjūdžiui. Padėtis pasikeitė, kai Šiaulių rajono LPS gavo patalpas ir įsikūrė nuolatinėje būstinėje. Ten buvo laikoma Sąjūdžio spauda, žmonės galėjo užteiti, laisvai skaityti ir gauti visą reikalingą informaciją.

LPS Šiaulių rajono tarybos narys, vėliau Sąjūdžio Seimo narys Alfredas Jonuška teigė, kad „dažniausiai Sąjūdžio idėjos sklido iš lūpų į lūpas. Sąjūdžio rėmimo grupėse dirbo aktyvūs žmonės, jie gaudavo informaciją iš Sąjūdžio rajono Tarybos, taip pat iš Vilniaus. <...> Tada labai populiarūs buvo susirinkimai. Darbo grupėse, kolektyvuose, mitinguose, švenčių metu buvo stengiamasi perteikti naujausią informaciją ir žinią, kas vyksta tame fronte su Nepriklausomybės siekimu ir vėliau įtvirtinimu“¹¹⁴. Galime daryti išvadą, kad tuo laiku viena efektyviausių priemonių buvo paprasčiausias kalbėjimas su žmonėmis. Taip gausėjo ir Sąjūdžio rėmėjų gretos. Rėmimo grupės buvo įsisteigusios beveik visur: kolūkiuose, miesteliuose, kaimuose. Profesinių ryšių pagalba iš esmės pavyko žmones įtraukti į Sąjūdžio veiklą ar bent gauti jų moralinį palaikymą.

Šiaulių rajono Sąjūdžio taryboje kilo idėja kurti laikraštį, kuriame būtų skelbiami visi su LPS veikla susiję klausimai, rašomi straipsniai, publikuojami gyventojų laišakai. Vis dėlto taryboje

¹¹² Verseckaitė, Eglė. *Sąjūdis Šiaulių rajone*. Šiauliai: Titnagas, 2008. P. 20.

¹¹³ Interviu su Arvydu Versecku, 2019 m. balandžio 2 d. (žr. 2 priedas)

¹¹⁴ Interviu su Alfredu Jonuška, 2019 m. balandžio 9 d. (žr. 3 priedas)

buvo nuspręsta, kad iškiltų daugybė problemų, kadangi niekas neturėjo laikraščio leidybai reikalingos patirties. Juolab, kad į rajono Sąjūdžio tarybą buvo išrinktas vietinio laikraščio „Leninietis“ žurnalistas Algimantas Puodžiūnas. Pastarasis teigė, kad dauguma žurnalistų palaiko Sąjūdį, todėl galima būtų bendradarbiauti su rajono laikraščiu. A. Puodžiūnas užtikrino, kad „Leninietis“ spausdins Šiaulių rajono sąjūdininkų parašytus straipsnius ir aktualius įvykius aprašys neiškraipydami informacijos.

Laikraštis „Leninietis“ tuo metu buvo leidžiamas net 14 tūkst. egzempliorių tiražu. Rajono Sąjūdžio tarybos narys ir žurnalistas A. Puodžiūnas prisimena: „Jis [laikraštis „Leninietis“ – aut. past.] nebuvo tarybinis. Praktiškai, prie visų redaktorių nuo 1966 m. aš turėjau autonomiją. Rašiau, ką norėjau, be ideologijos. „Leninietis“ buvo pirmas iš rajoninių laikraščių respublikos mastu“¹¹⁵. Iš to galime spręsti, kad laikraščio autonomija ir imunitetas sovietinei propagandai didžiaja dalimi priklausydavo nuo vyriausiojo redaktoriaus politinės pozicijos.

Pirmasis laikraščio „Leninietis“ straipsnis Sąjūdžio tema buvo publikuotas 1988 m. spalio 13 d., praėjus dešimt dienų po rajono LPS steigiamojo susirinkimo. V. Kirkučio straipsnis vadinosi „Tiesos ir Atgimimo žodžiai“ (žr. 9 priedą). Jame buvo pranešama, kad rajone įsikūrė Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Straipsnyje akcentuojama, kad Kuršėnų kultūros namuose, kur vyko steigiamasis susirinkimas, žmonių buvo tiek daug, kad neužteko visiems vietos atsisėsti, visi praėjimai buvo pilni žmonių. Renginio svečiais tapo centrinio Sąjūdžio atstovas, profesorius akademikas Jokūbas Minkevičius, Šiaulių miesto sąjūdiečiai K. Alminas, M. Stakvilevičius, O. Dautartaitė. Mitinge taip pat dalyvavo ir į gyventojų klausimus atsakė LKP rajono komiteto sekretorė S. Abakaitė ir Kuršėnų miesto tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas A. Gaubas. Straipsnyje pabrėžiama, kad mitingo dalyviai atsistoję pirmą kartą viešai giedojo V. Kudirkos „Tautišką giesmę“¹¹⁶. Visgi svarbiausias susirinkimo tikslas buvo suformuoti LPS iniciatyvinę grupę ir išrinkti tarybą. Tai pavyko padaryti ir nuo 1988 m. spalio 3 d. Šiaulių rajono Sąjūdis oficialiai pradėjo savo veiklą. Ta pačia pirmojo mitingo tema rašė ir žurnalistė J. Baržinskienė, savo straipsnį užbaigusi perfrazuodama Nepriklausomos Lietuvos himno žodžius: „ir šviesa, ir tiesa telydi mūsų persitvarkymo Sąjūdžio žingsnius“¹¹⁷.

Laikraštis „Leninietis“ detaliai aprašė LKP rajono komiteto ir rajono tarybos vykdomojo komiteto darbuotojų susitikimą su LPS rajono sąjūdininkais. Pokalbis truko net 3 valandas, o jame buvo paliestos būtiniausių prekių deficito, prekyboje įsigalėjusio „blato“, statybų kokybės ir švietimo problemos¹¹⁸. Sąjūdžio nariai gavo LKP rajono komiteto ir rajono tarybos vykdomojo

¹¹⁵ Interviu su Algimantu Puodžiūnu, 2019 m. balandžio 26 d. (žr. 6 priedas)

¹¹⁶ Kirkutis V. „Tiesos ir atgimimo žodžiai“. *Leninietis*. 1988-10-13. P. 1-2.

¹¹⁷ Baržinskienė J. „Pasveikinti atgimimą“. *Leninietis*. 1988-10-18. P. 2.

¹¹⁸ „Susitikimas su Sąjūdžio grupe“. *Leninietis*. 1988-10-22. P. 3.

komiteto atstovų patikinimą, kad jie pritaria iniciatyvinės grupės veiklai ir ja ateityje remsis, spartindami persitvarkymo procesus Šiaulių rajone.

Rajono laikraštis smulkiai aprašė 1988m. spalio 22-23 d. vykusį LPS steigiamąjį suvažiavimą Vilniaus sporto rūmuose. Straipsnį iliustravo autentiški vaizdai iš šio istorinio renginio. Straipsnio pabaigoje išreiškiamas ir aiškus laikraščio palaikymas: „Mes pritariame skelbiamai persitvarkymo politikai, suteikiančiai vilties perspektyvą“¹¹⁹. Straipsnyje gausus vaizdais, kuriuose užfiksuotos istorinio renginio akimirkos (žr. 10-11 priedus).

Laikraštis „Leninietis“ noriai publikavo Šiaulių rajono sąjūdžio priimtas rezoliucijas. 1988 m. gruodžio 13 d. numeryje išspausdintos LPS Šiaulių rajono rėmimo grupių konferencijų, įvykusių spalio mėnesį, rezoliucijas: „Dėl ekologinės padėties“, „Dėl istorijos, kultūros paminklų“, „Dėl vidaus reikalų skyriaus darbo“, „Dėl prekybos“, „Dėl švietimo“, „Dėl Kuršėnų miesto vystymo perspektyvos“, „Dėl rinkimų“, „Dėl rajono laikraščio pavadinimo“¹²⁰. Kalbant apie pastarąją rezoliuciją, galima sakyti, kad atėjus Atgimimui, Šiaulių rajone prasidėjo diskusijos, kad „Leninietį“ reikia pervadinti. Todėl LPS rajono taryba išklėlė šį klausimą, akcentuodama, kad patys skaitytojai turėtų nuspręsti, koks pavadinimas tiktų labiausiai. Nuo 1990 m. Šiaulių rajono Liaudies deputatų tarybos laikraštis „Leninietis“ pervadintas į „Laikas“.

Neilgai trukus po Sąjūdžio susikūrimo Šiaulių rajone, apie savo organizacijos kūrimą kalbėti pradėjo Lietuvos tremtiniai. Lapkričio mėnesį Kuršėnų kultūros namuose vyko pirmasis buvusių tremtinių susitikimas. Jame dalyvavo ir rajono tarybos vykdomojo komiteto atsakingoji sekretorė A. Jablonskienė ir finansų skyriaus vedėja Z. Brazaitienė. Kalbėjo buvę tremtiniai V. Ališauskas, T. Stasiūnas, V. Karvelis¹²¹. Renginio metu buvo išrinkta ką tik įkurto tremtinių klubo taryba. Pirmininku buvo išrinktas Kuršėnų 3-iosios vidurinės mokyklos mokytojas Rimantas Fabijonavičius, taip pat priimta rezoliucija (žr. 10 priedą).

Rajono laikraštyje didelis dėmesys buvo skiriamas žemdirbystės klausimams. Tuo pačiu buvo raginama kolektyviniuose ir tarybiniuose ūkiuose steigti Sąjūdžio rėmimo grupes. Laikraštis „Leninietis“ rašė: „Taigi, žemdirbiai, telkitės į Sąjūdžio rėmimo grupes! Nelaukite, kol funkcionieriai, kurie buvo ūkiuose prikūrę begalę nereikalingų draugijų, imsis vėl organizuotis, palikdami Jus nuošalyje“¹²². 1989 m. vasario pabaigoje vyko LPS žemdirbių rėmimo grupių suvažiavimas. Jame Šiaulių rajonas turėjo 17 delegatų ir 30 svečių vietų. Kiekvienas ūkis galėjo pasiūlyti dar po vieną atstovą.

¹¹⁹ Puodžiūnas A. „Tauta pabudo, tauta prakalbo...“. *Leninietis*. 1988-10-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.

¹²⁰ „Rezoliucijos“. *Leninietis*. 1988-12-13. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P.1.

¹²¹ Kučinskis Z. „Susirinko sugrįžę ir negrįžę...“. *Leninietis*. 1988-12-01. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.

¹²² Puodžiūnas A. „Žemdirbiai, telkitės!“. *Leninietis*. 1989-01-17. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 3.

Šiaulių rajone 1989 m. vasario 16 d. pirmą kartą sovietų Lietuvos istorijoje buvo iškilmingai minima Lietuvos Valstybės atkūrimo diena. Šventinis minėjimas buvo rengiamas Kuršėnų rajoniniuose kultūros namuose. „<...> niekas nei varu varė, nei raginte ragino. O prisirinko pilnut pilnutėlė salė. Kai kam ir pastovėti pustrėčios valandos teko“¹²³, - rašoma laikraštyje „Leninietis“. Iki šiol buvo bijoma garsiai kalbėti, juolab rengti minėjimą, Vasario 16-osios tema. Kad valdžios požiūris keičiasi įrodė faktas, jog šventėje dalyvavo ir LKP rajono komiteto pirmasis sekretorius V. Skripauskas. Jis pasidžiaugė renginio programa ir pabrėžė, kas Respublikoje dar trūksta vienybės ir susiklausymo.

Nenumaldomai artėjo rinkimai į SSRS liaudies deputatus. Atsižvelgiant į Sąjūdžio narių pageidavimus buvo sukurtas naujas ryšys tarp Vilniaus ir rajonų bei kitų miestų – koordinaciniai zoniniai pasitarimai. Pirmasis surengtas 1989 m. sausio 14 d. Vilniuje. Juose dalyvavo rinkimų koordinatoriai, Sąjūdžio miestų, rajonų tarybų nariai, taip pat ir Sąjūdžio Seimo bei LPS tarybos nariai. Šiuose pasitarimuose buvo ne tik nuolat sprendžiami rinkimų, kiti organizaciniai, finansiniai klausimai, bet ir svarstoma politinė padėtis Lietuvoje ir jos rajonuose.

Šiaulių rajono valdžia norėjo, kad Sąjūdis paremtų LKP siūlomą kandidatą J. Skarbalių. Jis turėjo rajono komiteto pirmojo sekretoriaus V. Skripausko paramą. Vis dėlto Šiaulių Sąjūdžio skyriaus pirmininkas A. Verseckas išreiškė tvirtą poziciją teigdamas, jog Sąjūdis agituos tik už R. Ozolo kandidatūrą, kuris „gins ne tik rajono, bet ir visos respublikos interesus“¹²⁴. Tai nieko nenustebino, kadangi vienas iš Sąjūdžio ideologų R. Ozolas gimęs Bazilionuose (Šiaulių raj.), todėl buvo galima tikėtis tokio rajono sąjūdiečių veiksmo.

Po kiek laiko Kuršėnų rajoniniuose kultūros namuose įvyko miesto gyventojų sueiga, kurios metu iškelti kandidatai į SSRS liaudies deputatus. Susitikimo, kuris truko net tris valandas, metu rajono gyventojai diskutavo, kas geriausiai galėtų atstovauti jų interesus. Kiekvienas galėjo iš tribūnos išdėstyti savo nuomonę. Į renginį susirinko net 540 rajono gyventojų. Pirmasis pasisakyti buvo kviečiamas Kuršėnų tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas A. Gaubas. Jis supažindintino su rinkimų į SSRS liaudies deputatus įstatymu, paminėjo, kokius kandidatus jau iškėlė kiti kolektyvai.

Raudėnų devynmetės mokyklos direktorius J. Bezaras pasiūlė Šiaulių teritorinėje rinkiminėje apygardoje kandidate į liaudies deputatus iškelti Liaudies ūkio vadovaujančių darbuotojų ir specialistų kvalifikacijos kėlimo instituto prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos rektore, LPS Seimo tarybos narę K. Prunskienę, supažindino su jos biografija. Daugiau emocijų sukėlė kandidatų į SSRS liaudies deputatus iškėlimas Šiaulių kaimiškoje rinkiminėje apygardoje. Kuršėnų

¹²³ Kirkutis V. „Ar girdėjot? Lietuva atbunda“, *Leninietis*. 1989-02-23. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.

¹²⁴ Vaitis A. „Susitikimas“. *Leninietis*. 1989-01-17. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 3.

cecho viršininkas V. Baranauskas pasiūlė kandidatu iškelti Daugėlių statybinių medžiagų kombinato (toliau – SMK) generalinį direktorių J. Skarbalių¹²⁵.

Tuo metu Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas A. Verseckas pažymėjo, kad vyksta kova už pertvarką, todėl „deputatais turime rinkti naujo mąstymo žmones, kurie gintų respublikos interesus. Tai geriausiai gali padaryti filosofai, teisininkai, ekonomistai, bet ne seno sukirpimo valdininkai“¹²⁶. Savo ruožtu kandidatu jis pasiūlė „Minties“ leidyklos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoją R. Ozolą. Šiam pasiūlymui pritarė visas Šiaulių rajono Sąjūdžio skyrius.

Kandidatai J. Skarbalius ir R. Ozolas pasakojo apie savo veiklą, išdėstė rinkiminę programą bei atsakė į klausimus. Susitikimo metu nutarta, kad kiekvienas dalyvis turi vieną balsą, o kandidatai bus išrinkti slaptu balsavimu. Už kandidatę į SSRS liaudies deputatus Šiaulių teritorinėje rinkiminėje apygardoje Nr. 694 K. Prunskienę balsavo 474 sueigos dalyviai. Balsų dauguma ji ir iškelta kandidate. Už Šiaulių kaimiškoje rinkimų apygardoje Nr. 256 iškeltus kandidatus balsavo 530 rinkėjų. Už R. Ozolą – 423, už J. Skarbalių, už sueigos metu kandidatu iškeltą V. Skripauską – 13¹²⁷. Žymia balsų persvara kandidatu iškeltas LPS Seimo narys R. Ozolas.

Po įvykusio susitikimo Kuršėnų kultūros namuose ir iškeltų kandidatų į SSRS liaudies deputatus laikraštis „Leninietis“ vykdė aktyvią agitaciją, ypač raginant balsuoti už „žemietį“ R. Ozolą. Artėjant rinkimams „Leninietis“ reguliariai spausdino straipsnių ciklą „Trys eskizai kandidato į TSRS liaudies deputatus“: „Šiandien jau puikiai suprantam: kur negaluoja žmogus, ten negaluoja tauta, kur negaluoja tauta, ten negaluoja pasaulis¹²⁸“, „Mano Lietuva – šiaurės Lietuva. Dzūkijoje nekaip jaučiuosi. Kaimas – ta vieta, kuri neleidžia žmogui meluoti sau¹²⁹“, „Supratimas yra raktas į patį didžiausią pasaulio gėrį¹³⁰“. Iš to galime spręsti, kad rajono laikraštis palaikė ir ragino balsuoti už Sąjūdžio remiamus kandidatus.

1989 m. kovo 26 d. rinkimai į SSRS liaudies deputatus baigėsi triuškinama Sąjūdžio pergale. Į rinkimus atėjo 80,5 proc. rinkėjų. Sąjūdis laimėjo 36 vietas (iš 39 kandidatų). Tame tarpe SSRS liaudies deputatais tapo ir Šiaulių rajone iškelti R. Ozolas bei K. Prunskienė. Tai buvo aiškus tautos mandatas Sąjūdžiui ir sėkmingas išbandymas visoms struktūroms.

Vienas masiškiausių mitingų, kurį organizavo LPS Šiaulių rajono taryba, įvyko 1989 m. balandžio 16 d. Kuršėnų 4-osios vidurinės mokyklos stadione. Čia susirinko apie pusantro tūkstančio rajono gyventojų. Mitingo metu buvo aptariami socialiniai, ekologiniai klausimai. Jame dalyvavo ir kalbas sakė LPS rajono tarybos pirmininkas A. Verseckas, tarybos nariai J. Bezaras, S.

¹²⁵ Kirkutis V. „K. Prunskienė ir R. Ozolas – kuršėniškių kandidatai“. *Krivulė*. 1989-02-01. P. 2.

¹²⁶ Kirkutis V. „Kovo 26 dieną – TSRS liaudies deputatų rinkimai“. *Leninietis*. 1989-01-26. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.

¹²⁷ Ten pat.

¹²⁸ Kirkutis V. „Lietuva privalo būti“. *Leninietis*. 1989-03-18. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.

¹²⁹ Kirkutis V. „Lietuva privalo būti“. *Leninietis*. 1989-03-21. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.

¹³⁰ Kirkutis V. „Lietuva privalo būti“. *Leninietis*. 1989-03-23. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.

Žostautas, P. Mikutis, A. Puodžiūnas, rajono Centrinės ligoninės gydytojai R. Šaulys ir J. Plečkauskienė, Lietuvos Žaliųjų koordinacinės tarybos narys R. Braziulis, valstiečių atstovai J. Žakas ir D. Jaraminas¹³¹. Taip pat mitinge apsilankė ir rajono valdžios atstovai: LKP sekretoriai, skyrių vedėjai, LDT vykdomojo komiteto darbuotojai. Mitingas truko tris valandas. Jame taip pat buvo renkami parašai po laiškais SSRS vyriausybei dėl Lietuvos vaikų tarnavimo armijoje savame krašte. Taip pat buvo priimami nariai į M. Valančiaus blaivininkų draugiją.

Šiaulių rajono Sąjūdis didelį dėmesį skyrė sovietinės okupacijos laikotarpiu nugriautiems istorijos paminklams atstatyti. Pirmoji tokia iniciatyva buvo Vyčio paminklo, kuris buvo nugriautas po karo, atstatymas. Šis paminklas buvo skirtas šauliams, žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę. Jis pastatytas 1928 m., minint 10 metų Lietuvos nepriklausomybės sukaktį¹³². Vyresnieji rajono žmonės teigė, kad Vyčio skulptūra ją nugriovus buvo įmesta į Ventos upę. Rajono laikraščio pagalba buvo kreiptasi į gyventojus, kurie galimai dar turi išsaugoję šio paminklo nuotraukų¹³³ ar kitos reikalingos informacijos. Vyčio paminklą Šiaulių rajono Sąjūdžio ir aktyviai talkinusių vietinių rajono žmonių pagalba pavyko pastatyti vos per pusę metų. Iškilminga paminklo atidengimo ceremonija vyko 1989 m. birželio 14 d. (žr. 13 priedą). Ant obelisko pritvirtinta lentelė, kurioje rašoma: „Šis paminklas buvo nugriautas stalinistų, savo tautos nemylinčių, 1947.07.08. Atstatytas geros valios žmonių 1989.06.14 tautos Atgimimo metais“¹³⁴. Prie paminklo atstatymo daugiausia prisidėjo rajono LPS tarybos nariai, „Tremtinio“ klubas, „Jiesios“ keramikos gamyklos Kuršėnų cechas ir Kuršėnų tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas A. Gaubas. Tai parodo, kad Atgimimo laikais rajone buvo galima bendromis jėgomis (tiek visuomenininkų, tiek valdžios atstovų) įgyvendinti istorinę atmintį įprasminančius projektus.

Prie Vyčio paminklo Kuršėnuose buvo rengiami pagrindiniai Šiaulių rajono Sąjūdžio mitingai ir susitikimai su žmonėmis. Vienas tokių vyko 1989 m. rugpjūčio 23 d., kuomet rajono gyventojai protestavo prieš Molotovo–Ribentropo paktą, jo slaptuosius protokolus, smerkė jų pasekmes, išreiškė ryžtą kovoti už nepriklausomą Lietuvą. Į susirinkusius kreipėsi Sąjūdžio rajono tarybos nariai V. Bandzinskas, J. Bezaras, J. Novogreckis, K. Vaišvila. Mitinge dalyvavo ir kalbėjo LKP rajono komiteto pirmasis sekretorius V. Skripkauskas. Buvo priimtos dvi rezoliucijos: dėl pakto pasmerkimo ir dėl rinkimų į Lietuvos SSR Aukščiausiąją bei vietines tarybas¹³⁵.

Po mitingo rajono žmonės sėdo į autobusus, lengvasias mašinas ir vyko į akciją „Baltijos kelias“ (žr. 14-15 priedus). Šiaulių rajonui buvo paskirta dviejų kilometrų juosta, kuri prasidėjo keli

¹³¹ Vaitis A. „Sąjūdžio mitingas“. *Leninietis*. 1989-04-25. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.

¹³² „Padėkite surasti“. *Leninietis*. 1988-12-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.

¹³³ „Paminklai Lietuvai“. *Leninietis*. 1989-02-16. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 3.

¹³⁴ Kirkutis V. „Žvakių liepsnelės birželio vėjyje“. *Leninietis*. 1989-06-20. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.

¹³⁵ Kirkutis V. „Tautos ir žmogaus kelias“. *Leninietis*. 1989-08-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.

kilometrai už Piniavos kaimo (Panevėžio raj.). Šiaulių rajono gyventojų atvyko tiek daug, kad kai kur žmonės turėjo sustoti dviem eilėmis, kad sutiltų. Po akcijos rajono žmonės susibūrė prie kryžiaus, ant kurio užrašyta: „1939-1989. Tikėjimas. Meilė. Kantrybė“. Jį pastatė Pavenčių cukraus fabriko darbuotojai. Antrasis kryžius iškilo už kelių kilometrų nuo pirmojo. Užrašas ant kryžiaus skelbė: „Karavyke, apsaugok nuo raudonojo ir rudojo maro. Šiaulių rajono žmonės“. Abu kryžius pašventino ir į susirinkusius kreipėsi Gruzdžių klebonas A. Milašius¹³⁶. Prie kryžių buvo uždegamos žvakutės. „Baltijos kelio“ akcija siekta ne tik susikibti rankomis ir protestuoti prieš pakto ir slaptųjų protokolų pasekmes, tačiau ir vieningai visam pasauliui pareikšti, kad Lietuvos žmonės nori būti laisvi ir nepriklausomi .

Svarbus įvykis Lietuvos politiniame gyvenime 1990 m. pradžioje buvo rinkimai į Lietuvos SSR Aukščiausiąją Tarybą. Juose susirungė dvi pagrindinės politinės jėgos: Sąjūdis ir tuomet jau savarankiška LKP. Šiaulių rajono Sąjūdžiui tai buvo galimybė turėti savo atstovą Lietuvos Aukščiausioje Taryboje, kad būtų galima ginti rajono žmonių interesus ir realizuoti savo pagrindines idėjas, o svarbiausia – siekti nepriklausomybės. Šiaulių rajono Sąjūdžio skyrius kandidatu į Lietuvos AT deputatus Kuršėnų rinkiminėje apylinkėje Nr. 92 iškėlė Raudėnų devynmetės mokyklos direktorių Joną Bezarą, o Šiaulių kaimiškoje rinkiminėje apygardoje Nr. 91 – Bridų kolūkio zootechniką Kazimierą Vaišvilą. Rajono Sąjūdis aktyviai agitavo palaikyti abu kandidatus. Pavadinimą pakeitusiame rajono laikraštyje „Laikas“ agitacinius straipsnius rašė Sąjūdžio kolegė, atsakingoji sekretorė K. Arust¹³⁷. Buvo išleisti abiejų kandidatų bukletai ir plakatai. Taip pat rajono laikraštyje buvo pristatinėjama J. Bezaro rinkimų programa, ji susidėjo iš 3 dalių: „Mintys apie užsienio ir vidaus programą“¹³⁸, „Ekonomika ir ekologija“¹³⁹, „Valstybė ir teisė. Socialinė politika. Kultūra“¹⁴⁰. Sąjūdžio kandidatai jautė vietinių rajono gyventojų palaikymą, tačiau buvo ir nemaža dalis dvejojančių, už ką balsuoti.

Rinkimai vyko 1990 m. vasario 24 d. Sąjūdžio kelti kandidatai – J. Bezaras ir K. Vaišvilas – nebuvo išrinkti. Lietuvos AT deputatais tapo LKP remti J. Minkevičius ir M. Gerdaitytė. Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas A. Verseckas pamena rinkimų į Lietuvos AT peripetijas: „Komunistai buvo pasimetę, nors pavėluotai, tačiau iškėlė Jokūbą Minkevičių, taip pat priklausiusį Sąjūdžiui. Aš, kaip demokratiškas žmogus, pasakiau, kad, kas kaip nori, taip gali balsuoti. Tai buvo klaida. Mūsų kandidatui J. Bezarusi [kad laimėtų – aut. past.] per pirmą rinkimų turą pritrūko apie 40 balsų. Jis surinko žymiai daugiau už kitus. Antram ture A. Brazauskas organizavo komunistus, kad

¹³⁶ Kirkutis V. „Tautos ir žmogaus kelias“. Leninietis. 1989-08-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.

¹³⁷ Arust K. „Akiratyje – rinkimai“. *Laikas*. 1990-02-15. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.

¹³⁸ Bezarus J. „Mintys apie užsienio ir vidaus programą“. *Laikas*. 1990-02-17. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 3.

¹³⁹ Bezarus J. „Ekonomika ir ekologija“. *Laikas*. 1990-02-20. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.

¹⁴⁰ Bezarus J. „Valstybė ir teisė. Socialinė politika. Kultūra“. *Laikas*. 1990-02-22. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 3.

jie balsuotų už Minkevičių. Į visų žmonių pašto dėžutes buvo įmesti lapeliai su tekstu: „Kas palaiko A. Brazauską, balsuokite už J. Minkevičių“. Tas labai suveikė. Antrame ture J. Bezaras pralošė apie 60 balsų J. Minkevičiui“¹⁴¹. Rajono Sąjūdžio viduje tai buvo įvardijama kaip strateginė klaida, kuomet rajono gyventojams, laikraščio „Laikas“ pagalba, buvo skleidžiama žinia, kad abu kandidatai atstovaus Sąjūdį, todėl piliečiai galintys balsuoti laisvai.

Apibendrinami galime teigti, kad Šiaulių rajono laikraštis „Leninietis (vėliau – „Laikas“) suvaidino svarbų vaidmenį skleidžiant Sąjūdžio idėjas rajone. Jis buvo leidžiamas net 14 tūkst. egzempliorių tiražu, todėl, galima sakyti, laikraštis pasiekdavo žmones, gyvenančius ne tik Kuršėnuose, bet ir atokiose kaimo vietose. Sąjūdis palaikė labai gerus santykius su laikraščio redakcija ir žurnalistais, vienas iš jų (A. Puodžiūnas) priklausė Sąjūdžio tarybai. Bendradarbiavimas tarp rajono Sąjūdžio ir laikraščio „Leninietis“ redakcijos suvaidino ypač svarbų vaidmenį skleidžiant Atgimimo idėjas Šiaulių rajone.

¹⁴¹ Interviu su Arvydu Versecku, 2019 m. balandžio 2 d. (žr. 2 priedas)

4. SAJŪDIS IR JO REIKŠMĖ SAJŪDIEČIŲ ATSIMINIMUOSE

Nagrinėdami svarbių istorinių įvykių amžininkų atsiminimus, neretai tenka susidurti su skirtingu tam tikrų įvykių suvokimu ir vertinimu, jų privalumais ir trūkumais. Vokiečių istoriko Jorn Rusen pateikia tokį atsiminimo apibūdinimą: „Pirmiausia atsiminimas yra kažkas asmeniško, sudabartinimas patirčių ir išgyvenimų, kuriuos kažkas patyrė ar turėjo. <...> Dažnai atsiminimu yra vadinama ir kai kas daugiau. Tuomet kalbama ne apie atskirus asmenis, o kolektyvus, kurių atsiminimas eina iš kartos į kartą. Jeigu atsiminimas suprantamas dar bendriau – kaip kada nors dabartiniame gyvenimo procese per mentalinę veiklą aktualiai turima praeitis, - tuomet šis aktualizavimas yra tapatus istorinės sąmonės veiklai“¹⁴².

Atsiminimai suteikia informacijos apie žmonių veiklą, svarbius įvykius konkrečioje vietoje, atspindi atskirą istorijos periodą. Tam tikro laikotarpio įvykių amžininkų pasakojimai pateikia vieną ar kelis atsakymus į svarbius klausimus. Remdamiesi prisiminimais, galime rasti ne tik įdomių pastebėjimų apie tai, kur ir kada kažkas nutiko, bet ir išsiaiškinti tų įvykių dalyvių vertinimus. Atsiminimuose dažnai pastebimi pasikartojimai, įvykių chronologijos iškraipymai, tam tikri prieštaravimai. Tai nutinka dėl to, kad žmonės skirtingai interpretuoja tam tikrus įvykius ir juos veikia subjektyvūs faktoriai: išsilavinimas, pasaulėžiūra, padėtis visuomenėje, erudicija.

Viena iš sąvokų, kurią svarbu aptarti – atmintis. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas nurodo, kad atmintis – tai atminimas, atminimo galia¹⁴³. Pasaulyje atminties kaip tam tikro socialinio ir kultūrinio fenomeno tyrimai turi jau gana ilgą istoriją. Atskirai paminėtini Maurice'o Halbwachso¹⁴⁴, Pierre'o Nora¹⁴⁵, Aleidos¹⁴⁶ ir Jano Assmannų¹⁴⁷ veikalai. Šių autorių atlikti tyrimai visų pirma yra aktualūs kaip bendras sociologinis ar istorinis atminties reiškinio tyrimų kontekstas. Pagal dabartinės istorijos mokslo paradigmas, atmintis suprantama kaip prisiminimo, atminimo ir minėjimo dermė, o į atminties archyvą bei istorinį kultūrinį paveldą žvelgiama atmintinumo požiūriu, kurį reiškia prancūzų istoriko Pierre Nora atminties lauko ir vietos iškelta atminties vietų koncepcija. Ji apima vietas, tekstus, meno kūrinius, paminklus ir kitus atmintį jungiančius ir minėtinius ženklus. P. Nora tyrinėja kaip praeities supratimas pasireiškia šiandien per tam tikrus

¹⁴² Rusen, Jorn. *Istorika: istorikos darbų rinktinė*. Vilnius: Margi raštai, 2007. P. 44.

¹⁴³ Lietuvių kalbos žodynas. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 19 d.] <<http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=atmintis&lns=-1&les=-1&id=01082040000>>

¹⁴⁴ Halbwachs, Maurice. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

¹⁴⁵ Nora, Pierre. *Rethinking France: Les Lieux de memoire*. Chicago: : University of Chicago Press, 2010.

¹⁴⁶ Assmann, Aleida. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

¹⁴⁷ Assmann, Jan. *Collective Memory and Cultural Identity*. Berlin: New German critique. 1995.

dalykus. Autorius teigia, kad istorijos greitėjimas susijęs su tuo, kad visuomenėje atsisakoma praeities. Ji vis daugiau dėmesio skiria dabarčiai ir ateičiai. Tuo metu atmintis padeda organizuoti valstybę ir tautą. P. Nora atminties vietas apibūdina kaip reikšmingas materialios ar nematerialios prigimties esybes, kurios dėl žmonių valios ar laiko poveikio tapo bendruomenės memorialinio paveldo simboliniais elementais¹⁴⁸. Šie įvairūs elementai sudaro vieną sudėtinę nesąmoningą kolektyvinės atminties sistemą, kuri mums duoda sąmoningumą, pavyzdžiui, identiteto pavidalu.

Pirmasis kolektyvinės atminties teoriją išplėtojo prancūzų sociologas Maurice Halbwachs. Pagrindinė M. Halbwachso teorijos tezė – žmogaus atmintis reikalauja nuolatinio kolektyvinių šaltinių palaikymo ir gali funkcionuoti tik kolektyviniame kontekste. Atsiminimus žmogus įgauna visą gyvenimą dalyvaudamas įvairiuose visuomenės institutuose, todėl esama tiek kolektyvinių atminčių, kiek visuomenėje egzistuoja grupių ar institutų¹⁴⁹. Šeimos, asociacijos, korporacijos, bendruomenės, profsajungos – visos turi savitus atsiminimus. Faktiškai kolektyvinę atmintį galima suprasti kaip praeities vaizdinių homogenizavimą ir individualių atsiminimų skirtybių sumažinimą komunikacijos aktų metu. M. Halbwachsas išskyrė trijų kategorijų atmintis: individualią, susijusią su asmeniniais išgyvenimais; kolektyvinę, t. y. bendrą visai visuomenei, ir istorinę, kuriamą istorikų ir kitų praeities tyrinėtojų. Kaip teigia tyrinėtojas, net ir tada, kai žmogus manosi pats prisimenąs tam tikrą įvykį, iš tiesų daugelis jo prisiminimų yra kolektyvinės prigimties, nes jų atsiminimas / neatsiminimas yra palaikomas kitų bendruomenės narių¹⁵⁰. Taigi atskiram individui neįmanoma ką nors aiškiai prisiminti be visuomeninio konteksto, nes tik bendruomenė pateikia medžiagos atminčiai, pastūmėja individą vienus dalykus atsiminti, o kitus pamiršti. Be to, kolektyvinė atmintis gali skatinti individus jaustis atsimenančiais netgi tai, ko jie niekada nėra patyrę.

Visi gerai žinome, kad egzistuoja individuali atmintis, kuri priklauso nuo veiksnių, kurie mums sukelia tam tikrus pojūčius, ir nuo procesų, kurių pagalba smegenys užkoduoja gautą informaciją, ją išlaiko ir, reikalui esant, atgamina. Tačiau esama „komunikacinės atminties“ sąvoka, kuri paprastai suprantama kaip grupinės komunikacijos palaikoma atmintis. Vokiečių istorikas Janas Assmannas, jog į praeitį žiūrima iš dabarties situacijos ir atsirenkama tai, kas svarbu dabarčiai. J. Assmanno teorijoje kaip viena iš kolektyvinės atminties formų išskiriama komunikacinė atmintis. Istoriko teigimu, komunikacinė atmintis apima prisiminimus, susijusius su netolima praeitimi¹⁵¹. Tai yra tai, kuo individai dalijasi su savo amžininkais. Tipiškas to pavyzdys būtų kartu atmintis, susikaupianti grupės viduje, atsirandanti ir ilgainiui išnykstanti kartu su jos nešėjais.

Tuo metu istorinė atmintis yra iš kartos į kartą perduodamų pranešimų, mitų, pasakojimų apie praeities įvykius visuma. Ji pasireiškia kultūroje, įpročiuose, santykiuose su kitomis tautomis,

¹⁴⁸ Nora, Pierre. *Rethinking France: Les Lieux de memoire*. Chicago: University of Chicago Press, 2010. P. 17.

¹⁴⁹ Halbwachs, Maurice. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press, 1992. P. 22.

¹⁵⁰ Ten pat. P. 49.

¹⁵¹ Assmann, Jan. *Communicative and Cultural Memory. Cultural Memory Studies*. Berlin: New German critique, 2008. P. 109-110.

politiniuose prioritetuose. J. Rusenas teigia, kad istorinė atmintis yra bendra, kolektyvinė, vienaip ar kitaip objektyvuota ar objektyvuojama tam tikros žmonių grupės atmintis, kuri daro juos vieno „mes“ nariais¹⁵². Kartais istorinė atmintis traktuojama kaip požiūrių apie socialinę praeitį visuma. Istorinę atmintį jungia ne tik istorinės, bet ir religinės, ideologinės mokslo žinios. Istorija – tai ne viskas, kas yra praeitis. Greta rašytinės istorijos egzistuoja ir gyvoji istorija, kuri tęsiasi neribotą laiką. Istorinė atmintis ir identitetas yra kryptingai formuojami ir gali kisti. Todėl politinių kovų ir konfliktų, vykstančių kiekvienoje visuomenėje, dalis yra istorijos politika – kova dėl galios veikti istorinę atmintį ir tapatumą bei tos galios panaudojimas.

Amerikiečių istorikas A.E. Senn teigia, kad autoriams, rašantiems šiandieninę istoriją, reikia sukurti naują metodologiją, t.y. jie turėtų daugiau naudotis **atsiminimais ir interviu** bei drąsiai persukti tradiciniuose dokumentuose pasitaikančias spragas. Jo nuomone, atsiminimai gali būti labai objektyvūs arba gali būti išfiltruoti metų ir išorių įtakų, be to, jie gali pateikti liudijimų, kurie bus visiškai priešingi dokumentams. A. E. Senn retoriškai klausia: „kas teisus – dokumentas ar atmintis? O gal abu jie neteisingi? Kiek individai gali redaguoti savo atmintį, kad pasirodytų ryškesnėje šviesoje, išreikštų nostalgiją praeičiai, atsiribodami nuo dabarties?“¹⁵³. Visgi atmintis, kokia ji bebūtų, yra vienas svarbiausių veiksnių, telkiančių tautą ir pilietinę visuomenę. Ji buria bendruomenę, įprasmina jos kartu nuveiktus darbus, pasiektus laimėjimus ir patirtas netektis.

4.1. Sąjūdžio atspindys amžininkų atsiminimuose

Laisvos Lietuvos idėja vienijo lietuvius pasipriešinimo ir laisvės kovų sąjūdžiams per visą XX a. Lietuvos istoriją. Paskutinį pasipriešinimo laikotarpį vainikavo Sąjūdis, pasiekęs tikslą – Lietuvos nepriklausomybę. Tai nuo 1988 m. vasaros kilęs galingas demokratinis judėjimas, suvienijęs daugumą Lietuvos piliečių. 2018 m. birželio 4 d. Seimo rūmuose įvyko iškilmingas Sąjūdžio trisdešimtmečio minėjimas. Seimas, įprasmindamas Sąjūdžio 30-metį, 2018-uosius paskelbė Sąjūdžio metais, o 1988–1990 metus išskyrė kaip ypač svarbų Lietuvos istorijos laikotarpį, kai sovietų okupacinėje sistemoje Sąjūdžio Seimas veikė kaip dalinis, bet teisėtas demokratinis tautos atstovas. Praėjo 30 metų nuo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės susikūrimo. Sąjūdyje tiesos sakymas, viešumas, ryžtas, iniciatyva, o kartu ir atsakomybė už ištartą žodį ar veiksmą buvo jungiamoji grandis ir varomoji jėga. Galime įvairiai vertinti padarytą pažangą valstybėje, jos valdyme, žmonių gerovės kūrimo. Geriausiai tai padaryti gali žmonės, kurie gyveno su Sąjūdžiu, buvo jo vedliai ir pagalbininkai siekiant vieno tikslo – Lietuvos Nepriklausomybės.

¹⁵² Rusen, Jorn. *Istorika: istorikos darbų rinktinė*. Vilnius: Margi raštai, 2007. P. 114.

¹⁵³ Senn, Alfred Erich. „Naujausių laikų istorija ir kolektyvinė atmintis“. *Kultūros barai*. Nr. 1 (2005). P. 38.

Iškilmingame minėjime Seime dalyvavo ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimo tarybos pirmininkas, Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis. Savo kalboje jis išskyrė, kad „prieš 30 metų tas noras [gyventi kitaip – aut. past.] buvo galingas. Jis virto viltimi ir valia, todėl šiandien esame ir esame tokie, kokie galėjome nebūti. „Baikim nesąmones“ tapo pagrindine veiksmo ideologija. Nusibodę *niekmaliečiai* staiga neteko autoriteto. Jų galios kažkaip išslydo, nes žmonės atmetė amžiną to paties daikto malimą. Darykite, kas teisinga, kas reikalinga, o jeigu nesugebate, traukitės. Draugai viršininkai, jums laikas poilsio. Tiek nedaug žodžių, o valdžiai darėsi baisu. Tokia istorija“¹⁵⁴. V. Landsbergis savo kalboje akcentavo LKP galios praradimą Sąjūdžio naudai. Tai galime laikyti veržlumo ir Atgimimo pergale prieš stagnaciją.

LPS iniciatyvinės grupės, Sąjūdžio Seimo narys Romas Pakalnis kalbėjo, kad nuo pat 1988 m. prasidėjęs savo valstybę kuriančių, nuolat laisvėjančių piliečių aktyviausias ir rezultatyviausias veiklos etapas buvo be galo atsakingas ir džiaugsmingas bei savo vertės nepraranda iki šiol. „Tebūna ir šis Sąjūdžio gimtadienio minėjimas mūsų šauksmas apie tai, kad mums ne vis vien, kas ir kokiais metodais siekia užvaldyti mūsų valstybę, mūsų protus, mūsų siekius, mūsų tautos ateitį. Mes privalome pasiekti, kad mūsų vykdytojų visuomenė vėl taptų savo valstybę ir tautą kuriančia visuomene, kad būtų atnaujintas valdžios ir visuomenės dialogas“¹⁵⁵, – akcentavo R. Pakalnis.

Sąjūdžio iniciatyvinės grupės, LPS Seimo tarybos narys Algirdas Kaušpėdas savo kalboje pažymėjo, kad geram gyvenimui neužtenka gerų prekių ir gerų paslaugų, reikia ir gerų žmonių. „Esu įsitikinęs, kad sprendimas būti geresniu žmogumi, yra mūsų ir tik mūsų rankose. To negana. Tikiu, kad vieną dieną išgyvenimo politika pakeis sugyvenimo strategiją. Ir tada mes, tarsi atsimerkę pamatysime, kad mus visada supo ir tebesupa tie patys žmonės, ne tokie jau blogi žmonės, savo širdyse labai geri žmonės“¹⁵⁶, – kalbėjo A. Kaušpėdas. LPS iniciatyvinės grupės, Sąjūdžio Seimo tarybos narys, laikraščio „Sąjūdžio žinios“ redaktorius Arvydas Juozaitis savo kalbą skyrė Romualdai Ozolui, pirmajam LPS ideologui. Jo tvirtinimu, lietuviška savimone, sveikas protas, suvereniteto drąsa – trys jėgos, dėl kurių nereikėjo nei tartis, nei ginčytis. Pasak A. Juozaičio, kai istorija sutampa su tomis jėgomis, kai žmonės nori šitų jėgų, istorija ir padaro savo.

LPS iniciatyvinės grupės, Sąjūdžio Seimo tarybos nario teigimu Vytauto Radžvilo teigimu, tik dėl Sąjūdžio tapo įmanomas Kovo 11-osios stebuklas ir tos dienos Respublika. „Jūs buvote gyvasis Sąjūdis ir gyvoji lietuvių tauta“¹⁵⁷, – kreipdamasis į sąjūdiečius akcentavo V. Radžvilas. Renginyje dalyvavo ne tik politinio centro, bet ir periferijos Sąjūdžio atstovų. Šiaulių miesto LPS

¹⁵⁴ Iškilmingo minėjimo, skirto sąjūdžio 30-mečiui, stenograma. Interaktyvus. [žiūrėta: 2019-01-19] <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/27085d1067f811e8b7d2b2d2ca774092>>

¹⁵⁵ Ten pat.

¹⁵⁶ Ten pat.

¹⁵⁷ Iškilmingo minėjimo, skirto sąjūdžio 30-mečiui, stenograma. Interaktyvus. [žiūrėta: 2019-01-19] <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/27085d1067f811e8b7d2b2d2ca774092>>

atsakingoji sekretorė, laikraščio „Krivulė“ redaktorė Irena Vasinauskaitė savo kalboje pabrėžė, kad istorinė atmintis turėtų būti mūsų kasdienybė. Ji padėjo visiems, kurie dirbo ir įgyvendino tai, ką nusprendavo Sąjūdžio tarybos Vilniuje ir regionuose.

Apibendrinus sąjūdiečių išreikštas mintis, galime teigti, kad Sąjūdis įkvėpė Tautą žengti į laisvę. Politiniai pasikeitimai lėmė Lietuvos pažangą ir padėjo pamatus šalies integracijai į vakarų Europą. Šiandien mums taip pat reikia drąsos ir susitelkimo dėl kylančių išorinių grėsmių ir tik nuo mūsų pačių priklauso kaip mes sugebėsime saugoti ir branginti kartu su Sąjūdžiu iškovotą laisvę.

Jubiliejiniais Sąjūdžio metais rugsėjo 26 d. LR Seimo Konstitucijos salėje vyko susitikimas-diskusija „Vizualinė Sąjūdžio istorija: pamatyti nematomą“¹⁵⁸ su 1988–1990 metų Sąjūdžio akimirkas įamžinusiems fotografais ir žurnalistais. Susitikimo dalyviai dalinosi prisiminimais apie savo veiklą, įspūdžiais, patirtais Sąjūdžio metais, taip pat renginyje buvo kalbama apie istorinės atminties išsaugojimą ateinančios kartoms. Vieną iš svarbiausių vietų LPS veikloje užėmė Sąjūdžio spauda, ėjusi 1988–1993 metais. Sąjūdžio veiklą fiksavę ir laisvėjančią atgimstančios Lietuvos mintį skelbę žurnalistai ir fotografai įnešė didžiulį indėlį į Sąjūdžio keltų siekių sklaidą ir įgyvendinimą. Iš viso 1988 m. pradėjo eiti apie 60 LPS periodinių leidinių, 1989 m. – dar apie 120 leidinių.

Sąjūdžio spaudos užuomazga, kurios pavyzdžiu imta leisti Sąjūdžio spaudą visoje Lietuvoje, buvo 1988 m. birželio mėn. pradėtos leisti „Sąjūdžio žinios“. Pirmieji LPS leidiniai buvo nelegalūs ir pusiau legalūs informaciniai lapeliai, laikraščiai, leisti ir platinti neformalių inteligentijos, jaunimo, studentų, moksleivių grupių, spausdinti rašomąja mašinėle ir dauginti rotaprintu, rinkti kompiuteriu, spausdinti poligrafine technika. Vėliau pasirodė miestų ir rajonų tarybų laikraščiai, jie buvo spausdinami spaustuvėse, geriau techniškai parengiami, kruopščiau redaguojami. Pradėjo eiti „Atgimimas“, visuose rajonuose leidžiami Sąjūdžio laikraščiai, kaip antai „Kauno aidas“, „Mažoji Lietuva“, „Alytaus sąjūdis“, „Laisvas žodis“ ir kt. Savo leidinių turėjo ir LPS rėmimo grupės vidurinėse ir aukštosiose mokyklose, įmonėse, organizacijose, įvairiose įstaigose.

Savo nuomones diskusijoje išsakė įvairių Lietuvos regionų Sąjūdžio atstovai. Siekiant išanalizuoti pagrindines su Sąjūdžio atminties išsaugojimu susijusias problemas, galime į kiekvieno diskusijos dalyvio išsakytas mintis pažvelgti nuodugniau. Sąjūdininkų pranešimų fragmentai pateikiami lentelėse. Jose matysime kiekvieno diskusijos „Vizualinė Sąjūdžio istorija: pamatyti nematomą“ dalyvio pranešimo fragmentus ir pagrindines mintis. Kiekvienam kalbėjusiajam Sąjūdžio atstovui skiriama atskira lentelė. Lentelės susidaro iš 2 dalių: pirmojoje dalyje nurodomas

¹⁵⁸ Susitikimas-diskusija „Vizualinė Sąjūdžio istorija: pamatyti nematomą“ Interaktyvus. [žiūrėta: 2019-01-20] <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15258&p_k=1&p_event_id=9227>

pranešėjas ir jo pareigos Sąjūdžio struktūroje; antrojoje dalyje nurodomi svarbiausi teiginiai, išsakyti diskusijos metu.

1 lentelė

Pranešėjas, pareigos	Teiginiai
Arūnas Gumuliauskas, Šiaulių miesto LPS tarybos narys	<p><i>[Kada pasirodė pirmieji Sąjūdžio laikraščiai, aš juos platinau Šiauliuose. Šiaulių pedagoginiame institute ypač populiarios buvo „Sąjūdžio žinios“. Tačiau svarbi buvo ne tik pagrindiniai Sąjūdžio laikraščiai, bet ir vietinė spauda <...> Aš siūlyčiau prisimintimus fiksuoti (Sąjūdžiui skirtuose – aut. past.) leidiniuose. Istorinės atminties paveldas nedingty, jis nugultų knygose, kas labai svarbu. Daugelis iš mūsų neįsivaizduoja mūsų rūpimo laikotarpio be TV laidos „Veidrodis“. Tai buvo legenda, kuri sutraukdavo daug žmonių, kuri daug ką pasakydavo <...> Yra gražių pvz. Sąjūdžio istorinės atminties įamžinime. Pvz., yra Šiauliai. Šiauliai yra išleidę visus Šiaulių Sąjūdžio Tarybos protokolus. Kodėl išleido? Nes juos rinko pasišventęs ir suprantantis, kas yra istorinė atmintis žmogus, Irena Vasinauskaitė. Kada užėjo blogesni laikai, tuos protokolus ji paslėpė bidone ir užkasė darže, po to atkasė ir išleido. Šiaulių archyve yra visi protokolų originalai. Aš kaip istorikas parašiau Šiaulių sąjūdžio istoriją remdamasis jais. <...> Ant miesto pastatų, kurie buvo svarbūs Sąjūdžio istorijai, kabo lentos, tai pasiekė keli žmonės, kuriems vadovavo I. Vasinauskaitė. Ji subūrė Sąjūdžio pirmeivių klubą, jis aktyviai veikia, turi svarų žodį miesto viešajame gyvenime. Tai gražus ir siektinas pvz., visiems. Eidami Šiaulių gatvėmis mes galime matyti ir Sąjūdžio laikotarpį. Taip pat buvo leidžiamas laikraštis „Krivūlė“, kuris buvo mėgiamas šiauliečių. <...> Sąjūdžio laikotarpio dokumentų išsaugojimas jau daugiau nei dešimtmetį keliamas klausimas. Kažkodėl nesusitariame dėl taktikos. Dėl tikslo visi esame vienos nuomonės. Kaip reikia išsaugoti? Šiuo metu aktuali garso įrašų šifravimo problema. Su ja susidūrėme dirbdami su R. Ozolo archyvu. Reikia žmonių, kurie pažintų asmenybes. Vyriausybės kanceliarijos fondas iš dalies padeda projektų realizavimui.]</i></p>

Diskusiją moderavo LRS narys, Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisijos pirmininkas bei buvęs Šiaulių miesto Sąjūdžio tarybos narys Arūnas Gumuliauskas. Jis pažymėjo centrinės vietinės Sąjūdžio spaudos svarbą, TV laidą „Veidrodis“, kuri buvo savotiška Sąjūdžio tribūna. Taip pat iškėlė Sąjūdžio istorinės atminties įamžinimo problemą. A. Gumuliauskas akcentavo Sąjūdžio laikotarpio dokumentų išsaugojimo klausimą, kuris keliamas jau daugiau nei dešimtmetį. Taip pat kalbėtojas išskiria, kad šiuo metu dažnai susiduriama su išlikusių garso įrašų šifravimo problema.

2 lentelė

Pranešėjas, pareigos	Teiginiai
Regina Staniulienė, Joniškio raj. Sąjūdžio iniciatyvinės grupės atstovė ryšiams su LPS respublikiniu centru	<i>[Reikėtų kuo greičiau suskaitmeninti turimą Sąjūdžio medžiagą. Pirmiausia, ji turi būti prieinama mokyklose. Mes darėme tokią iniciatyvą M. Slančiausko gimnazijoje Joniškyje (mokyklos muziejui atiduota dalis medžiagos). Su Signatarų klubo pagalba buvo daromi tam tikri žingsniai. Tas muziejus buvo seniai, nežinau ar jis išliko. Apie Sąjūdžio žmones, žemdirbystės rajoną. Anuomet labai nelengva buvo ir išsikovoti religijos laisves. Už grigalines giesmes buvo baudžiama. Svarbu fiksuoti lūžio momentus. Sąjūdis visada buvo priekyje. Kur visa tai atiduoti, ką turio sukaupti? Jau daug buvusių Sąjūdžio narių mirė. Turiu išsaugojusi filmuotą medžiagą, ruošiantis rinkimams į TSRS AT. Norėjau atiduoti rajono bibliotekai, bet suabejojau. Ir tada dirbome, ir dabar, ir ateityje dirbsime Lietuvai. Norėtusi, kad tai būtų išgirsta.]</i>

Diskusijoje aktyviai dalyvavo skirtingų rajonų Sąjūdžių atstovai. Viena iš jų, Joniškio raj. Sąjūdžio iniciatyvinės grupės atstovė ryšiams su LPS respublikiniu centru Regina Staniulienė akcentavo Sąjūdžio medžiagos skaitmeninimo problemą. Ji teigė, kad Sąjūdžio medžiaga turi būti platinama mokyklose, rajonų bibliotekose, nes dabar didžioji dalis dūla stalčiuose. Kalbėtoja išreiškė viltį, kad būtų sukurta tam tikra terpė, kur Sąjūdžio medžiaga galėtų būti patraukliai pateikiama visuomenei.

3 lentelė

Pranešėjas, pareigos	Teiginiai
Vidmantas Valiušaitis, LPS Kauno iniciatyvinės grupės, Sąjūdžio tarybos narys	<i>[Prieš 30 metų pradėjome žygį. Galvojant apie istoriją, tą pradžią, jaučiasi, kad nelengva perduoti istorinę patirtį. Iš jaunosios kartos matau daug šių įvykių supaprastinimo. Lyg tai taip žmonės susiprato, išėjo į mitingus ir jau laisvi. Istorija gerokai turtingesnė. Nėra mechanizmo, kur parodomas pavergimo sistemos aparatas. Sąjūdis nebuvo paprastas dalykas <...> Nuo 1989 m. teko dirbuoti laisvoje Europoje. Amerikos balse buvo labai įdomios patirtys, viskas buvo tiksliai aprašyta. Redaguojant Kauno aidą 1989 paruošiau interviu su Girniumi, kad partizanai nebuvo teroristai. Viena iš pirmų tokių publikacijų. Buvo grasinama, kad jeigu bus paleista ši publikacija, laikraštis bus uždarytas. Po Sąjūdžio suvažiavimo gauname leidimą laikraštį spausdinti, o man skambina saugumietis. Dilema, ar leisti ir rizikuoti, kad laikraštis bus uždarytas? Pirmas saugumo galvos iškėlimas į paviršių. Aš rizikavau ir paleidau tą interviu ir laikraščio neuždarė. Bet tai rodė metodus, kaip buvo elgiamasi. Jei pučas Maskvoje būtų pralaimėjęs, mes visi buvome suregistruoti <...> Mes neturime sistemos, neturime įstaigos kuri užsiimtų Sąjūdžio medžiagos sisteminimu. Visas Kauno aido nuotraukų archyvas yra padovanotas Nacionaliniam muziejui. Tekstai ir įrašai yra įdomi dokumentuota istorija. Tos dienos pasisakymai, politikų interviu, turi tam tikrą istorinę vertę. Tai lobis, kur viskas užfiksuota: renginiai,</i>

	<i>Sąjūdžio Seimo posėdžiai. Tai rimti ir dideli klausimai, kuriems reikia valstybės dėmesio, jei ji vertina ir gerbia savo praeitį. Sąjūdis yra mūsų valstybės Atgimimo ištakos. Jeigu mes jo nepaisome, tai kažin ar mes patys vertiname ir mūsų dabartį.]</i>
--	--

LPS Kauno iniciatyvinės grupės, Sąjūdžio tarybos narys Vidmantas Valiušaitis kaip problemą anuomet išskyrė Sąjūdžio idėjų platinimo komplikuotumą. Jis pažymėjo, kad buvo didelė rizika ir drąsa publikuoti Sąjūdžio straipsnius, dėl to sulaukta ir grasinimų. Taip pat jis pritarė iškeltai idėjai, jog visuomenei reikalingas sistemintos Sąjūdžio medžiagos pateikimas. Kalbėtojas akcentavo Sąjūdžio svarbą ir tai, kad jaunajai kartai trūksta žinių apie Sąjūdžio veiklą.

4 lentelė

Pranešėjas, pareigos	Teiginiai
Danutė Jokubėnienė, LTV Sąjūdžio rėmimo iniciatyvinės grupės narė, Sąjūdžio publicistinės laidos „Veidrodis“ rengėja	<i>[Visi darėme kas ką galėjome, kas kur priėjome. Bet išgyvenome. Kai reikėjo prasimušti, buvo tokios aplinkybės, kad kiekvieną televizijoje reikėjo spausti. Žurnalistams nebuvo lengva, nebuvo laiko fotografuotis, turiu išsaugojusi tik kelias nuotraukas. Turiu labai daug archyvo ir turiu atmintį. Turiu laiškus, kuriuos žmonės rašė „Veidrožiui“. Jų buvo tūkstančiai. Aš galvojau, įvykiai Atgimimo laikais buvo vertinami įvairiai. Reiktų sutvarkyti tą archyvą. Aš sėsčiau, bet reikia ne vienerių metų, norint sutvarkyti tą archyvą. Galiu parašyti, bet kas išleis? Laikas eina. Malonu, kad mes gyvi ir vienas kitą atpažįstame. Įdomu tik mums patiems tarpusavy pašnekėti, o kitiems tai kažin.]</i>

LTV Sąjūdžio rėmimo iniciatyvinės grupės narė, Sąjūdžio publicistinės laidos „Veidrodis“ rengėja Danutė Jokubėnienė minėjo, jog dar yra išsaugoti laišakai, kuriuos žmonės rašė „Veidrožiui“. Ji išskyrė, kad Sąjūdžio archyvas tikrai didelis, tačiau trūksta žmonių, kas galėtų vykdyti sukaupto archyvo sisteminimo darbus. Aišku, susiduriama ir su finansų stygiumi.

5 lentelė

Pranešėjas, pareigos	Teiginiai
Linas Medelis, Sąjūdžio laikraščio „Atgimimas“ redaktorius	<i>[Mes nieko nebijojome ir tai parodėme. Mes pamiršome baimės jausmą. Buvo tokių momentų, buvo asmenų, kurie buvo užverbuoti. „Atgimimas“ nebuvo pats pirmasis leidinys, buvo Kauno aidas ir klaipėdiečiai jau anksčiau išleido savo leidinius. „Atgimimo“ auditorija buvo visa Lietuva <...> „Atgimimas“ turėjo didžiausią svorį. Tiražas jau po kelių savaičių pasiekė 100 tūks. Ir butų buvęs dar didesnis, jeigu būtume turėję popieriaus. Mažieji laikraštėliai, pradedant „Sąjūdžio žiniomis“, baigiant rajonų, miestų, miestelių laikraštukai plėtė erdvę, žadino žmones, išklaUSDavo tuos, kurie norėjo daug ką pasakyti. „Atgimimas“ maišais gaudavo skaitytojų laiškus. Tik tūkstantoji dalis buvo išspausdinta. Buvo daug įvykių, kuriuos reikėjo atspindėti. Gaila, kad mes netapome</i>

	<p><i>dienraščiu <...> Tarp Sąjūdžio vadovybės ir spaudos būta nesutarimų. Spauda norėjo būti savarankiška, matyti pasaulį savo akimis. „Atgimimas“ nebuvo Sąjūdžio tarybos savaitraštis, tai buvo Sąjūdžio savaitraštis. Buvo tam tikra trintis. Mes sugebėjome išsaugoti savo nepriklausomybę, užsiregistravome mėnesiu anksčiau nei Sąjūdis. <...> Noriu išskirti problemą, kuri buvo tarp sąjūdiečių, tarp vadovybės ne tik tai centro, bet ir rajonuose bei spaudos. Spauda norėjo būti savarankiška. Pamenu, prieš rinkimus mus aplankė Landsbergis ir Vaišvila. Jie pasakė: jūs atiduokite mums viską, mes duosime jums kiek reikia. Mes nesutikome. Už tai „Atgimimas“ pervedė Sąjūdžiui apie 700 tūks. rublių. Tai neleido tapti mums dienraščiu, tačiau dienraščiu tapo „Respublika“, gavusi Sąjūdžio paramą. Tai labai įdomu ir norėtųsi šitai išsaugoti. Darykim sau, atiduokim kitiems, ką galima daryti ir ką galime užfiksuoti. Yra ruošiamas specialus vienkartinis nemokamas „Atgimimo“ numeris. Žadėjo paremti Seimo kanceliarija, bet pinigų dar trūksta. Norisi, kad visi prisidėtų.]</i></p>
--	---

Sąjūdžio laikraščio „Atgimimas“ redaktorius Linas Medelis pažymėjo, jog tiek „Sąjūdžio žiniomis“, tiek rajonų, miestų, miestelių laikraštukai plėtė erdvę, žadino žmones, išklausydavo tuos, kurie norėjo daug ką pasakyti. Visgi jis pabrėžė, kad „Atgimimas“ nebuvo Sąjūdžio tarybos savaitraštis, tai buvo Sąjūdžio savaitraštis. Dėl to būta tam tikros trinties. „Atgimimas“ pinigėmis išleisdamas rėmė Sąjūdį. Būtent tai neleido tapti savaitraščiu „Atgimimas“ tapti dienraščiu, skirtingai nei „Respublika“, kuris gaudavo Sąjūdžio paramą.

6 lentelė

Pranešėjas, pareigos	Teiginiai
<p>Raimonda Bilėnienė-Stankevičiūtė, Rokiškio raj. Sąjūdžio tarybos narė</p>	<p><i>[Aš tą laikotarpį (Atgimimo – aut. past.) priimu kaip duotybę, tai ugdė, grūdino charakterį. Jauni mes įsiliejome į įvykių sūkuri, tai buvo kaip laisvės gūsis, jaunystės prisiminimas. Dabar žymiai skaudžiau išgyvename idėjų krizę. Kai kalbame apie 1988-1990 m. laikotarpio įamžinimą, tai aš nedirbdama spaudoje, nedirbdama savotiškoje rezistencijoje su kaimiška programa pasigendu ir valstybinio ir buvusių sąjūdininkų, ypač dešiniųjų partijų, dėmesio pilietiniams judėjimams, kurie turėtų Sąjūdžio dvasioje išauginti piliečius, ne tokius, kurie sėdi ant lagaminų ir ištiesai virkėja kaip blogai Lietuvoje. Susiskaičiuokime savo rajonuose, kiek mes neįamžinę asmenybių iš pirmosios respublikos laikų. Tai bendruomenės rūpestis. Esu iškėlus ir Seimo pirmininkui, Vyriausybės vadovui šias problemas. Gimtinėse turi atsirasti lentos įamžinimui apie žmonių indėlį į Lietuvos nepriklausomybę. Mes nenusipelnėme, kad mūsų laikotarpį jaunoji karta įamžintų. Mes turime suskubti ir kažką tuo klausimu labai stipriai nuveikti.]</i></p>

Rokiškio raj. Sąjūdžio tarybos narė Raimonda Bilėnienė-Stankevičiūtė pasigedo buvusių sąjūdininkų, ypač dešiniųjų partijų, dėmesio pilietiniams judėjimams, kurie turėtų Sąjūdžio dvasioje išauginti tikrus piliečius. Taip pat ji iškėlė idėją, kad žmonių indėlis į Lietuvos Nepriklausomybę gali būti įprasmintas atminimo lentomis.

Diskusijos pabaigoje moderatorius Arūnas Gumuliauskas pažymėjo, kad Sąjūdžio istorinės atminties įamžinimo miesto erdvėje pavyzdys yra Šiauliai. Šiaulių mieste ant pastatų, kurie buvo svarbūs Sąjūdžio istorijai, kabo atminimo lentos. Tai inicijavo Šiaulių miesto Sąjūdžio tarybos narė Irena Vasinauskaitė. Ji subūrė Sąjūdžio pirmeivių klubą, kuris aktyviai veikia ir turi svarų žodį miesto viešajame gyvenime. Tai gražus ir siektinas pavyzdys, kai eidami Šiaulių gatvėmis galime matyti ir Sąjūdžio laikotarpio ženklus.

Viską susumavus, galima būtų teigti, jog visi buvę sąjūdiečiai vieningai pritaria, kad būtina išsaugoti Sąjūdžio laikotarpio istorinę atmintį. Diskusijų objektu yra tik formos, kuriomis galima įprasminti Sąjūdžio palikimą. Daugelis buvusių sąjūdininkų pasigenda valdžios dėmesio ir kaip esminę problemą nurodo skiriamų lėšų stygių. Vis dėlto visi kalbėjusieji pripažįsta, kad Sąjūdis yra pagrindinis mūsų valstybės nepriklausomybės faktorius. Todėl visuomenei turėtų būti pateikiama aiški Sąjūdžio veiklos istorija.

4.2. Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio dalyvių atsiminimai

Magistro darbe buvo taikomas interviu metodas. Jis ypač naudingas tiriant Sąjūdžio struktūrų kūrimosi aplinkybes Pakruojo ir Šiaulių rajonuose. Neatsitiktai interviu respondentais buvo pasirinkti rajoninių Sąjūdžio skyrių lyderiai (tarybos pirmininkai, LPS Seimo delegatai, atsakingosios sekretorės). Tokiu būdu pateikiama išsami informacija apie Sąjūdžio struktūrų kūrimosi pradžią, rajonų gyventojų, vietinės valdžios požiūrį į Sąjūdį. Taip pat nagrinėjami Atgimimo idėjų sklaidos būdai ir metodai, santykiai su kitais Sąjūdžio skyriais, aiškinamasi, kaip Sąjūdis įamžinamas atitinkame rajone. Interviu ypač naudingi tikslinant istoriografijoje ir archyvuose šaltiniuose esančius neatitikimus.

Naudojant interviu metodą, buvo pasirinktas struktūruoto interviu tipas. Respondentams pateikti vienodi klausimai, siekiant sužinoti, ar tam tikri rajono Sąjūdžio veiklos aspektai interpretuojami taip pat. Kad būtų lengviau palyginti, respondentų atsakymų fragmentai pateikiami lentelėse. Jose matysime tiek Pakruojo, tiek Šiaulių rajonų sąjūdininkų išskirtas pagrindines mintis iš interviu. Kiekvienam klausimui nagrinėti skiriama atskira lentelė. Lentelės susidaro iš 4 dalių: klausimo numerio, klausimo formuluotės, Pakruojo rajono Sąjūdžio skyriaus narių atsakymų ir Šiaulių rajono Sąjūdžio skyriaus narių atsakymų.

7 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
1.	<p>Koks buvo Jūsų gyvenimo kelias iki Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio?</p>	<p>Povilas Karvelis (toliau – P.K.): <i>[Gimiau Anykščių rajone, ten baigiau J. Biliūno vidurinę mokyklą. Vėliau įstojau į Kauno medicinos institutą (KMI). 1978 m. jį baigiau ir buvau paskirtas dirbti Pakruojo ligoninėje, kur dirbu iki šiol. (galvoja) Tėvai mane auklėjo patriotine dvasia. Galima sakyti, tarp savo bendraamžių buvau „balta varna“, netapau nei „spaliuku“, nei komjaunuoliu.]</i></p> <p>Kęstutis Mazgelis (toliau – K.M.): <i>[Gimiau SSRS tremtyje, politinių kalinių šeimoje. 1968 m. grįžau į Lietuvą. <...> Kupiškėje baigiau vidurinę mokyklą. Vėliau įstojau į KPI. Po studijų gavau paskyrimą dirbti Petrašiūnų dolomito gamykloje. Kai prasidėjo Sąjūdis, dirbau tiekimo skyriaus viršininku.]</i></p> <p>Laimutė Stokaitė (toliau – L.S.): <i>[Esu gimusi Radviliškyje. Išsiskyrus tėvams persikėliau gyventi į Pakruojį. Nepriklausiau jokiai partijai, bet buvau aktyvi.]</i></p>	<p>Arvydas Verseckas (toliau – A.V.): <i>[Kuršėnuose gyvenau nuo 1977 m., kai žmona pagal paskyrimą atsikėlė čia dirbti ir gyventi. Dirbau matematikos mokytoju, atsiradus informatikai tapau informatikos mokytoju. <...> Tėvas buvo šviesus žmogus, visada labai kritiškai žiūrėjo į SSRS ir tarybinę santvarką. Tas požiūris persidavė ir man. Aš visada taip pat buvau kritiškas. Visada svajojau apie laisvą Lietuvą. (šypsosi)]</i></p> <p>Alfredas Jonuška (toliau – A.J.): <i>[Pats esu kuršėnietis. Mano specialybė inžinierius chemikas-technologas-keramikas. Mano veikla Sąjūdyje prasidėjo dar studijuojant Kaune politechnikos institute Cheminės technologijos fakultete. Ten teko beveik metus dalyvauti Sąjūdžio veikloje. <...> Į Šiaulių rajono Sąjūdį Kuršėnuose įsijungiau 1989 m. rugsėjo mėn. Pradėjau vadovauti Antrojo plytų cecho Sąjūdžio grupei, vėliau ir visos Daugėlių statybininkų medžiagų susivienijimo Sąjūdžio grupei.]</i></p> <p>Algimantas Puodžiūnas (toliau – A.P.): <i>[Nuo 1966 m. dirbau rajono laikraštyje „Leninietis“. Po to Atgimimo laikais ir Šiaulių televizijoje darėme laidas apie Šiaulių rajoną. Apie tai, ką žinojau, tą ir dariau (juokiasi). <...> Aš tuo laiku laikraštyje kuravau kultūros skyrių. <...> Redaktorius Sąjūdį priėmė teigiamai ir visa medžiaga „ėjo atvirai“.]</i></p>

Į pirmąjį klausimą, „Koks buvo Jūsų gyvenimo kelias iki Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio?“, respondentai atsakė gana skirtingai. Įdomu, kad visi kalbinti Pakruojo rajono sąjūdininkai yra kilę iš skirtingų Lietuvos vietų. Sąjūdžio tarybos pirmininkas Kęstutis Mazgelis gimė SSRS tremtyje Intoje, tačiau pats teigia kilęs iš kaimyninio Kupiškio krašto. Atsakingoji sekretorė Laimutė Stokaitė nurodė gimusi Radviliškyje. Kaip ji interviu teigė vėliau, tai galėjo lemti ypač draugiškus santykius su Radviliškio rajono Sąjūdžio skyriumi. Tuo metu Sąjūdžio tarybos narys Povilas Karvelis gimė ir augo Anykščių rajone. Jo apsisostimą Pakruojuje lėmė gauta darbo paskyra. Pakruojuje jis pasiliko ir po Nepriklausomybės atkūrimo, ten dirba ir gyvena iki šiol.

Šiaulių rajono Sąjūdžio atstovai taip pat nurodė kilę iš skirtingų regionų. Tarybos pirmininkas Arvydas Verseckas gimė tolimame Varėnos rajone. Jo žodžiais, į Kuršėnus, tuo pačiu ir Šiaulių rajoną, A Versecką atvedė darbo paskyra, o pasilikti privertė sukurta šeima. Tuo metu Alfredas Jonuška buvo vietinis kuršėnietis. Vis dėlto Atgimimo laiku jis studijavo Vilniuje, dėl to rajono Sąjūdžiui jis buvo naudingas palaikydamas ryšius su Sąjūdžio centru. Tuo metu Algimantas Puodžiūnas gimė ir užaugo Šiaulių mieste. Vis tik didžiąją gyvenimo dalį praleido dirbdamas Kuršėnuose laikraščio „Leninietis“ (vėliau – „Laikas“) žurnalistu. Kaip šiaulietis, jis pažinojo ir palaikė gerus santykius su Šiaulių miesto Sąjūdžio atstovais Kazimieru Alminu, Irena Vasinauskaite, taip būdamas tarpininku tarp miesto ir rajono Sąjūdžių.

Galime teigti, kad Sąjūdžio lyderiais Pakruojo ir Šiaulių rajonuose tapdavo nevietiniai, iš kitų rajonų kilę asmenys. Kaip bebūtų, abu rajonai sovietiniais laikais buvo laikomi „raudonaisiais“, todėl galime daryti prielaidą, kad vietiniai, žinodami esamas rajono gyventojų nuotaikas, nesiryžo imtis iniciatyvos rajone kurti Sąjūdį. Dėl to Sąjūdžio lyderiais šiuose dviejuose rajonuose tapo pagal paskyrą dirbti atvykę žmonės.

8 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
2.	Kodėl nusprendėte prisijungti prie Sąjūdžio?	<p>P.K.: <i>[Matyt, daug lėmė ir mano šeimos pažiūros, kaip buvau auklėjamas. <...> Žinojau, kad esama valdžia yra okupacinė, todėl norėjosi atverti akis kitiems ir pakeisti padėtį.]</i></p> <p>K.M.: <i>[Susikūrus Sąjūdžiui pastebėjome, kad prasidėjo „veiksmas“ rajone. Aš kaip patriotas pradėjau ieškoti kontaktų su Lietuvių tautininkų</i></p>	<p>A.V.: <i>[Vienas iš dėstytojų Vaclovas Kungys mums papasakojo apie Sąjūdį. Nieko nebuvau girdėjęs apie Sąjūdį, Estijos, Latvijos liaudies frontą. Pasakojo, kad įsikūrė Sąjūdis, davė kontaktus. Tuo metu liepos 9 d. įvyko pirmas didelis Sąjūdžio mitingas. <...> Mitingas vyko Vingio parke. Dalyvavo šimtai tūkstančių žmonių. Ten nuėjau su broliu ir pusbroliu. Gausybė vėliavų, kalbos apie Sąjūdį įkvėpė imtis darbo.]</i></p> <p>A.J.: <i>[Mano šeimoje buvo nemažai</i></p>

		<p><i>sąjunga. Į Sąjūdį įsiliejau kaip tautininkas. Sąjūdyje žmonės buvo labai įvairialypiai. Vieni kovojo už nepriklausomą Lietuvą, o kiti buvo nepatenkinti talonų skirstymu. Kai kurie Sąjūdį matė kaip savo asmeninių interesų įgyvendinimą. <...> Visada svajojau apie Nepriklausomą Lietuvą.]</i></p> <p>L.S.: <i>[Pati Lietuvos Nepriklausomybės troškimo pradžia buvo susideginus R. Kalantai. Po mokslų gavau paskyrimą į Kauną ir tada buvo pirmosios metinės. Aš jau žinojau, kas yra Sacharovas. Buvau atspari sovietinei propagandai.]</i></p>	<p><i>tremtinių. Jau tada gaudavome įvairios informacijos apie Sovietų sąjungos susikūrimą, veiklą, represijas ir kitus dalykus. Idėjos, kurios buvo keliamos nuo Sąjūdžio įkūrimo 1988-1989 m. brandino idėją, kad Lietuva turėtų būti nepriklausoma. Mes, kaip studentai, galvojome, kad viskas vystysis palaipsniui, po truputį, tačiau, kad Nepriklausomybė turi būti atstatyta, buvo faktas.]</i></p> <p>A.P.: <i>[Rimti vyrai (A. Verseckas ir kiti) man paskambino, sako, mes renkamės, ar atvažiuoji? (juokiasi) Jie žinojo mano pažiūras. Tuo laiku buvau „žaliųjų“ judėjimo atstovas. Domino paminklotvarka, gamtos apsauga, rengėme įvairias akcijas. Faktiškai vieni kitų nepažindami, sudarėme Sąjūdžio rajono tarybą. Buvo ir atsitiktinių žmonių, tačiau taryboje susidarė tas „branduoliukas“, kuris padarydavo reikšmingų darbų.]</i></p>
--	--	--	---

Antrasis klausimas „Kodėl nusprendėte prisijungti prie Sąjūdžio?“. Gydytojas Povilas Karvelis atsakydamas į šį klausimą akcentavo tėvų auklėjimą vaikystėje, šeimos pažiūras. Būtent auklėjimas „patriotine dvasia“ turėjo prisidėti prie sprendimo dalyvauti Sąjūdžio veikloje. Respondentas minėjo, jog nebuvo nei „spaliuku“, nei komjaunuoliu, vadinasi, atitinkamas P. Karvelio požiūris formavosi nuo paauglystės. Tuo metu K. Mazgeliui gyvenimo kelias nuo pat gimimo SSRS trentyje formavo aiškia antisovietinę poziciją, todėl buvusio Pakruojo rajono LPS pirmininko prisijungimas prie judėjimo buvo natūralus veiksmas. K. Mazgelis jau iki Sąjūdžio dalyvavo Tautininkų sąjungos veikloje, dėl to negalime abejoti jo pasiryžimu kovoti už nepriklausomą Lietuvą. Tuo tarpu Laimutės Stokaitės istorija kiek kitokia. Jos senelis buvo politinis kalinys, tačiau tai respondentė sužinojo tik pirmojo Sąjūdžio suvažiavimo metu. Mat sovietų okupacijos metais žmonės tokius dalykus neretai slėpdavo net nuo artimiausių žmonių. Tai parodo, kiek žmonės buvo įbauginti sovietinės valdžios. Visgi L. Stokaitė pripažįsta, kad nuo R. Kalantos susideginimo 1972 m. aktyviai sekė antisovietinius disidentų A. Sacharovo veiksmus SSRS ir slapta tikėjo, kad atitinkamas judėjimas atsiras ir Lietuvoje. Apibendrinant, galime teigti, jog prisijungimas prie Sąjūdžio veiklos mano apklaustiems respondentams nebuvo spontaniškas

veiksmas. Greičiau, galima sakyti, nuo vaikystės ar paauglystės brandintai „patriotinei dvasiai“ atsirado proga pilnai atsiskleisti.

Šiaulių rajono Sąjūdžio pirmininkas Arvydas Verseckas akcentuoja stiprią tėvo įtaką formuojant patriotinį požiūrį į Lietuvą. Kadangi respondento tėvas buvo prievarta paimtas į sovietinę armiją, savo kailiu patyrė komunistinės prievartos veiksmus, natūralu, kad vėliau savo kritišką požiūrį į sovietinę santvarką perdavė ir sūnui. Pats A. Verseckas Sąjūdžiu aktyviau susidomėjo po 1988 m. liepos 9 d. mitingo Vingio parke. Tas mitingas, aišku, dvasiškai pakylėjo ir paskatino aktyviai įsitraukti į visą Lietuvą apimantį judėjimą. Tuo metu Alfredas Jonuška kaip vieną iš priežasčių, kodėl nusprendė prisijungti prie Sąjūdžio, įvardino tai, kad jo šeimoje būta nemažai tremtinių, kurie nebijodavo perteikti neiškraipytos informacijos apie Lietuvos okupaciją, neteisingą SSRS politiką, represijas. Vėliau, tarnaudamas sovietinėje armijoje Vorkutoje, respondentas pats įsitikino, kad komunistinė sistema negali efektyviai funkcionuoti, joje nėra jokio socialinio teisingumo ir ji neturi ateities. Juolab, kad antisovietinės nuotaikos tuo metu po truputį apėmė visą vidurio ir rytų Europą. Tuo tarpu Algimantas Puodžiūnas, kaip vyresnės kartos atstovas, tuo metu buvo labiau žinomas kaip „žaliųjų“ judėjimo atstovas. Jį ypač domino paveldosauga, gamtos apsauga, rajono gyventojai dalyvaudavo jo rengiamose akcijose, todėl vietiniai Sąjūdžio aktyvistai puikiai žinojo pastarojo politines pažiūras ir natūralu, kad buvo pakviestas prisijungti prie Sąjūdžio. Kaip teigia respondentas, jis niekuomet nuo savo darbo pradžios Šiaulių rajono laikraštyje „Leninietis“ neįtė pernelyg didelio spaudimo ar cenzūros, nors tuo metu dirbo ir kuravo identiteto puoselėjimo prasme svarbų kultūros skyrių. Tai galėjo lemti redaktoriaus autoritetas ir teigiamas požiūris į Atgimimo idėjas. Todėl toks žmogus Šiaulių rajono Sąjūdžiui buvo ypač naudingas.

Apibendrinat galime teigti, jog Pakruojo rajone Sąjūdžio iniciatyvininkai turėjo ypač svarias priežastis jungtis prie Sąjūdžio judėjimo dėl patriotinio auklėjimo šeimoje, patirtų skaudžių įvykių vaikystėje ar vėliau suformuoto neigiamo požiūrio į sovietinę santvarką. Tiesa, iš respondentų atsakymų galime suprasti, kad Pakruojuje labai nedrąsiai kalbėta tremties, disidentų, politinėmis temomis. Tai rodo, kad rajono gyventojai buvo stipriai įbauginti komunistinės rajono valdžios. Tuo metu Šiaulių rajone žmonės nebijojo laisviau reikšti savo nuomonę. Iš esmės galime teigti, kad aktyvių piliečių prisijungimą prie Sąjūdžio lėmė aiškiai matomos neteisybės sovietinėje santvarkoje apraiškos bei nepriklausomos Lietuvos troškimas.

9 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
3.	Kokios buvo Jūsų pareigos ir funkcijos Sąjūdyje?	P.K.: <i>[Konkrečios veiklos nebuvo. Visi būrėsi aplink pirmininką Dalių Stanciką. Veikėme visi pagal savo</i>	A.V. <i>[Veiklos buvo daug, nors neturėjome supratimo, ką reikia daryti. Pasiskirstėme darbais. Mane per pirmą Tarybos posėdį</i>

		<p><i>sugebėjimus. kas ką sugebėjo, tas tą darė, kas kaip galėjo, taip prisidėjo.]</i></p> <p>K.M.: <i>[Buvau Petrašiūnų dolomitinės skaldos gamyklos Sąjūdžio rėmimo grupės pirmininkas. 1988-1989 m. patekau į Sąjūdžio Pakruojo rajono tarybą. Dažnai padėjau organizuoti renginius, rinkdavome parašus, vykdėme agitaciją ir t.t.]</i></p> <p>L.S.: <i>[Pakruojo raj. Sąjūdžio Atsakingoji sekretorė. Organizavau tiek mažesnius, tiek masinius renginius (kaip Baltijos kelias). Organizavomės vykti autobusais 1991 m. sausio 13 d. ir t.t. Pakruojo raj. Sąjūdyje buvo dalijamasi funkcijomis: pirmininkas, pavaduotoja, atsakingoji sekretorė, redaktorė. Būdavo tam tikros pareigos.]</i></p>	<p><i>išrinko pirmininku. Aš turėjau apjungti visas veiklas, bendrauti su centru. O kiti rūpinosi ekologija, švietimo, sveikatos reikalais.]</i></p> <p>A.J.: <i>[Buvau išrinktas į Šiaulių raj. Sąjūdžio Tarybą. Tuo metu dirbau Daugėliuose bei mokiausi Vilniaus universitete (Tarptautinius ekonominius santykius) vienerius metus. Šiaulių raj. Sąjūdžio Taryba delegavo mane į LPS Seimą. Ten dalyvaudavau posėdžiuose, siūsdavau medžiagą, palaikiau komunikacinį ryšį su Šiaulių rajonu. Jau vėliau Nepriklausomos Lietuvos metais buvau išrinktas Šiaulių raj. Sąjūdžio pirmininku.]</i></p> <p>A.P.: <i>[Aiškaus pasiskirstymo nebuvo. Tarybos nariai buvo atsakingi už savo darbo vietoje besikuriančias Sąjūdžio rėmimo grupes. Faktiškai visuose ūkiuose, gamyklose buvo grupės. Tarybos nariai dirbo burdami žmones.]</i></p>
--	--	--	---

Trečiasis klausimas „Kokios buvo Jūsų pareigos ir funkcijos Sąjūdyje?“. Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos narys Povilas Karvelis aiškiai teigia, kad konkrečios veiklos nebuvo. Dauguma tiesiog būrėsi aplink, laukdami konkrečių pirmininko nurodymų. Kęstutis Mazgelis tiesiog vardina konkrečius darbus, ką nuveikė Sąjūdis atitinkamu laikotarpiu. Tai sudaro įspūdį, kad kiekvienas veikė pagal sugebėjimus ir pasidalijimas darbais nebuvo aiškiai reglamentuotas. Tuo metu atsakingąją Sąjūdžio sekretorę dirbusi Laimutė Stokaitė kuravo daugelį veiklų ir renginių. Pagrindinės pareigos Pakruojo rajono Sąjūdžio skyriuje buvo: pirmininkas, jo pavaduotoja, atsakingoji sekretorė, laikraščio redaktorė. Kitokio pareigų pasidalijimo respondentai nenurodė.

Šiaulių rajone situacija buvo visiškai priešinga. Rajono LPS tarybos nariai pasiskirstė veiklomis: vieni rūpinosi ekologija, švietimu, sveikatos reikalais, renginių koordinavimu, išdu.

Skyriuje net buvo įkurta Stalininių nusikaltimų tyrimo komisija, kuriai vadovavo Jonas Bezaras¹⁵⁹. Aišku, pirmininkas apjungė visas veiklas ir aktyviai bendravo su Sąjūdžio centru Vilniuje. Vėliau ši privilegija palaikyti ryšius su sostine atiteko Alfredui Jonuškai, kadangi jis tuo metu studijavo Vilniaus universitete. Dėl to Šiaulių rajono Sąjūdis delegavo A. Jonušką į LPS Seimą. Algimantas Puodžiūnas išskiria tai, kad Sąjūdžio tarybos nariai pirmiausia buvo atsakingi už savo darbo vietoje besikuriančias LPS rėmimo grupes. Jam, atitinkamai, reikėjo burti kolegas rajono laikraščio „Leninietis“ redakcijoje. Remiantis vėlesniais įvykiais, galime teigti, kad A. Puodžiūno veikla buvo tikrai sėkminga.

Apibendrinant, lygindami Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio skyrių koordinaciją ir pasidalijimą pareigomis galime pastebėti aiškius skirtumus. Pakruojyje LPS veikla buvo vykdoma pakankamai chaotiškai, o Šiaulių rajone daugelis tarybos narių turėjo konkrečias pareigas ir funkcijas, kurias vykdė remdamiesi centrinio Sąjūdžio nurodymais.

10 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
4.	Kaip Sąjūdžio idėjas sutiko rajono gyventojai ir valdžia?	<p>P.K.: <i>[Atviro pasipriešinimo iš valdžios iš pradžių nebuvo, kadangi pati Maskva nurodė, kad turi vykti vienoks ar kitoks persitvarkymas. Kalbant apie gyventojus, galime teigti, jog nuomonių būta įvairių. Vis dėlto didelė dalis nepritarė. <...> Dažniausiai nepritarė tie, kurie ir esant sovietinei valdžiai gyveno pakankamai gerai.]</i></p> <p>K.M.: <i>[Mano subjektyvia nuomone, valdžia truputį išsigando. Jie prisibijojo Sąjūdžio ir stengėsi prisitaikyti. Jie jautė ir matė, kas dedasi Lietuvoje. <...> Vykdomasis komitetas atsižvelgdavo į mūsų pasiūlymus. Tačiau visą darbą atlikdavo laikraštis „Auksinė varpa“, kuris reiškė aiškią prosovietinę poziciją. Mano nuomone, Lietuva jau buvo</i></p>	<p>A.V.: <i>[Gyventojai sutiko teigiamai. Daugumai žmonių trūko pokyčių. Nusibodo nuolatinis melas per televiziją, laikraščius. Sąjūdis buvo, kaip gaivaus oro gurkšnis <...> Aišku, dauguma viršininkų, inžinierių, direktorių bijojo netekti darbų, galvojo, kad Sąjūdis juos nuvers. Kiti nesuprato arba jiems labai patiko tarybų valdžia. Buvo visokių. Dauguma žiūrėjo iš tolo.]</i></p> <p>A.J.: <i>[Sąjūdžio grupės buvo aktyvios ir norėjo labai greitai viską keisti. Tuo metu vietinė komunistinė valdžia šiek tiek pritilo. Mes jau galėjome pradėti reikšti savo norus ir realizuoti galimybes. <...> Visuomenė norėjo pokyčių. Mūsų tikslas buvo kuo daugiau iškelti blogų dalykų ir parodyti žmonėms, kas yra blogai. <...> Žmonės</i></p>

¹⁵⁹ Rupšytė, Angonita. „Sąjūdžio organizacinė struktūra“. *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988-1991 m.* Kaunas: Šviesa, 2010. P. 372.

		<p><i>pribrendusi permainoms. Tai jautėsi ir iš gyventojų nuotaikų. Prekių deficitas ir neteisybė privertė žmones „atverti akis“. Tikrų patriotų, kurie norėjo Nepriklausomybės, buvo nedaug. Kiti paprasčiausiai norėjo ekonominio pagerėjimo ir teisingumo.]</i></p> <p>L.S.: <i>[Gyventojai sutiko labai gerai, nes steigiamajame susirinkime buvo pilna salė žmonių, nors niekas per daug jų nekviėtė (šypsosi). <...> Mūsų valdžia, partijos komitetas labai atsargiai žiūrėjo į šiuos įvykius.]</i></p>	<p><i>pagrinde suprato, kad komunistinė sistema nėra gera, ji veikia prieš žmogų. Jiems reikėjo parodyti teisingą kelią, o tas kelias dažniausiai yra sunkus. O kai kelias sunkus, atsiranda tokių žmonių, kurie nubyra, pasiduoda. Reikėjo drąsos einant tuo teisingu keliu.]</i></p> <p>A.P.: <i>[Valdžia norėjo „įsiterpti“ į Sąjūdį. „Žaliųjų“ judėjime iniciatyvos bandė imtis komjaunimas. <...> Valdžia dalyvaudavo Sąjūdžio renginiuose, bet siūsdavo ne aukščiausio lygio pareigūnus, pvz., Baltijos kelyje skyrių vedėjų lygmenyje dalyvavo visas partkomas.]</i></p>
--	--	--	--

Ketvirtasis klausimas „Kaip Sąjūdžio idėjas sutiko rajono gyventojai ir valdžia?“. Gydytojas Povilas Karvelis teigė, kad iš pradžių konfrontacijos tarp Sąjūdžio ir Pakruojo rajono valdžios nebuvo. Kaip to priežastį jis nurodė tai, jog „perestroikos“ politika buvo propaguojama visoje Sovietų Sąjungoje. Aišku, niekas dar nežinojo, kur yra tos persitvarkymo politikos ribos, todėl vietinė valdžia Sąjūdžio struktūrų kūrimosi etape nebandė varžyti jo veiklos. Kęstučio Mazgelio nuomone, vietinė valdžia šiek tiek išsigando. Tai galėjo sąlygoti baimė prarasti įtaką, netekti darbo ar perleisti savo vietą jaunesniems ir progresyvesniems LPS atstovams. Dėl to komunistinė valdžia į Atgimimo procesus žiūrėjo atsargiai ir susitaikė su tuo, kad Sąjūdis bus. Kalbant apie vietinius pakruojiečius, P. Karvelis teigia, kad vyravo nuomonių pliuralizmas. Tai priklausė nuo to, kokią vietą sovietinėje visuomenėje užėmė vienas ar kitas asmuo. Tie, kurie gyveno gerai turėdami tam tikrą privilegijų ir naudojosi tarnybine padėtimi dėl asmeninių priežasčių, aišku, jokių permainų nenorėjo. Tuo metu paprasti žmonės, jausdami socialinę neteisybę, prekių deficitą laukė politinių permainų.

Galime sakyti, kad Šiaulių rajone Sąjūdis vietinių gyventojų buvo sutiktas pozityviai. Žmonės norėjo reikalingų pokyčių. Vėlgi, aukštesnes pareigas užėmę asmenys buvo atsargesni, nes bijojo dėl savo darbo pozicijų. Dauguma tiesiog stebėjo įvykius ir nesiryžo reikšti aiškios pozicijos. Tuo metu vietinė valdžia šiek tiek prisibijojo augančio Sąjūdžio. Komunistai siekė kiek įmanoma kontroliuoti Sąjūdžio veiklą siūlydami savo bendradarbiavimą. Algimantas Puodžiūnas teigia, kad komunistai norėjo įsiterpti į Sąjūdį. Iš dalies, dėl tos priežasties ir vykdomojo komiteto organas,

rajono laikraštis „Leninietis“ palaikė Sąjūdį. Jam buvo leista spausdinti straipsnius apie korupciją, įvairias negeroves, naudojimus tarnybine padėtimi ir t.t.

Apibendrinus galime teigti, kad kaimyniniuose Pakruojo ir Šiaulių rajonuose vyravo panašus gyventojų požiūris į Sąjūdį. Vieni bijojo prarasti „šiltas“ darbo vietas, kiti siekė socialinio ir moralinio teisingumo. Vis dėlto didžioji gyventojų dalis pasirinko stebėtojų pozicijas ir nenorėjo garsiai reikšti savo nuomonės. Tuo metu vietinė valdžia į Sąjūdį žiūrėjo atsargiai. Galima sakyti, kad tuo geriau pasinaudojo Šiaulių rajono Sąjūdis, kadangi išsireikalavo galimybę spausdinti straipsnius rajono laikraštyje „Leninietis“, kuris, laikui bėgant, galutinai perėjo į Sąjūdžio pusę.

11 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
5.	<p>Kaip sekėsi skleisti Sąjūdžio idėjas Šiaulių rajone ir kokiais būdais tai darėte?</p>	<p>P.K.: <i>[Buvo rengiami įvairūs minėjimai, mitingai bei susitikimai, kuriuose dalyvavo iškilūs LPS veikėjai. (galvoja) Neprisimenu nuo kada, tačiau veikė rajono radijas, kurio laidų redaktorė buvo Ona Žygienė. Daugiausiai žmonių Atgimimo idėjos pasiekė per vietinę ir respublikinę spaudą. „Langas“ gerai vykdė švietėjišką veiklą. <...> „Langas“ buvo ta atsvara, kuris orientavo visuomenę eiti kartu Nepriklausomybės link. „Langas“ gerai vykdė švietėjišką veiklą.]</i></p> <p>K.M.: <i>[Idėjos plito per spaudą ir masinius renginius. <...> Taip pat Sąjūdžio idėjos plito individualiai per kolektyvus. Bandėme ugdyti rajono žmonių patriotizmą. „Auksinė varpa“ buvo labai angažuotas, antipatriotinis laikraštis. Jis buvo mūsų didžiausias priešas. Labai prorusiškas ir proimperinis. Reikėjo įkurti savo Sąjūdžio laikraštį „Langas“ (vėliau „Mūsų langas“). Jo tiražas buvo apie</i></p>	<p>A.V.: <i>[Inžinieriai, kurie važiuodavo į Vilnių, parveždavo „Sąjūdžio žinias“. Jonas Mickus, Vaidas Bandzinskas dažnai važiuodavo į Vilnių ir visada parveždavo. Fabrikai turėjo kopijavimo aparatus, juos padaugindavo. Steigiamajame susirinkime gavome gal 200 „Atgimimo“ numerių. Į Tarybą buvo išrinktas Algimantas Puodžiūnas, ilgametis „Leniniečio“ žurnalistas. Buvo minčių kurti atskirą laikraštį, tačiau iškiltų daugybė problemų, kadangi neturėjome reikalingos patirties. A. Puodžiūnas teigė, kad dauguma žurnalistų palaiko Sąjūdį, straipsnius spausdins ir įvykius aprašys neiškraipydami. Mes sutikome. Straipsnių necenzūravo. Daugiausia aprašydavo Vytautas Kirkutis, A. Puodžiūnas, Saulius Barista nuotraukas darydavo. Iš pat pradžių mažai rašė. Spausdino rezoliucijas. 1989 m. į mūsų pusę jau visai perėjo.]</i></p> <p>A.J.: <i>[Dažniausiai Sąjūdžio idėjos sklido iš lūpų į lūpas. Sąjūdžio rėmimo grupėse dirbo aktyvūs žmonės, jie gaudavo informaciją iš</i></p>

		<p>1000 egz. Jį leisdavome nereguliariai, dažniausiai 2 kartus per mėnesį. Platinome ir centrinio Sąjūdžio leidžiamus laikraščius „Atgimimas“ ir „Sąjūdžio žinios“. Dažnai važinėdavau į Šiaulius, parveždavau šiauliečių „Krivulę“.]</p> <p>L.S.: [Buvo laikraštis „Langas“ (vėliau „Mūsų langas“). Labai gera redaktorė (S. Lovčikaitė) rinkdavo straipsnius į laikraštį, kurį spausdino „Titnago“ spaustuvė. Vietinis laikraštis „Auksinė varpa“ nebuvo linkęs bendradarbiauti. Pateikus straipsnį, pusę „nupjauzdavo“. Mes nuo jo atsiribojom. <...> Nutarėme geriau turėti savo laikraštį. Iš Sąjūdžio centro gaudavome kažkiek pinigėlių šio laikraščio leidybai. Žmonės atnešdavo savo straipsnius į Sąjūdžio būstinę, kuriuos publikuodavome laikraštyje.]</p>	<p>Sąjūdžio rajono Tarybos, taip pat iš Vilniaus. Mes stengdavomės perduoti gautą medžiagą, kad grupių vadovai galėtų išdalinti ir išplatinti medžiagą. Tada labai populiarūs buvo susirinkimai. Darbo grupėse, kolektyvuose, mitinguose, švenčių metu buvo stengiamasi perteikti naujausią informaciją ir žinią, kas vyksta tame fronte su Nepriklausomybės siekimu ir vėliau įtvirtinimu. Efektyviausia priemonė buvo kalbėjimas su žmonėmis. <...> Manau, kad žiniasklaida nebuvo pagrindinė priemonė skleisti Sąjūdžio idėjas.]</p> <p>A.P.: [Mitingavimai, įvairūs susitikimai ir laikraščio straipsniai padėjo skleisti žinių apie Sąūdį. Steigti atskiros Sąjūdžio laikraščio nereikėjo. „Leninietis“ (vėliau „Laikas“) buvo velniškai paklausus laikraštis,ėjo apie 14 tūkst. tiražu. <...> „Leninietis“ buvo pirmas iš rajoninių laikraščių respublikos mastu.]</p>
--	--	---	---

Penktasis klausimas „Kaip sekėsi skleisti Sąjūdžio idėjas Šiaulių rajone ir kokiais būdais tai darėte?“. Pakruojo rajono sąjūdininkai nurodo, kad jų iniciatyva buvo rengiami minėjimai, mitingai bei susitikimai, kuriuose dalyvavo ir iškilūs LPS veikėjai. Atgimimo idėjos pirmiausia plito per masinius renginius. Povilas Karvelis išskiria, kad veikė rajono radijas, kurio laidų redaktorė buvo Ona Žygienė. Daugiausiai žmonių Atgimimo idėjos pasiekė per vietinę ir respublikinę spaudą. Bandyta bendradarbiauti su vietiniu rajono laikraščiu „Auksinė varpa“. Tačiau, kaip prisimena Kęstutis Mazgelis, „Auksinė varpa“ buvo labai angažuotas, antipatriotinis laikraštis. Tam pritaria ir Laimutė Stokaitė, teigdama, kad vietinis laikraštis nebuvo linkęs bendradarbiauti: pateikus straipsnį, pusę „nupjauzdavo“. Todėl rajono Sąjūdis buvo priverstas nuo jo atsiriboti. Dėl tos priežasties reikėjo įkurti vietinį Sąjūdžio laikraštį „Langas“ (vėliau „Mūsų langas“). Jo tiražas buvo apie 1000 egz. „Langas“ buvo leidžiamas nereguliariai, dažniausiai 2 kartus per mėnesį. Prie jo leidybos daugiausiai prisidėjo redaktorė, mokytoja S. Lovčikaitė, kuri rinkdavo straipsnius į laikraštį. „Langą“ spausdino „Titnago“ spaustuvė.

Šiaulių rajone vyravo kiek kitokia padėtis. Alfredas Jonuška teigia, kad Sąjūdžio idėjos sklido iš lūpų į lūpas. Šiuo atžvilgiu rimtai dirbo Sąjūdžio rėmimo grupių vadovai, kurie gaudavo informaciją iš Sąjūdžio rajono Tarybos ir Vilniaus. Grupių atstovai dalindavo ir platindavo LPS medžiagą. Respublikiniai Sąjūdžio laikraščiai kaip „Atgimimas“ ir „Sąjūdžio žinios“ kopijuojami ir platinami įvairiose organizacijose. Ne mažiau svarbi buvo susirinkimų reikšmė. Jie buvo rengiami darbo grupėse, kolektyvuose, mitinguose. Jų metu buvo stengiamasi perteikti naujausią informaciją ir naujusias su tautos Atgimimu susijusias žinias. Bendradarbiavimo su rajono laikraščiu klausimu buvo visiškai kitokia padėtis nei Pakruojo rajone. Galime teigti, kad buvo vykdomas glaudus bendradarbiavimas tarp rajono Sąjūdžio ir laikraščio „Leninietis“. Prie to daug prisidėjo LPS tarybos narys Algimantas Puodžiūnas, kuris buvo ilgametis „Leniniečio“ žurnalistas. A. Puodžiūnas teigė, kad dauguma žurnalistų palaiko Sąjūdį, straipsnius spausdins ir įvykius aprašys neiškraipydami. Valdžia straipsnių necenzūravo. Rajono sąjūdžiui vėliau pavyko pasiekti, kad laikraštis „Leninietis“ būtų pervadintas į „Laikas“. A. Puodžiūnas teigia, kad laikraštis buvo labai paklausus. Jo tiražas buvo net 14 tūkst. tiražu. Jis patekdavo, praktiškai, į kiekvieną rajono šeimą.

Pakruojo ir Šiaulių rajonuose Sąjūdžio idėjos daugiausia plito mitingų, minėjimų, susitikimų metu. Masiniai renginiai traukė ir būrė žmones. Viena efektyviausių priemonių buvo kalbėjimas su žmonėmis. Aišku, rajonuose pagal galimybes buvo platinama centrinio Sąjūdžio spauda: laikraščiai „Atgimimas“ ir „Sąjūdžio žinios“. Vis dėlto svarbiausiu faktoriumi turime laikyti vietinės spaudos įtaką. Pakruojuje vyko arši konfrontacija tarp Sąjūdžio tarybos ir rajono laikraščio „Auksinė varpa“. Dėl šios priežasties reikėjo kurti atskirą Sąjūdžio laikraštį „Langas“, tačiau jis buvo leidžiamas nereguliariai ir nedideliu tiražu. Visiškai kitokia situacija vyravo Šiaulių rajone, kuriame rajono laikraštis „Leninietis“ glaudžiai bendradarbiavo su vietiniu Sąjūdžiu.

12 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
6.	Kokie buvo santykiai su LPS vadovybe Šiauliuose?	<p>P.K.: <i>[Tuos santykius geriau galėtų nušviesti Laimutė Stokaitė.]</i></p> <p>K.M.: <i>[Santykiai nebuvo labai artimi. Gaudavome kvietimus į renginius, mitingus. Tuo bendradarbiavimas ir apsiribojo.]</i></p> <p>L.S.: <i>[Susitikdavome, bet taip „pribėgamai“. Artimų santykių nebuvo. Mes draugaudavome su</i></p>	<p>A.V.: <i>[Su šiauliečiais bendravome dar prieš steigiamąjį susirinkimą rajone. Buvome girdėję, kad Šiauliuose Sąjūdis jau yra. Jie kartą per savaitę rinkdavosi tuometiniame ŠPI vienoje iš auditorijų. Planavome važiuoti ir išsiaiškinti, kaip reikia kurti Sąjūdį. Mes neturėjome supratimo. Visi buvome paprasti mokytojai, jokiose veiklose nedalyvavę. Nuvažiavome į Šiaulius, šiek tiek pažinojau M. Stakvilevičių, teko bendrauti darbo reikalais. Sutikome Kazimierą Alminą.</i></p>

		<p><i>Joniškio, Radviliškio Sajūdžiu. Jie atvažiuodavo pasidalinti patirtimi.]</i></p>	<p><i>Jie papasakojo apie Sajūdžio kūrimą, bet konkrečiai neišdėstė, ką reikės daryti.]</i></p> <p>A.J.: <i>[Santykiai buvo draugiški. Visi turėjome savo darbus, savo reikalus. Dalyvaudavome bendruose renginiuose, mitinguose. Atvažiuodavo ir Šiaulių miesto Sajūdžio atstovai pasisakyti įvairiuose mūsų organizuojamose renginiuose. Ypatingo bendravimo nebuvo, tačiau palaikėme draugiškus ryšius.]</i></p> <p>A.P.: <i>[Labai geri. Ypač su Kazimieru Alminu. Jis dalyvaudavo Šiaulių rajono Sajūdžio renginiuose. Taip pat su Irena Vasinauskaite. Visi buvo savi žmonės. Tuos santykius geriau žino A. Verseckas. Aš nelabai kišausi (šypsosi).]</i></p>
--	--	--	---

Šeštasis klausimas „Kokie buvo santykiai su LPS vadovybe Šiauliuose?“. Kaip teigia Pakruojo rajono LPS tarybos nariai, santykiai su Šiaulių Sajūdžio taryba nebuvo labai artimi. Dažniausiai buvo susitinkama renginiuose Vilniuje. Kartais sąjūdininkai kviesdavo vieni kitus į mitingus Šiauliuose ar Pakruojyje.

Šiaulių rajono LPS tarybos pirmininkas Arvydas Verseckas teigia, kad su Šiaulių miesto sąjūdininkais buvo konsultuotasi prieš kuriant iniciatyvinę grupę rajone. Dažnai rajono atstovai dalyvaudavo Šiaulių Sajūdžio susirinkimuose Šiaulių pedagoginiame institute. Iškiriami draugiški santykiai su K. Alminu, M. Stakvilevičiumi, I. Vasinauskaite. Jie atvykdavo į Šiaulių rajono organizuojamus renginius, sakydavo kalbas.

Apibendrinant galime teigti, kad Šiaulių rajono LPS glaudžiai bendravo su miesto sąjūdininkais. Tuo metu Pakruojo rajono LPS atstovai su Šiaulių sąjūdininkais susitikdavo bendruose renginiuose, kartais pakviesdavo į mitingus, tačiau glaudaus bendravimo nebuvo.

13 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
7.	Kokie buvo santykiai su LPS vadovybe centre (Vilniuje)?	P.K.: <i>[Aišku, kartais atvykdavo žymūs Sajūdžio veikėjai, pasidomėdavo, kaip sekasi skleisti idėjas. Tačiau, mano nuomone, kaip ir dabar, taip ir anksčiau regionai buvo nuošalėje.]</i>	A.V.: <i>[Dažnai važiuodavau į Vilnių į Sajūdžio Seimo posėdžius, ten svarstėme įvairiausius dokumentus, rengdavome akcijas, gaudavom visokias užduotis darbui su žmonėmis vietose (agitacijos,</i>

		<p>K.M.: <i>[Labai geri santykiai buvo su Laima Pangonyte. Jie mums padėdavo kiek galėdavo. Dažnai susiskambindavome, jie atvažiuodavo, padėdavo, patardavo. Buvo draugiški ir šilti santykiai su Vilniumi].</i></p> <p>L.S.: <i>[Labai geri. D. Stancikas važinėdavo į visus posėdžius, priklausė Tarybai, parveždavo medžiagos. Draugavome su Angonita Rupšyte.]</i></p>	<p><i>parašų rinkimai). Kai atsirado sekretorės etatas, ji daug bendraudavo su Sąjūdžio atsakingąja sekretore Angonita Rupšyte.]</i></p> <p>A.J.: <i>[Kadangi aš buvau LPS Seimo narys, palaikydavau ryšį tarp Šiaulių raj. ir centro. Grįžęs į rajoną parveždavau naujausias žinias leidinius. Tas buvo labai efektyvu. Buvo tamprus ryšys tarp Šiaulių raj. ir centrinio Sąjūdžio.]</i></p> <p>A.P.: <i>A. Verseckas buvo Tarybos narys ir jis vystė tuos santykius. Aš nevažinėdavau. Dar kartais važiuodavo Kazimieras Vaišvila.</i></p>
--	--	--	--

Septintasis klausimas „Kokie buvo santykiai su LPS vadovybe centre (Vilniuje)?“. Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos nariai teigiamai atsiliepia apie santykius su centriniu LPS. Išskirtinai šilti santykiai buvo su L. Pangonyte, A. Rupšyte. Bendravimą daugiausiai palaikė Pakruojo rajono Sąjūdžio pirmininkai Dalius Stancikas, vėliau Kęstutis Mazgelis.

Stiprų kontaktą su LPS centru Vilniuje palaikė ir Šiaulių rajono Sąjūdis. Į sostinę vykdavo rajono deleguoti atstovai, dažniausiai skyriaus pirmininkas. Alfredas Jonuška pamena, kad, kai buvo išrinktas LPS Seimo nariu, būtent jam teko dalia palaikyti ryšį tarp Vilniaus ir Šiaulių rajono. Sąjūdžio atstovai ne tik parveždavo naujienų ir LPS spaudos, tačiau ir gaudavo įvairių užduočių bei rekomendacijų, kaip organizuoti įvairias agitacijas, parašų rinkimus ir kitas akcijas, kurios buvo rengiamos visos šalies mastu.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek LPS vadovybė, tiek rajonų Sąjūdžio tarybos palaikė vieni kitus. Centrinis Sąjūdis duodavo rekomendacijas, aprūpindavo LPS spauda, tačiau pagrindinį darbą dirbant su žmonėmis ir skleidžiant Sąjūdžio idėjas visuomenei turėjo atlikti patys rajonų sąjūdininkai. Bendravimas daugiausiai vyko administraciniais klausimais ir jį su rajono skyriais daugiausiai palaikė LPS atsakingoji sekretorė Angonita Rupšytė.

14 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
8.	Kaip vertinate rajono Sąjūdžio veiklą?	<p>P.K.: <i>[Sąjūdžio metais buvo labai sunku „perlaužti“ žmonių mąstymą. Kartoms,</i></p>	<p>A.V.: <i>[Be abejo sėkminga veikla. Kai kurie žmonės pirmą kartą pamatė trispalvę. Tiek</i></p>

		<p>užaugusioms sovietinėje aplinkoje, buvo sunku suprasti, kad gali būti kitaip. Ir dabar atsiranda žmonių, kurie šlovina praeities laikus. Visi kiek galėjome, tiek prisidėjome prie Lietuvos gerovės kūrimo. Mes dirbome savo šalies labui, tuo pačiu tikėdamiesi, jog ir rajonui bus geriau. Mano nuomone, be rajonų nebūtų pasiektas tikslas. Tai buvo labai sunkus laikotarpis, tačiau svarbiausia, kad Sąjūdžio misija buvo atlikta – pasiekta Lietuvos Nepriklausomybė. Tikslas buvo išsivaduoti iš okupacijos ir mes jį pasiekėme]</p> <p>K.M.: [Kas įdomu, tarp Pakruojo raj. sąjūdiečių buvo daug nepasitikėjimo. Dažnai vieni kitus įtarinėjo, manė, kad yra infiltruotų KGB agentų Sąjūdžio tarpe. Aš taip pat manau, kad galėjo būti tų „agentėlių“ (šypsosi). Apskritai, pasitikėjimas vieni kitais Pakruojo raj. Sąjūdyje nebuvo tvirtas. O dėl veiklos vertinimo, tai aš sakyčiau blogai. Jei dabar ištiesai rinkimus laimi „raudonieji“, tai vadinasi blogai dirbom (šypsosi). Vadinasi, nesugebėjome patraukti žmonių, kažką pražiopsojom, leidom per daug išgalėti komunistams.]</p> <p>L.S.: [Jinai buvo (šypsosi). Būta ir trinčių. Į mūsų komandą įėjo ir kolūkių pirmininkai. Vienas pirmininkas norėjo su Sąjūdžio vėliava „praeiti“ į AT. Mes iš karto sustabdėme ir teigėme, kad kolūkio</p>	<p>žmonių, kiek buvo per pirmąjį vėliavos pakėlimą tai neteko matyti niekad anksčiau. Laimėjom rinkimus į TSRS liaudies deputatus, abu rajono deputatai į Atkuriamąjį Seimą buvo sąjūdiečiai, laimėjom absoliučią daugumą rinkimuose į rajono tarybą. Be periferijos nebūtų pasiekta Nepriklausomybė. AT – Atkuriamasis Seimas paskelbė Nepriklausomybę. Sąjūdis rengė dokumentus, Sąjūdžio kandidatai, kurie laimėjo rinkimuose, sudarė daugumą Atkuriamajame Seime ir jie nubalsavo už. Tie žmonės ir sudarė balsuotojų už Lietuvos Nepriklausomybę skaičių. Jei rajone nebūtų veikęs Sąjūdis, žmonės nebūtų suagituoti. O agitacija ir kova rajone vyko labai smarkiai.</p> <p>A.J.: [Vertinti pažymiu nelabai išeina, tačiau galėčiau pasakyti, kad Šiaulių rajono Sąjūdis savo darbą atliko. Tik yra klausimas, ar įgyvendino išsikeltus tikslus. Galėčiau pasakyti, kad 100 proc. ne. Sąjūdis palaikė masiškumą, kaip ir visoje respublikoje, bet rajone mesto, ko siekėme, tai tikrai nepasiekėme. Dar ir dabar įvardinama, kad Šiaulių rajonas yra „raudonas“. Mums buvo labai sunku.]</p> <p>A.P.: [Gerai, kaip kitaip gali vertinti (juokiasi). Tikslas buvo „pakelti“ žmones, atstatyti ir įamžinti tai, kas buvo sunaikinta (pvz., aš rūpinausi paminklais). Ir kuo mažiau komunistų-funkcionierių įleisti į</p>
--	--	--	--

		<i>pirmininkas su Sąjūdžiu negali dalyvauti rinkimuose į AT. Galbūt, tie kolūkių pirmininkai galėjo būti siųsti saugumo. Po to jie „atšoko“.]</i>	<i>rajono tarybą. Tai pavyko įgyvendinti.]</i>
--	--	---	--

Aštuntasis klausimas „Kaip vertinate rajono Sąjūdžio veiklą?“. Pakruojo rajono sąjūdininkai LPS veiklą vertina nevienareikšmiškai. Pirmiausia, akcentuojama, kad sunkiausias uždavinys buvo pakeisti žmonių mąstymą. Rajono gyventojai buvo tiek įpratę ir susigyvenę su sovietine santvarka, kad bet kokie pokyčiai buvo priimami ypač sunkiai. Antra, pripažįstama, kad be rajonų LPS veiklos Sąjūdis nebūtų tapęs visą šalį apimančiu judėjimu, tuo pačiu, nebūtų pasiekta Lietuvos Nepriklausomybė. Iš kitos pusės, kaip teigia Kęstutis Mazgelis, Pakruojo rajono Sąjūdyje nebuvo stipraus pasitikėjimo vieni kitais. Neretai įtarinėta, kad į Sąjūdžio tarybą gali būti infiltruotų KGB agentų. Kad rajono LPS būta trinčių pripažįsta ir atsakingoji sekretorė Laimutė Stokaitė. Pakruojo rajono LPS tarybos pirmininkas K. Mazgelis Sąjūdžio veiklą yra linkęs vertinti neigiamai. Jis remiasi tuo, kad rinkimus iki šiol rajone laimi „raudonieji“. Dėl to jis prisiima atsakomybę, teigdamas, kad Sąjūdis nesugebėjo patraukti žmonių ir leido per daug įsigalėti komunistams.

Tuo metu Šiaulių rajono Sąjūdžio atstovai laikosi pozityvesnės pozicijos. Nors rajonas taip pat buvo laikomas „raudonu“ ir ne visi išsikelti tikslai buvo įgyvendinti, Sąjūdis palaikė masiškumą, aktyviai dalyvavo rinkimų agitacijose. Rajono sąjūdininkai taip pat pripažįsta, kad be Lietuvos periferijos nebūtų pasiekta Nepriklausomybė. Pirmininkas Arvydas Verseckas teigia, kad rajono Sąjūdžio veikla buvo labai sėkminga. Rajono žmonės buvo pakylėti Atgimimo ir palaikė Sąjūdį. Tai parodė vykusių rinkimų rezultatai: Sąjūdžio kandidatai laimėjo rinkimus į TSRS liaudies deputatus, abu rajono deputatai į Atkuriamąjį Seimą buvo sąjūdiečiai, taip pat laimėta absoliuti dauguma rinkimuose į rajono tarybą.

Iš Pakruojo ir Šiaulių raj. Sąjūdžio narių atsakymų matome, kad Sąjūdžio skyrių vertinimas fundamentaliai skiriasi. Pakruojo rajono sąjūdininkai pripažįsta, kad LPS skyrius nebuvo vieningas, nuolat įtarinėjo vieni kitus, bijojo reikšti tvirtą poziciją. Tas susipriešinimas ir vietinių žmonių nenoras persitvarkyti iš dalies lėmė ir atitinkamus rinkimų rezultatus. Tuo metu susidaro įspūdis, kad Šiaulių rajone Sąjūdžio taryboje tarpusavio santykiai buvo kur kas geresni. Nors ir nepavyko įgyvendinti visų išsikeltų tikslų, Sąjūdžio tarybos nariai dirbo „ranka rankon“. Tai galėjo lemti ir kur kas geresnius rezultatus rinkimuose.

15 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
9.	Kada baigėsi Jūsų veikla Sąjūdyje?	K.M.: [Kai Sąjūdis palengva „nusimirė“.	A.V.: [Aktyvi veikla baigėsi po pučo pralaimėjimo. <...> Deja, kai žlugo

		<p><i>Užgeso kaip žvakutė. Negaliu pasakyti, kada tiksliai. Apie 1993 m. Po Nepriklausomybės įtvirtinimo žmonės išsiskirstė į partijas ir tiek. Sąjūdyje liko pilkos nežinomos asmenybės. Visi ryškūs veikėjai išsiskirstė po partijas.]</i></p> <p>L.S.: <i>[Jei neklystu, 1993 m. Sąjūdyje iš viso buvo 4 pirmininkai. Po Stanciko buvo Geležėlė, Mazgelis, Zajarskis.]</i></p>	<p><i>pučas, žlugo ir AT atkuriamojo seimo vienybė, daug deputatų pasijuto labai reikšmingi, skubėjo kurti partijėles ir ieškoti sau visokios naudos. Sąjūdis kaip organizacija yra išlikęs iki dabar, bet man atrodo, kad tik dėl to, kad jo vardo nebandytų išnaudoti savo tikslams įvairiausi apsišaukėliai ir savanaudžiai.]</i></p> <p>A.J.: <i>[Galima teigti, kad dar nesibaigė, gi darome minėjimus (šypsosi). Mes, kaip sakau, dabar esame Sąjūdžio vardo sargyboje. Sąjūdis buvo įkurtas su tikslu atkurti Nepriklausomybę. Jis tą ir padarė. Aš manau, kad Sąjūdis atstovavo idėją. Ne politines partijas, ne politinius atstovus. Sąjūdis jungė visus, kad būtų įgyvendinta idėja sukurti Nepriklausomą savarankišką valstybę.]</i></p> <p>A.P.: <i>[Mes ir dabar susieiname (šypsosi). O kalbant apie aktyvią veiklą, po kažkurių tai rinkimų, kuomet Sąjūdis išsiskirstė į partijas. Faktiškai, neskaitau, kad Sąjūdis baigėsi (šypsosi).]</i></p>
--	--	--	--

Devintasis klausimas „Kada baigėsi Jūsų veikla Sąjūdyje?“. Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos nariai vieningai sutaria, kad LPS skyriaus veikla pasibaigė apie 1993 m. Tuomet ryškios Sąjūdžio asmenybės pradėjo skirstytis į partijas ir nebebuvo prasmės tęsti veiklos.

Tuo metu Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas A. Verseckas įvardija gerokai ankstesnę datą. Jis teigia, kad aktyvi Sąjūdžio veikla baigėsi po Rugsjūčio pučo Maskvoje (1991 m. rugsjūčio 19-22 d.). Anot respondento, tuomet Lietuvą pripažino didžiosios pasaulio valstybės, todėl Sąjūdžio tikslas buvo pasiektas ir nebebuvo prasmės tęsti veiklos. Alfredas Jonuška teigia, kad, galima sakyti, Sąjūdžio veikla dar nesibaigė, kadangi dar esame Sąjūdžio vardo sargyboje. Panašios nuomonės laikosi ir Algimantas Puodžiūnas, pridurdamas, kad aktyvi Sąjūdžio veikla pasibaigė, kai asmenybės pradėjo skirstytis po partijas.

Galime daryti išvadą, kad Pakruojo ir Šiaulių rajono sąjūdininkai skirtingai datuoja Sąjūdžio, kaip judėjimo, pabaigą. Tai yra diskusijų klausimas, kadangi nėra tikslios datos, kada baigėsi Sąjūdis. Juolab, kad Sąjūdis, kaip organizacija, egzistuoja iki šiol.

16 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
10.	<p>Sąjūdžio įamžinimas. Kaip Sąjūdis prisimenamas šiandien?</p>	<p>K.M.: <i>[Kažkiek prisimenamas. Prieš kelis mėnesius Kultūros centre buvo Sąjūdžio 30-mečio minėjimas. Ne taip gausiai, bet susirinko keletas aktyvesnių sąjūdiečių. Anksčiau buvo kilusi idėja, kad reikėtų pakabinti memorialinę lentą ant Sąjūdžio būstinės. Bet ta idėja taip ir „neišsirutuliojo“ kol kas. Gal kada ir įgyvendinsim.]</i></p> <p>L.S.: <i>[Mes kas penkeri metai susitinkame. Šiaip vis galvojome įrengti atminimo lentą tame pastate, kuriame buvo Sąjūdžio būstinė. Bet jis dabar priklauso Turto fondui, neaiški pastato padėtis. Taip pat steigiamojo susirinkimo vietoje planuojame įrengti atminimo akmenį. Yra atstatytas angelo paminklas Rozalime. Taip pat yra Baltijos kelio kryžiai. Mes juos globojame, neseniai vieną atstatėme.]</i></p>	<p>A.V.: <i>[Atstatėme paminklus Kuršėnuose: atstatytas 1928 m. Kariams už Lietuvos Nepriklausomybę paminklas, komunistai buvo jį nugriovę, o Sąjūdis iškilmingai atstatė. Minėjome visus Sąjūdžio jubiliejus. <...> Sąjūdžio dvidešimtmečio proga išleidome knygą „Sąjūdis Šiaulių rajone“, kurios leidybą finansavo rajono valdžia. Trisdešimtmetį minint, kai kurių mokyklų mokiniai rengė pristatymus apie Sąjūdį jų mokyklose.]</i></p> <p>A.J.: <i>[Yra Sąjūdžio atminimo medaliai. Juos yra gavę nemažai žmonių. Yra išleisti įvairių leidinių. Sąjūdžio žmonės atstatė Vyčio paminklą Kuršėnuose. Taip pat pastatytas Tremtinių kryžius. Yra paminklų ir Žarėnuose, Šakynoje. Yra pastatytas Partizanų paminklas Kuršėnuose. Nors grynai Sąjūdžiui paminklo nėra. Gal todėl, kad jis nėra miręs (juokiasi).]</i></p> <p>A.P.: <i>[Teko organizuoti Lituania-II įamžinimą. Tarp Gruzdžių ir Šiupelių pastatėme tokį „puntuką“. Neturėdamas nė cento padariau paminklą. Ir kalėjimu grasino ir visa kita. Neseniai rašėme kreipimąsi, kad Šiaulių rajono mokyklos per Švietimo skyrių rinktų Sąjūdžio grupių istorijas. Kraštotyros draugija sutiko pagelbėti. Esu jos garbės narys. Skaitau, kad Sąjūdis nėra užmirštas. Dabar dar susieina ta aktyvioji grupelė.]</i></p>

Dešimtas klausimas „Sąjūdžio įamžinimas. Kaip Sąjūdis prisimenamas šiandien?“. Buvęs Pakruojo rajono Sąjūdžio pirmininkas Kęstutis Mazgelis teigia, kad yra rengiami jubiliejiniai minėjimai. Taip pat ant buvusios Sąjūdžio būstinės planuojama įrengti atminimo lentą. Tą patvirtino ir buvusi Sąjūdžio atsakingoji sekretorė Laimutė Stokaitė dar pridėdama, kad steigiamo susirinkimo vietoje planuojamas įrengti ir atminimo akmuo. Iš jau esančių atminimo ženklų minimas angelo paminklas Rozalime bei „Baltijos keliui“ įamžinti skirti kryžiai.

Tuo metu Arvydas Verseckas taip pat akcentuoja jubiliejinius Šiaulių rajono Sąjūdžiui skirtus minėjimus, mokinių pristatymus Sąjūdžio tema, savivaldybės finansuotą leidinį. Alfredas Jonuška teigia, kad yra Sąjūdžio medaliai, atstatytas Vyčio paminklas Kuršėnuose, tremtinių kryžiai. Algimantas Puodžiūnas mini lėktuvo Lituania-II įamžinimą atminimo akmens pavidalu.

Galima teigti, kad, kalbant apie Sąjūdžio atmintį, dažniausiai yra akcentuojami jubiliejiniai minėjimai. Vis dėlto fiziniu pavidalu esančių Sąjūdžio įamžinimo elementų tiek Pakruojo, tiek Šiaulių rajone vis dar stinga.

17 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
11.	Ar būtų įmanomas Sąjūdis šiandien, jei šaliai iškiltų grėsmė?	<p>P.K.: <i>[Manau, kad taip. (pauzė) Nors Lietuva ir dažnai kritikuojama savo piliečių, tačiau esant grėsmei prarasti tai, ką sukūrėme per Nepriklausomybės metus, manau, žmonės stotų ginti savo tėvynės.]</i></p> <p>K.M.: <i>[Aš galvoju, kad sunkiai. Žmonės yra labai supriešinti, nusivylę. Aš ir pats nusivylęs. Atrodo, tikėjausi tiek daug, o kai pažiūriu, kur Lietuva eina, tai nesu labai patenkintas. Patriotizmas žlunga, kai kur per daug tolerancijos. Iš principo, žodžio laisvės Lietuvoje dabar sumažėjo. Didžiausia žodžio laisvė buvo 1989-1990 m. Nors buvome okupuoti, bet žmonės jautėsi laisvi. Jie nieko nebijojo, dabar žmonės daug ko bijo. Tada nebijojo nieko. Tokio Sąjūdžio, koks buvo, šiandien nebeišeitų. Čia yra unikalus ir fenomenalus dalykas. Sąjūdyje buvo tokie skirtingi žmonės. Vieni norėjo teisingumo, kiti norėjo atgauti savo turtą, savo žemę ir namus, kiti Nepriklausomos Lietuvos. Bet</i></p>	<p>A.V.: <i>[Daugėja žmonių suprantančių ką reiškia tautai turėti savo valstybę, suprantančių, kad ją reikia puoselėti, dirbti jos kūrimo darbus, o prireikus visais būdais ginti šalies nepriklausomybę. Tokie žmonės sukurtų ką nors panašaus į Sąjūdį, galbūt kitokiu pavadinimu, labiau atitinkančiu iškilančių problemų sprendimą.]</i></p> <p>A.J.: <i>[Taip. Sąjūdis gali susikurti tada, kada yra bendras nacionalinis tautinis tikslas. Jei tikslas yra, Sąjūdis gali būti. Sąjūdis gali būti demokratijos garantas, kad būtų sukurtos demokratinės struktūros. Pats Sąjūdis negali vadovauti ir valdyti. Vis dėlto, manau, kad žmonės, reikalui esant, tikrai vėl susivienytų.]</i></p> <p>A.P.: <i>[Grėsmės atveju Sąjūdžio nereikia. Reikia susitelkimo. Nes Sąjūdis yra labiau politinis, kultūrinis darinys. O grėsmės atveju reikalingas susitelkimas tam, kad atmušti priešą. Sąjūdis bent tuo laiku buvo plikom rankom, o padarė daugiau negu su ginklu. Vieni su kitais</i></p>

	<p><i>visų interesai sutapo. Dabar nežinau, kokių pagrindų reikėtų suvienyti žmones.]</i></p> <p>L.S.: <i>[Manau, kad žmonės eitų ir gintų. Pakruojyje yra nemažai jaunimo, kurie priklauso Šaulių sąjungai, krašto apsaugos savanoriams. Neseniai atvykus V. Radžvilui mes šnekėjome, kad reikėtų atkurti Sąjūdį. Partijos dabar yra išsiskirsčiusios, o Sąjūdis yra vienijanti jėga.]</i></p>	<p><i>susitelkę, stoję eilėn žmonės padarė. O jeigu grėsmė kiltų, reikia susitelkimo ginklu. Beginklis pasipriešinimas šiuo atveju nebūtų naudingas. Būtų naudingas partizaninis karas, galbūt, net labiau nei frontinis. Sąjūdis būtų reikalingas po 100 metų, jeigu kas (šypsosi). Jeigu vėl būtų okupacija, tada reikėtų sąjūdinio susitelkimo. Krašto gynybai liaudis, tikiu susitelktų. Bet tai ne Sąjūdis. Nėra tokio apibrėžimo, kas yra Sąjūdis. Tai gali būti suprantama, kaip kova išėjimui iš okupacijos.]</i></p>
--	--	---

Vienuoliktasis klausimas „Ar būtų įmanomas Sąjūdis šiandien, jei šaliai iškiltų grėsmė?“. Pakruojo rajono Sąjūdžio atstovų nuomonės šiuo klausimu išsiskyrė. Povilas Karvelis teigia, kad žmonės lygiai taip pat susiburtų kovoti už šalies Nepriklausomybę. Tuo metu Kęstutis Mazgelis abejoja tokia galimybe. Jis mano, kad žmonės per daug supriešinti, nusivylę, trūksta žodžio laisvės. Respondentas įsitikinęs, kad tokio Sąjūdžio, koks buvo, šiandien nebepavyktų sukurti, nes jis yra unikalus ir fenomenalus dalykas. Tuo metu Laimutė Stokaitė mano, kad žmonės gintų laisvę. Ji argumentuoja, kad šiuo metu didėja jaunuolių, priklausančių Šaulių sąjungai, krašto apsaugos savanorių pajėgoms.

Šiaulių rajono Sąjūdžio lyderis Arvydas Verseckas neabejoja, kad, esant reikalui, žmonės sukurtų kažką panašaus į Sąjūdį. Jam pritaria ir Alfredas Jonuška, pridurdamas, kad tam būtinas nacionalinis tautinis tikslas. Tokiu atveju Sąjūdis gali veikti kaip demokratijos garantas. Tuo metu Algimantas Puodžiūnas abejoja Sąjūdžio reikalingumu grėsmės atveju. Sąjūdį jis supranta kaip politinį, kultūrinį darinį. Tik okupacijos atveju reikėtų sąjūdinio susitelkimo.

Nepaisant griežtos buvusio Pakruojo rajono LPS lyderio K. Mazgelio pozicijos, dauguma buvusių sąjūdininkų mano, kad, esant būtinybei, žmonės gebėtų susitelkti ir susiburti. Tam būtinas visus vienijantis tikslas.

18 lentelė

Nr.	Klausimas	Pakruojo raj.	Šiaulių raj.
12.	Kokios Lietuvos tikėjotės kuriantis Sąjūdžiui?	K.M.: <i>[Pirmiausia, tikėjau lietuviškos, patriotinės,</i>	A.V.: <i>[Esu realistas, stebuklų nelaukiau ir nesitikėjau. <...> Kaip ir tikėjau, gyvenimas nors ir lėtai, bet po truputį</i>

		<p><i>besivystančios, nestagnuojančios, demokratinės, ne diktatoriškos Lietuvos. Su nuomonių įvairove, organizacijų gausa. Įsivaizdavau įvairialypę, energingą Lietuvą. Taip pat, kad būtų užtikrintas socialinis teisingumas, pagarba vyresniems žmonėms. Kad žmogus galėtų didžiulis, kad jis gyvena Lietuvoje. Tada buvau jaunas ir žiūrėjau romantiškai (šypsosi), tačiau tokios Lietuvos norėjau.]</i></p> <p>L.S.: <i>[Mes patys sugadinome visą šį „reikalą“. Dabar matome didžiulę bedarbių armiją. Pašalpos „numarino“ žmonėms norą dirbti. Dabar šiuo metu Pakruojis vėl yra „raudonasis“. Kurį laiką „raudonoji banda“ buvo praėjusi ir dabar vėl sugrįžo.]</i></p>	<p><i>gerėja. Dabar gyvename aukso amžių, nėra karo, nėra bado, nėra prekių ar paslaugų trūkumo, visi darbstūs žmonės gali rasti darbą, protingas jaunimas gali siekti mokslų ir karjeros.]</i></p> <p>A.J.: <i>[Mes tikėjome, kad patys žmonės yra pajėgūs tvarkyti savo reikalus be jokių Maskvos emisarų ir t.t. Praktiškai tas įvyko. Nors žmonės ir pats Sąjūdis tikėjosi, kad ta gerovė žmonėms ateis greičiau. Dabar jau praėjo 30 metų. Beabejo, jei lygintume Lietuvą 1989 m. ir 2019 m. mes akivaizdžiai matome skirtumus. Bet žmogus, kuris gyveno nuo 1989 m. iki dabar tų skirtumų nepastebi. Aš manau, kad progresas yra didžiulis. Nors vieni tikėjosi, kad tai įvyks daug greičiau, be priešpriešos ir nesutarimų. <...> Reikia išvengti propagandos, turėti kritinį mąstymą, analizuoti istorinius įvykius, duomenis ir faktus. Kitų atveju, tapsime vergais tos peršamos nuomonės, kuri gali žlugdyti visuomenę. Tačiau, jei to išvengsime ir imsime instrumentus į rankas, galimybių Lietuvai yra labai daug.]</i></p> <p>A.P.: <i>[Tokios, kokia yra (šypsosi). Laisvos. Gyvename pagal galimybes ir sąlygas. Viskas mūsų rankose. Aš lyginu su kitomis šalimis. Ir nematau, kad kitur būtų žymiai geriau. Jeigu kas nors yra ne taip, tai, po teisybe, patys žmonės yra kalti. Ką išsirenkame? Aš bent iš karto sakiau, kad po 50 metų okupacijos normalus gyvenimas ateis dar po 50 metų. Smegenys taip greitai nepasikeičia. Aš turiu butuką, turiu sodą ir man užtenka.]</i></p>
--	--	---	--

Dvyliktasis klausimas „Kokios Lietuvos tikėjotės kuriantis Sąjūdžiui?“. Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas aiškiai vardina, apie kokią Lietuvą svajoto Atgimimo laikais: lietuvišką, patriotinę, besivystančią, demokratišką, ne diktatorišką Lietuvą, kurioje vyrėtų nuomonių įvairovė ir organizacijų gausa. Laimutė Stokaitė akcentuoja šiandieninius dalykus, kurie

visai neprimena Sąjūdžio keltų idėjų. Viso to priežastimi laiko „raudonos“ Pakruojo valdžios politinę veiklą.

Tuo metu Šiaulių rajono tarybos pirmininkas Arvydas Verseckas teigė, kad, kuriantis Sąjūdžiui, nesitikėjęs greito gyvenimo pagerėjimo. Jis žinojo, kad pradžia bus sunki, bet tiems, kurie dirba, atsiveria visos galimybės. Alfredas Jonuška teigė, kad pats Sąjūdis vylėsi, kad ta gerovė žmonėms ateis greičiau. Kita vertus, dabar esame progresyvių valstybių šeimoje, solidžiam klube (ES, NATO). Įrankių turime daug, bet kartais nemokame jais pasinaudoti. Kur kas pozityviau mintis dėsto Algimantas Puodžiūnas, kuris sako, kad tikėjęsis tokios Lietuvos, kokia ji yra – laisvos. Jis mano, kad turėtume lyginti Lietuvą su kitomis postsovietinėmis šalimis, tada aiškiau matytume padarytą progresą.

Šis klausimas parodė kai kuriuos neišsipildžiusius buvusių sąjūdiečių norus ir vizijas žiūrint iš Sąjūdžio laikų perspektyvos. Vis dėlto visi sutinka, kad einama pažangos keliu, tik turi praeiti tam tikras laiko tarpas, pasikeisti kartos ir žmonių mąstymas, kad Lietuva priartėtų prie Sąjūdžio kurtos šalies vizijos.

Viską apibendrinus, galima teigti, kad abu kaimyninių Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio skyriai įsikūrė pakankamai vėlai. Tai galėjo sąlygoti vietinių gyventojų neryžtingumas ir nenorėjimas imtis permainų. Didžioji dalis rajono Sąjūdžio lyderių buvo tremtiniai ar tremtinių vaikai, augę patriotiškoje, antisovietinėje aplinkoje. Tuo metu, iš respondentų pateiktų atsakymų matome, kad Šiaulių rajono Sąjūdžio koordinacija buvo žymiai geresnė nei Pakruojuje. Nors abiejuose rajonuose vyravo skeptiškas gyventojų požiūris į persitvarkymą, Šiaulių rajone Sąjūdis turėjo didesnę autoritetą prieš vietinę valdžią. Šioje vietoje daug nulėmė ir profesinių ryšių svarba. Tuo metu Pakruojo sąjūdininkai nesutarė nei su vietos valdžia, nei su rajono laikraščiu, todėl Sąjūdžio sklaidą buvo priversti vykdyti kurdami savarankišką laikraštį „Langas“, kurio tiražas ir spausdinimo galimybės buvo ribotos. Tai galėjo būti esminė priežastis, kodėl Pakruojo raj. gyventojų dauguma nepalankiai priėmė atėjusias politines permainas. Tenka pripažinti, kad Lietuvos periferijoje Sąjūdžio skyriai mažai bendradarbiaudavo tarpusavyje, daugiausiai ryšius palaikydami tik su centriniu Sąjūdžiu. Remiantis tyrimo išvadomis, galime iškelti Sąjūdžio įamžinimo problemą, kadangi tiek Šiaulių, tiek Pakruojo rajone vis dar nėra jokių paminklinių Sąjūdžio akcentų.

IŠVADOS

1. Lemiamu lūžiu Lietuvos politiniame gyvenime tapo birželio 3 d. Lietuvos mokslų akademijoje vykęs susirinkimas, kurio metu išrinkta Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Sąjūdis tapo pagrindiniu Lietuvos politiniu mechanizmu, formuojančiu demokratizacijos proceso Lietuvoje raidą. Šalies visuomenę apėmė pakilimas, vyravo tautinio Atgimimo nuotaikos. Sąjūdis buvo tokia politinė jėga, kuri tapo alternatyva LKP valdymui. Šalyje kūrėsi įvairios organizacijos, kurios jau nebuvo priklausomos nuo sovietinės valdžios. LPS kovojo su stagnuojančiais komunistais, o pažangūs partiečiai ėjo kartu su Sąjūdžiu. Judėjimo įtaka sparčiai didėjo. LPS skelbiamos Lietuvos tautiškumo ir savarankiškumo idėjos skleidėsi ne tik didžiuosiuose Lietuvos miestuose, bet ir šalies periferijoje. Sąjūdžio pagalba tauta telkėsi išsivadavimui ir nepriklausomos valstybės atkūrimui.

2. Pakruojuje pirmasis LPS mitingas įvyko 1988 m. rugsėjo 13 d. Iniciatyvinės grupės susidarymą lėmė negausios rajono inteligentijos pilietinis aktyvumas bei sąmoningos ir demokratiškos saviraiškos poreikis. Mitingo metu išrinkta ir Pakruojo rajono LPS taryba. Jos branduolį sudarė išsilavinę žmonės: mokytojai, inžinieriai, gydytojai. Taryboje nebuvo aiškiai dalijamasi pareigomis. Visi veikė pagal savo kompetencijas ir būrėsi aplink tarybos pirmininką D. Stanciką. Pakruojo rajono Sąjūdis laikėsi bendrų centrinio LPS nurodymų demokratizuotis bei žadinti pilietinį gyventojų aktyvumą ir sąmoningumą. Skleisti Sąjūdžio idėjas Pakruojo rajone nebuvo lengva, kadangi Sąjūdžiui oponavo ne tik komunistinė valdžia, bet ir rajono laikraštis „Auksinė varpa“, kuris turėjo didelę įtaką rajono gyventojams. Kaip alternatyva sukurtas Pakruojo rajono Sąjūdžio laikraštis „Langas“. Jame buvo skleidžiamos Sąjūdžio idėjos, tačiau „Langas“ netapo lygiaverte atsvara rajono laikraščio „Auksinė varpa“ vykdomai komunistinei propagandai.

3. Šiaulių rajone Sąjūdžio iniciatyvinė grupė susikūrė gana vėlai, 1988 m. spalio 3 d. Tai lėmė intelektualinių pajėgų stoka ir rajono gyventojų neryžtingumas oponuoti komunistinei valdžiai. Pirmojo mitingo metu išrinkta ir Šiaulių rajono Sąjūdžio taryba, kurią pagal profesijas daugiausiai sudarė mokytojai ir gydytojai. Tarybos nariai bendradarbiavo su anksčiau susikūrusia LPS Šiaulių miesto taryba, dalyvavo posėdžiuose, renginiuose, sėmėsi patirties kuriant Sąjūdį rajone. Sąjūdžio idėjų sklaidą Šiaulių rajone sėkmingai vykdė rajono laikraštis „Leninietis“, kuris buvo labai populiarus ir ėjo 14 tūkst. egzempliorių tiražu. Jo pagalba žinia apie Sąjūdį sklido plačiai ir pasiekė ne tik miestų ir miestelių, bet ir kaimų gyventojus.

4. Žvelgiant į bendrą Lietuvos kontekstą, Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio skyriai įsikūrė pakankamai vėlai. Tai galėjo sąlygoti vietinių gyventojų neryžtingumas, nenorėjimas imtis permainų ir oponuoti komunistinei valdžiai. Didžioji dalis rajono Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio skyrių lyderių buvo tremtiniai ar tremtinių vaikai, augę patriotiškoje, antisovietinėje

aplinkoje. Remiantis sąjūdininkų pateiktais atsakymais, galime teigti, jog Šiaulių rajono Sąjūdžio koordinacija buvo žymiai geresnė nei Pakruojuje. Nors abiejuose rajonuose vyravo skeptiškas gyventojų požiūris į persitvarkymą, Šiaulių rajone Sąjūdis turėjo didesnę autoritetą prieš vietinę valdžią. Atgimimo laikotarpiu vykdytas aktyvus bendradarbiavimas su rajono laikraščiu „Leninietis“, kuris buvo ypač populiarus tarp vietinių gyventojų ir buvo leidžiamas didžiausiu tiražu tarp rajoninių laikraščių Lietuvoje. Galime teigti, kad tai buvo esminis sėkmingos Šiaulių rajono Sąjūdžio veiklos veiksnys. Tuo metu Pakruojo sąjūdininkai nesutarė nei su vietos valdžia, nei su rajono laikraščiu, todėl Sąjūdžio sklaidą buvo priversti vykdyti kurdami savarankišką Sąjūdžio laikraštį „Langas“, kurio tiražas ir spausdinimo galimybės buvo ribotos. Visgi Sąjūdžio reikšmė siekiant šalies suvereniteto yra nenuginčijama. Pakruojo ir Šiaulių rajonų sąjūdiečiai įsitikinę, kad be Lietuvos periferijos įsitraukimo į Sąjūdžio veiklą, nebūtų iškovota šalies Nepriklausomybė. Remiantis tyrimo išvadomis, galime išskirti Sąjūdžio įamžinimo problemą, kadangi tiek Šiaulių, tiek Pakruojo rajone vis dar nėra jokių paminklinių Sąjūdžio akcentų.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai

1. 1988 m. rugsėjo 7 d. Pakruojo rajono Vykdomojo komiteto pareiškimas. *Šiaulių „Aušros“ muziejus (toliau – ŠAM)*. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 100274.
2. LR Pakruojo rajono tarybos bylos. Mandatų ir etikos veiklos komisijos dokumentai. *Šiaulių apskrities archyvas*. f. 1515, ap. 1, b. 6, 1.

Autoriaus imti interviu:

1. Interviu su Povilu Karveliu, 2015 m. balandžio 15 d.
2. Interviu su Laimute Stokaite, 2019 m. kovo 28 d.
3. Interviu su Kęstučiu Mazgeliu, 2019 m. balandžio 18 d.
4. Interviu su Arvydu Versecku, 2019 m. balandžio 2 d.
5. Interviu su Alfredu Jonuška, 2019 m. balandžio 9 d.
6. Interviu su Algimantu Puodžiūnu, 2019 m. balandžio 26 d.

Publikuoti šaltiniai

Atsiminimai

1. Genzelis, Bronislovas. *Sąjūdis: priešistorė ir istorija*. Vilnius: Pradai, 1999.
2. Genzelis, Bronislovas. *Politikos laisvavimo užrašai: sovietmetis, Sąjūdis, nūdienu*. Vilnius: Versmė, 2017.
3. Lovčikaitė, Stanislava. *Mano metrika*. Linkuva, 1995.
4. *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988-1990 metais*. Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius: Savastis, 1998.
5. Ozolas, Romualdas. *Aušros raudoniai. Sugyvenimai arba 1990-1992 metų dienoraščių puslapiai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010.
6. Ozolas, Romualdas. *Nepriklausomybės sąsiuviniai*. Vilnius: Alma littera, 2012.
7. Ozolas, Romualdas. *Pirmieji atkurtosios Nepriklausomybės metai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992.
8. Ozolas, Romualdas. *Žvaigždės blėsta auštant: Sugyvenimai arba 1987-1990 metų dienoraščių puslapiai*. Vilnius: Vaga, 2007.

9. *Sąjūdis Šiaulių rajone*. Sud. E. Verseckaitė. Šiauliai: Titnagas, 2008.
10. *Stanislava Lovčikaitė: „Šiaurės Lietuva – mūsų esaties gūžta“*. Sud. S. Tumėnas, Vilnius: Žuvėdra, 2018.

Periodinė spauda

1. „A. Ražauskas išrinktas Aukščiausiosios Tarybos deputatu“. *Auksinė Varpa*, 1990-03-06. P. 1.
2. „Anketa rinkėjams“. *Langas*. 1989-05-13. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51596. P. 4.
3. Arust K. „Akirytyje – rinkimai“. *Laikas*. 1990-02-15. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.
4. „Atverkime langus Atgimimui“. *Langas*. 1989-05-13. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51596. P. 1.
5. Baržinskienė J. „Pasveikinti Atgimimą“. *Leninietis*. 1988-10-18. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.
6. Bezaras J. „Mintys apie užsienio ir vidaus programą“. *Laikas*. 1990-02-17. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 3.
7. Bezaras J. „Ekonomika ir ekologija“. *Laikas*. 1990-02-20. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.
8. Bezaras J. „Valstybė ir teisė. Socialinė politika. Kultūra“. *Laikas*. 1990-02-22. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 3.
9. Kirkutis V. „Kovo 26 dieną – TSRS liaudies deputatų rinkimai“. *Leninietis*. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. 1989-01-26. P. 1.
10. Kirkutis V. „Lietuva privalo būti“. *Leninietis*. 1989-03-18. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.
11. Kirkutis V. „Lietuva privalo būti“. *Leninietis*. 1989-03-21. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.
12. Kirkutis V. „Lietuva privalo būti“. *Leninietis*. 1989-03-23. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.
13. Kirkutis V. „Žvakių liepsnelės birželio vėjyje“. *Leninietis*. 1989-06-20. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.
14. Kirkutis V. „Tautos ir žmogaus kelias“. *Leninietis*. 1989-08-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.

15. Kirkutis V. „K. Prunskienė ir R. Ozolas – kuršėniškių kandidatai“. *Krivulė*. 1989-02-01. P. 2.
16. Kirkutis V. „Ar girdėjot? Lietuva atbunda“, *Leninietis*. 1989-02-23. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.
17. Kirkutis, V. „Tiesos ir Atgimimo žodžiai“. *Leninietis*. 1988-10-13. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1-2.
18. Kučinskas Z. „Susirinko sugrižę ir negrižę...“. *Leninietis*. 1988-12-01. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.
19. „Lietuvos TSR Aukščiausiajai tarybai. Pareiškimas“. *Langas*. 1989-10-30. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51642. P. 2.
20. „Sąjūdis būtinas“. *Auksinė Varpa*. 1988-09-15. P. 3.
21. „Nauji mūsų rūpesčiai“. *Langas*. 1989-07-15. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51620. P. 1.
22. „Rezoliucijos“. *Leninietis*. 1988-12-13. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P.1.
23. „Su kuo mes, rajono inteligentai?“. *Langas*. 1989-07-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51627. P. 3.
24. „Susitikimas su Sąjūdžio grupe“. *Leninietis*. 1988-10-22. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 3.
25. „Šiandieninis gyvenimo dėsnis“. *Langas*. 1989-05-13. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51596. P. 1.
26. „Padėkite surasti“. *Leninietis*. 1988-12-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.
27. „Pakruojo rajono rinkiminės komisijos pranešimas“. *Auksinė Varpa*. 1990-02-27. P. 1.
28. „Pareiškimas Lietuvos TSR AT Prezidiumui“. *Langas*. 1989-07-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51627. P. 2.
29. „Paminklai Lietuvai“. *Leninietis*. 1989-02-16. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 3.
30. „Pavargę laukti – eisim pasiimti“. *Auksinė Varpa*. 1988-11-22. P. 3.
31. „Prikelk mane...“. *Langas*. 1989-07-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51680. P. 4.
32. Puodžiūnas A. „Tauta pabudo, tauta prakalbo...“. *Leninietis*. 1988-10-29. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 2.
33. Puodžiūnas A. „Žemdirbiai, telkitės!“. *Leninietis*. 1989-01-17. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 3.

34. Vaitis A. „Sąjūdžio mitingas“. *Leninietis*. 1989-04-25. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 1.
35. Vaitis A. „Susitikimas“. *Leninietis*, 1989-01-17. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. 2018 m. arch. P. 3.
36. „Vienykimės ir kilkim“. *Auksinė Varpa*. 1988 11 10. P. 5. ŠAM. 2018 arch.
37. „Žodis kandidatams“. *Langas*. 1989-10-30. ŠAM. Naujosios istorijos skyrius. SEK – 51653. P. 1.

Interneto šaltiniai

1. Atgimimo paminklai bei simboliai Šiaulių rajone. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 2 d.]
http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Atgimimo_paminklai_bei_simboliai_%C5%A0iauli%C5%B3_rajone.
2. Dokumentinė apybraiža „Liaudis tampa tauta. Sąjūdžio kelias" (2013) N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 4 d.] <https://www.youtube.com/watch?v=PnMv20qc51c>.
3. Džiaugsmo ir nerimo metai: Šiaulių Persitvarkymo Sąjūdis 1988 m. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 3 d.] <http://savb.lt/lt/krastieciai/virtualios-parodos/virtualios-parodos/lietuvos-persitvarkymo-sajudis-siauliuose/>.
4. Gruzdžiai I dalis. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 12 d.]
http://www.versme.lt/gruzdziai_isl.htm.
5. Gruzdžiai II dalis. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 12 d.]
http://www.versme.lt/gruzdziai_isl_2.htm.
6. Gumuliauskas, Arūnas. Sąjūdis Šiauliuose: periferijos pamokos politikos centrui. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. lapkričio 30 d.]
http://archyvas.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=269&Itemid=270.
7. Iškilmingo minėjimo, skirto sąjūdžio 30-mečiui stenograma. Interaktyvus. [prieiga per internetą, žiūrėta: 2019-01-19]
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/27085d1067f811e8b7d2b2d2ca774092>.
8. Kupiškis: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio 1988-1991 m. įvykių kronika. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. lapkričio 25 d.]
http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Kupi%C5%A1kis:_Lietuvos_Persitvarkymo_S%C4%85j%C5%ABd%C5%BEio_1988-1991_m._%C4%AFvyki%C5%B3_kronika.

9. Lietuvos kelias į 1990 m. kovo 11-ąją (1940-1990 m.). Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. lapkričio 25 d.] https://www.lrs.lt/datos/kovo11/lietuvos_kelias.htm.
10. Lietuvos Sąjūdžio iniciatyvinės grupės įsisteigimas ir veikla. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 7 d.] http://www.lietsajudis.lt/index.php/istorija#isteigimas_veikla.
11. Lietuvos Sąjūdžio įstatai. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 12 d.] <http://www.lietsajudis.lt/index.php/projektai-ir-silymai/50>.
12. Medalinskas, Alvydas. Klausimai, praėjus 30 metų po Sąjūdžio suvažiavimo. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. lapkričio 25 d.] <https://www.mruni.eu/lt/naujienos/detail.php?el=245026#.XOwlIhb7TDd>.
13. „Padubysio kronikos“: Sąjūdžio ištakose atgimusi Nepriklausomybė budina šiandienos Sąjūdžiui. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 3 d.] <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/padubysio-kronikos-sajudzio-istakose-atgimusi-nepriklausomybe-budina-siandienos-sajudziui-582-982220>.
14. Paminėta trisdešimtoji krašto sąjūdžio sukaktis. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 7 d.] <https://miestonaujienos.lt/pamineta-trisdesimtoji-krasto-sajudzio-sukaktis/>.
15. Sakalas, Aloyzas. Trys istorinės klaidos Sąjūdžio istorijoje. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 2 d.] <https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/aloyzas-sakalas-trys-istorines-klaidos-sajudzio-istorijoje.d?id=79182773>.
16. Sąjūdis 1988–1990 m. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. lapkričio 25 d.] <http://valstybingumas.lt/LT/saltiniu-apzvalga/Sajudis-1988-1990/Puslapiai/default.aspx>.
17. Sąjūdžio jubiliejus: kaip sugriuvo baimės ir tylos siena. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 1 d.] <http://alkas.lt/2018/06/04/sajudzio-jubiliejus-kaip-sugriuvo-baimes-ir-tylos-siena-nuotraukos/>.
18. Sąjūdžio steigėjas Pakruojyje D. Stancikas: „Netiesą sako tie, kurie tvirtina, kad Sąjūdis buvo visa Lietuva“. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 2 d.] <https://kultura.lrytas.lt/istorija/2008/06/08/news/sajudzio-steigejas-pakruojyje-d-stancikas-netiesa-sako-tie-kurie-tvirtina-kad-sajudis-buvo-visa-lietuva-xii--5902686/>.
19. Sąjūdžio vienybės reikia ir šiandien. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 4 d.] <https://www.skrastas.lt/?rub=1065924812&id=1527783064>.
20. Sąjūdžio 30-ųjų metinių minėjime – dėmesys Šiaulių sąjūdininkams. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 2 d.] <http://siauliugidas.lt/sajudzio-30-uju-metiniu-minejime-demesys-siauliu-sajudininkams/>.
21. Sąjūdžiui – 30: jaunuoliui įstojus į Sąjūdį, jį iškart pašaukdavo į kariuomenę. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 12 d.]

- <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/214576/sajudziui-30-jaunuoliui-istojus-i-sajudi-ji-iskart-pasaukdavo-i-kariuomene>.
22. Stancikas, Dalius. Vertybės, už kurias niekas nenori aukotis, per greitą laiką išnyksta. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 2 d.] <http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/d.-stancikas-vertybes-uz-kurias-niekas-nenori-aukotis-per-greita-laika-isny>.
23. Stancikas, Dalius. Atsargiai – KGB minos. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 2 d.] www.delfi.lt/news/ringas/lit/dalius-stancikas-atsargiai-kgb-minos.d?id=76899549.
24. Stancikas, Dalius. aukščiau esantieji geriau žino. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 14 d.] <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-06-06-dalius-stancikas-auksčiau-esantys-geriau-zino/102290>.
25. Stancikas, Dalius. Skelbiami 1988-1990 m. KGB dokumentai apie Sąjūdį. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 12 d.] <https://slaptai.lt/dalius-stancikas-skelbiami-1988-1990-m-kgb-dokumentai-apie-sajudi/>.
26. Susitikimas-diskusija „Vizualinė Sąjūdžio istorija: pamatyti nematomą“. Interaktyvus. [žiūrėta: 2019 m vasario 20 d.] https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15258&p_k=1&p_event_id=9227.
27. Virtuali paroda „Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžiui – 30“. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 2 d.] <http://www.vcb.lt/virtuali-paroda-lietuvas-persitvarkymo-sajudziui-30/>.
28. 1988 m. spalio. N.D. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. balandžio 12 d.] <http://biblioteka.w3.lt/siauliu-rajono-2018-metu-kalendorius/17/>.

Literatūra

1. Assmann, Aleida. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
2. Assmann, Jan. *Collective Memory and Cultural Identity*. Berlin: New German critique, 1995.
3. Assmann, Jan. *Comunicative and Cultural Memory. Cultural Memory Studies*. Berlin: New German critique, 2008.
4. Bartkevičius, Kęstutis, et al. *Sąjūdžio ištakų beiėškant*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
5. Bartkevičius, Kęstutis. „Sąjūdžio idėjų sklaida Lietuvos miestuose, rajonuose, kaimuose“. *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988-1991 m*. Kaunas: Šviesa, 2010.

6. Čepaitis, Virgilijus. *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Vilnius: Tvermė, 2006.
7. Elijošius, Tautvydas. *Nepriklausomybės idėjos sklaida ir jos praktinė realizacija, Pakruojo rajone. Bakalauro darbas*. Šiaulių universitetas, 2015.
8. Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795-2009)*. Šiauliai: Lucilijus, 2010.
9. Gumuliauskas, Arūnas. „Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis Gruzdžiuose“. *Gruzdžiai. Lietuvos valsčiai*. I dalis. Vilnius: Versmė, 2009.
10. Halbwachs, Maurice. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
11. Kvedaras, Andrius. *Politinio gyvenimo tendencijos Pakruojo rajone 1988-1995 m. Bakalauro darbas*. Šiaulių universitetas, 2011.
12. Landsbergis, Vytautas. *Lūžis prie Baltijos. Politinė autobiografija*. Vilnius: Vaga, 1997.
13. Laurinavičius, Česlovas ir Sirutavičius, Vladas. *Lietuvos istorija. Sąjūdis: Nuo Persitvarkymo iki Kovo 11-osios. XII t. I dalis*. Vilnius: Baltos lankos, 2008.
14. *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais: kolektyvinė monografija*. Vilnius: Diemedis, 2000.
15. Lieven, Anatol. *Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelyje į nepriklausomybę*, Vilnius: Baltos lankos, 1995.
16. Medalinskas, Alvydas. „Kelias į Sąjūdį“. *Sąjūdis ateina iš toli...* Vilnius: Margi raštai, 2008.
17. Nora, Pierre. *Rethinking France: Les Lieux de memoire*. Chicago: University of Chicago Press, 2010.
18. Rupšytė, Angonita. „Sąjūdžio organizacinė struktūra“. *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988-1991 m.* Kaunas: Šviesa, 2010.
19. Rusen, Jorn. *Istorika: istorikos darbų rinktinė*. Vilnius: Margi raštai, 2007.
20. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje 1988-1993 m.* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
21. Senn, Alfred Erich. *Bundanti Lietuva*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.
22. Senn, Alfred Erich. „Naujausių laikų istorija ir kolektyvinė atmintis“. *Kultūros barai*. Nr. 1 (2005).
23. Truska, Liudas. „Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos“. *1991 metų sausio 13-oji Lietuvoje naujausių mokslinių tyrimų kontekste*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.

SANTRAUKA

Tautvydas Elijošius

Sąjūdis Šiaurės Lietuvoje: Šiaulių ir Pakruojo rajonų atvejai

Magistro darbą sudaro įvadas, 4 dalys su skyriais, išvados, šaltinių bei literatūros sąrašas, priedai. Pirmojoje dalyje apžvelgiama šalies politinė padėtis Lietuvoje kuriantis Sąjūdžiui. Nagrinėjamos judėjimo kūrimosi aplinkybės, raida ir juridinis įteisinimas. Antrojoje ir trečiojoje dalyje nagrinėjamas Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio padalinių kūrimosi procesas. Taip pat rajonų spaudos įtaka vietiniams gyventojams. Ketvirtojoje dalyje aptariama atminties samprata ir jos formos. Taip pat nagrinėjami ir analizuojami Sąjūdžio amžininkų atsiminimai.

Sovietų Sąjungos vadovo M. Gorbačiovo pradėta pertvarkos politika kėlė viešumo ir demokratijos idėjas. Tai paskatino SSRS respublikas kurti atskiras persitvarkymo organizacijas. Tokiu mūsų šalyje tapo Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio judėjimas.

Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio veiklos pradžia laikoma 1988 m. birželio 3 d., kuomet Vilniuje susikūrė 35 asmenų Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Lietuvoje pamažu prasidėjo Sąjūdžio struktūrų kūrimas. Šalį apėmė tautinis Atgimimas. Šalies periferijoje Atgimimo procesai vyko labai skirtingai bei gerokai lėčiau nei didžiuosiuose miestuose. Didieji miestai Sąjūdžio skyrius sukūrė dar 1988 m. vasarą, o šalies rajonuose šis procesas užtruko iki vėlyvo rudens. Ne išimtis buvo ir Pakruojo bei Šiaulių rajonų Sąjūdžio padaliniai, savo veiklą pradėję rugsėjo-spalio mėnesiais. Susikūrus Sąjūdžiui atgimė viltis atkurti demokratiniais pagrindais valdomą Lietuvos valstybę.

1988 m. antroje pusėje įvyko pirmieji mitingai, kurių metu Sąjūdis buvo viešai pristatomas vietos gyventojams. Neilgai trukus, Sąjūdžio iniciatyvinių grupių pagalba, judėjimas apėmė mažesnius miestus ir kaimus.

Remdamiesi Sąjūdžio istoriografija, galime pastebėti, kad istorikai pakankamai nuodugniai ištyrė Sąjūdžio kūrimosi procesus didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Mažiau dėmesio skiriama šalies rajonuose vykusiams Sąjūdžio struktūrų veiklos procesams nagrinėti. Sąjūdžio idėjos skleidėsi ne tik sostinėje, bet ir mažesniuose miestuose ir rajonuose. Vis dėlto tautinis Atgimimas nelengvai skynėsi kelią šalies periferijoje. Pirmiausia, rajonuose trūko intelektualinių pajėgų. Čia žmonės nebuvo tokie drąsūs ir ryžtingi kaip miestuose. Jiems neretai reikėjo paskatinimo ir nurodymų, kurie dažniausiai atėdavo iš Sąjūdžio centro Vilniuje.

Istoriografija nepateikia išsamaus Sąjūdžio veiklos Šiaurės Lietuvoje, konkrečiai, Pakruojo ir Šiaulių rajonuose, vertinimo. Dėl tos priežasties buvo pasirinktas interviu metodas ir apklausti to

laikotarpio įvykių amžininkai, vietiniai sąjūdiečiai. Jų papasakoti atsiminimai ypač naudingi gilinantis į Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio skyrių veiklą. Tuo pačiu, sąjūdininkų mintys užfiksuotos ir išsaugotos ateities kartoms. Tokiu būdu įprasminama ir išryškinama Sąjūdžio atmintis.

Sąjūdis buvo pagrindinis veiksnys, leidęs šalies gyventojams garsiai kalbėti apie socialinę neteisybę, komunistų valdžios ydas ir skelbti tautinės Lietuvos idėją. Pakruojo ir Šiaulių rajonų Sąjūdžio tarybų iniciatyva, rajonuose buvo pradėti rengti mitingai, atstatinėti sovietmečiu nugriauti paminklai, viešinamos aplinkosauginės problemos, rengiamos rezoliucijos, parašų rinkimo akcijos. Sąjūdininkai įvairiose įstaigose bei kolektyvuose kalbėdavo su vietiniais žmonėmis, platino Sąjūdžio spaudą, kvietė prisidėti prie visą Lietuvą apimančio judėjimo. Vieni gyventojai, nusivylę komunistų neveiklumu, solidarizavosi su Sąjūdžiu. Kiti, bijodami prarasti savo darbo vietas ar atsisakyti privilegijų, ignoravo Sąjūdžio veiklą. Vis dėlto dauguma rajonų gyventojų Atgimimo laikotarpiu užėmė nuosaikių stebėtojų poziciją.

Sąjūdžio veiklą Šiaurės Lietuvoje galime vertinti nevienareikšmiškai. Šiaulių rajone Sąjūdis veikė sklandžiai, buvo palaikomas vietinės valdžios ir rajono žiniasklaidos. Atgimimo idėjos čia buvo sutinkamos palankiai. Tuo metu Pakruojo rajono Sąjūdžio viduje būta nepasitikėjimo ir tam tikro skaldymo apraiškų. Santykiai su vietine valdžia buvo įtempti, tai lėmė ir aiškią konfrontaciją tarp Sąjūdžio tarybos ir rajono laikraščio.

Sąjūdžio dalyvių branduolį sudarė išsilavinę žmonės: mokytojai, inžinieriai, medikai, gamtosaugininkai. Sąjūdžio veikla Pakruojo ir Šiaulių rajonuose nenukrypo nuo bendros Sąjūdžio politikos Lietuvoje. Tiesa, Šiaulių rajone Sąjūdis savo siekiais labiau palenkė gyventojų sąmonę nei Pakruojyje. Tai sąlygojo keletas veiksnių: profesiniai ryšiai, bendradarbiavimas su vietine valdžia ir rajono žiniasklaidos palaikymas. Kaip bebūtų, bendras darbas ir aktyvi Sąjūdžio idėjų sklaida atvedė Lietuvą į dvasinį Atgimimą ir Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą.

SUMMARY

Tautvydas Elijošius

**Sajūdis in Northern Lithuania: the Cases of Pakruojis
and Šiauliai Districts**

Master's thesis consists of the Introduction, four Parts with sections, Conclusions, References, Bibliography, and Appendixes. The first part reviews political situation in the country during the period when Sajūdis was established. The study examines the circumstances of establishment and development of Sajūdis, as well as its juridical legitimation. The second and the third parts investigate initiation processes of Sajūdis divisions in the districts of Pakruojis and Šiauliai, also the influence of press in the provinces to local people. The fourth part is devoted to the concept and forms of memory and respect, analysis and assessment of the recollections of Sajūdis' contemporaries.

The reform politics of Mikhail Gorbachev, the last leader of the Soviet Union, impelled the ideas of publicity and democracy. That was an inducement to create separate reformation organizations in the USSR soviet republics. Lithuania has established the Reform Movement Sajūdis to reorganize the state.

The initiation of Sajūdis is considered to be June 3, 1988, when the group of 35 members came together and formed Sajūdis Initiative Group (Lithuanian: Sajūdžio iniciatyvinė grupė) in Vilnius. A number of Sajūdis formations were established throughout the country. Lithuania experienced national Rebirth (Lithuanian: Atgimimas). The processes of Atgimimas in the provinces were slower and varied from the processes in larger cities. The latter opened Sajūdis divisions in the summer of 1988, meanwhile in the provinces they appeared at the end of autumn. The division in Pakruojis and Šiauliai were found in September and October. Sajūdis raised hopes to create the State of Lithuania based on democratic administration.

The first mass meetings took place in 1988 and Sajūdis was introduced to local people. After a while the movement spread to smaller towns and villages, supported by Sajūdis Initiative Groups.

According to Sajūdis historiography, it is observed that historians have carried out comprehensive researches of the processes of Sajūdis formation in larger cities of Lithuania, however, not in smaller towns. The movement of Sajūdis was active not only in the capital of Lithuania but also in the provinces and smaller towns. Even though, in the provinces national rebirth faced more challenges. Above all, the provinces had lack of intellectual forces. People living in the provinces were less courageous and resolute. They needed encouragement and leading which they received from Sajūdis headquarters in Vilnius.

Historiography presents no explicit evaluation of Sajūdis activities in Northern Lithuania, either in Pakruojis and Šiauliai districts. Therefore, one of the aims of this research was to question contemporaries of that time and local Sajūdis members applying the method of interviewing. Their recollections benefit of analyzing the activities of Pakruojis and Šiauliai divisions. Moreover, the interviews are recorded and will be retained for generations to come. That is the way to pay respects to the Reform Movement.

Sajūdis was the main factor which enabled people to express their opinion about social injustice, imperfection of a communist party and to proclaim national feelings. Sajūdis council of Pakruojis and Šiauliai took the initiative to organize the first mass meetings in the provinces, began reconstructions of memorials which were destroyed in soviet times, gave publicity to environmental problems, passed resolutions, and collected signatures for petitions. Members of Sajūdis debated with local people in offices, distributed print of Sajūdis, and invited people along to join Sajūdis movement. People who were disappointed about inaction of the Communist party of Lithuania were joining Sajūdis, whereas a number of citizens feared of losing jobs or privileges and, therefore, they were ignoring the movement. The biggest number of citizens living in the provinces was restrained observers.

The study highlights the relevance of ambiguity in Sajūdis activities. The Reform movement was accepted and supported in Šiauliai district by local authorities and press. Though, Sajūdis activities in Pakruojis district experienced occasional distrust and disunity. There were tensions in relations with local authorities and confrontations with local press.

The main supporters and followers of Sajūdis were educated people: teachers, engineers, medical doctors, and environmentalists. The activities of the Reform movement in the provinces did not contrast with the common trend in Lithuania. In Šiauliai district Sajūdis managed to evoke national feelings far more than in Pakruojis. It was determined by professional relations, communication with local authorities, and support of local press. In conclusion, it is noteworthy to acknowledge that Sajūdis has brought national awakening and regeneration as well as Re-establishment of the State of Lithuania.

SANTRUMPOS

1. AT – Aukščiausioji taryba.
2. CK – Centro komitetas.
3. LKP – Lietuvos komunistų partija.
4. LLKJS – Lietuvos Lenino Komunistinio Jaunimo sąjunga.
5. LLL – Lietuvos laisvės lyga.
6. LDT – Liaudies deputatų taryba.
7. LKP – Lietuvos komunistų partija.
8. LPS – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis.
9. LR – Lietuvos Respublika.
10. LR MT – Lietuvos Respublikos Ministrų Tarybos.
11. LSSR – Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika.
12. PT – Pakruojo rajono Taryba.
13. RSO – rajono statybos organizacija.
14. SMK – statybinių medžiagų kombinatas.
15. SSKP – Sovietų Sąjungos komunistų partija.
16. SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga.

PRIEDAI

Priedas nr. 1

Interviu su Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos nariu Povilu Karveliu

Vardas, pavardė: Povilas Karvelis

Pareigos: Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos narys

Gimimo metai: 1954m.

Interviu vieta: Pakruojis

Klausinėjo: Tautvydas Elijošius

Įrašė: Tautvydas Elijošius

Įrašas darytas: 2015-04-15

Iššifravo: Tautvydas Elijošius, 2015-05-01

1. *Tautvydas Elijošius*: Gal galėtumėte pristatyti save ir papasakoti, koks buvo Jūsų kelias iki Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio?

Povilas Karvelis: Gimiau Anykščių rajone, ten baigiau J. Biliūno vidurinę mokyklą. Vėliau įstojau į Kauno medicinos institutą (KMI). 1978 m. jį baigiau ir buvau paskirtas dirbti Pakruojo ligoninėje, kur dirbu iki šiol. (galvoja) Tėvai mane auklėjo patriotine dvasia. Galima sakyti, tarp savo bendraamžių buvau „balta varna“, netapau nei „spaliuku“, nei komjaunuoliu. Nors klasės auklėtoja ir perspėjo, jog tai gali sutrukdyti man įstoti į mediciną, vis vien laikiausi savo ir man pavyko – tapau KMI studentu.

2. *T.E.*: Kodėl nusprendėte prisijungti prie Pakruojo rajono Sąjūdžio veiklos? Kaip tapote Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (LPS) nariu krašte?

P.K.: Kodėl nusprendžiau, neprisimenu. (dvejoja) Matyt, daug lėmė ir mano šeimos pažiūros, kaip buvau auklėjamas. Nors buvau „prijaučiantis“ įvykiams, kurie buvo „užvaldę“ visą šalį. Žinojau, kad esama valdžia yra okupacinė, todėl norėjosi atverti akis kitiems ir pakeisti padėtį. Matėsi, kad didėja SSRS atsilikimas nuo vakarų valstybių, nebuvo jokios pažangos. LPS veikloje dalyvavau su nuostata, kad Lietuva turi tapti nepriklausoma. Nors žodžio „nepriklausomybė“ negalima buvo vartoti net Sąjūdžio susirinkimuose. Kalbėta tik apie vienokį ar kitokį suverenitetą Sovietų Sąjungos sudėtyje, nieko daugiau.

3. *T.E.*: Galbūt buvote konkrečiai už ką nors atsakingas rajono Sąjūdyje? Gal galite apžvelgti savo veiklą LPS?

P.K.: Konkrečios veiklos nebuvo. Visi būrėsi aplink pirmininką Dalių Stanciką. Veikėme visi pagal savo sugebėjimus. (pauzė) Kunigas A. Balaišis buvo labai aktyvus, jį galėčiau pavadinti rajono Sąjūdžio asmenybe. Trumpai tariant, kas ką sugebėjo, tas tą darė, kas kaip galėjo, taip prisidėjo.

4. T.E.: Ar pats Pakruojo rajono Sąjūdis, Jūsų manymu, buvo vieningas?

P.K.: Ne visai. Vien ką pasako 1989 m. rinkimai į Aukščiausiąją Tarybą (AT). Nuo rajono Sąjūdžio tuomet buvo iškeltas A. Klupšas. Tačiau Sąjūdžio narys A. Ražauskas (Žvirblonių tarybinio ūkio direktorius) taip pat iškėlė savo kandidatūrą, grįsdamas tuo, kad žmonės jį remia. Vėliau jis tapo vienu iš aršiausių Sąjūdžio griovėjų, perėjęs iš TSKP narių į LKP. Nuo to laiko labai kritiškai pradėta žiūrėti į žmones iš Komunistų partijos, dažnai buvo abejojama, ar jis turėtų čia būti.

5. T.E.: Kaip Sąjūdžio idėjas sutiko rajono gyventojai ir valdžia?

P.K.: Atviro pasipriešinimo iš valdžios iš pradžių nebuvo, kadangi pati Maskva nurodė, kad turi vykti vienoks ar kitoks persitvarkymas. Kalbant apie gyventojus, galime teigti, jog nuomonių būta įvairių. Vis dėlto didelė dalis nepritarė. Tai galime spręsti iš vykusių rinkimų į AT, kuomet nugalėdavo tik LKP kandidatai. Dažniausiai nepritarė tie, kurie ir esant sovietinei valdžiai gyveno pakankamai gerai. Netgi dabar galime išgirsti, jog „kaip gerai buvo prie ruso“. Ir galvot pernelyg nereikia, ir į darbą neblaivų priima... (šypsosi)

6. T.E.: Kaip sekėsi skleisti Sąjūdžio idėjas Pakruojo rajone ir kokiais būdais tai darėte?

P.K.: Buvo rengiami įvairūs minėjimai, mitingai bei susitikimai, kuriuose dalyvavo iškilūs LPS veikėjai. (galvoja) Neprisimenu nuo kada, tačiau veikė rajono radijas, kurio laidų redaktorė buvo Ona Žygienė. Radijo taškai buvo dabartiniame savivaldybės pastate. Žygienė labai palaikė Sąjūdžio idėjas ir stengėsi jas suprantamai perteikti visuomenei. Vis dėlto daugiausiai žmonių Atgimimo idėjos pasiekė per vietinę ir respublikinę spaudą.

7. T.E.: Ar jautėte palaikymą iš LPS vadovybės sostinėje?

P.K.: Aišku, kartais atvykdavo žymūs Sąjūdžio veikėjai, pasidomėdavo, kaip sekasi skleisti idėjas. Tačiau, mano nuomone, kaip ir dabar, taip ir anksčiau regionai buvo nuošalėje (atsidūsta). Daug ką pasako tai, jog 1989 m. rinkimuose į AT iš centrinės valdžios nebuvo pasiūlytas autoritetingas kandidatas, galėjęs sudaryti rimtą konkurenciją tarybinio ūkio direktoriui A. Ražauskui. Kita vertus, patys kandidatai, matyt, nelabai norėjo atvažiuoti ir balotiruotis, žinodami stiprų revoliucinių idėjų palaikymą šiame krašte.

8. T.E.: Ar Sąjūdžio veikloje nepatyrėte nusivylimo? Juk rajonuose naujovės daug sunkiau skinasi kelią.

P.K.: Ne, negalėjau nusivilti. (šypsosi) Žinojau, jog tai, kas vyksta, yra reikalinga ne tik šiam kraštui, bet ir visai Lietuvai. Visi, kiek galėjome, tiek prisidėjome prie Lietuvos gerovės kūrimo. Mes dirbome savo šalies labui, tuo pačiu tikėdamiesi, jog ir rajonui bus geriau.

9. T.E.: Kiek įtakos, Jūsų manymu, Sąjūdžio idėjų sklaidai padarė rajone leidžiamas laikraštis „Langas“?

P.K.: „Langas“ gerai vykdė švietėjišką veiklą. Žmonės buvo informuojami apie esamą santvarką, atskleidė šalies atsilikimą, nors daugelis ir sunkiai norėjo keistis. Buvo daug žmonių, nuoširdžiai

tikinčių komunizmu. „Langas“ buvo ta atsvara, kuris orientavo visuomenę eiti kartu Nepriklausomybės link.

10. T.E.: Kokį vaidmenį Sąjūdis šalies periferijoje suvaidino kelyje Nepriklausomybės link?

P.K.: Mano nuomone, be rajonų nebūtų pasiektas tikslas [Nepriklausomybės atkūrimas – aut. past.]. Žinia apie tautinį Atgimimą turėjo būti paskleista kiekviename Lietuvos kampelyje. Kaip vėliau 1991 m. sausio 13 d. įvykiai parodė, kad žmonės ginti Tėvynės važiavo iš visur ir ne tik sostinės gyventojams buvo svarbi šalies Nepriklausomybė. Manau, mes nebūtume jos išlaikę, jei nebūtų palaikymo iš šalies periferijos.

11. T.E.: Kaip manote, ar rajono Sąjūdžio veikla buvo sėkminga? Juk iki šiol Pakruojo rajonas vis dar vadinamas „raudonuojū“.

P.K.: Sąjūdžio metais buvo labai sunku „perlaužti“ žmonių mąstymą. Kartoms, užaugusioms sovietinėje aplinkoje, buvo sunku suprasti, kad gali būti kitaip. Ir dabar atsiranda žmonių, kurie šlovina praeities laikus. Tačiau padėtis po truputį keičiasi. Pavyzdžiui, per 2012 m. Seimo ir šiomet vykusių Prezidento rinkimus mūsų apygardoje daugiausia balsų gavo „dešiniųjų“ kandidatai. Manau, kad jau užaugo nauja karta, kurie geba mąstyti kitaip.

12. T.E.: Tautinio Atgimimo laikotarpis buvo ypatingas Lietuvos istorijoje ir žmonių atmintyje. Ar prisiminimai apie Sąjūdžio laikus Jums kelia nostalgiją?

P.K.: Nostalgija man asocijuojasi su norėjimu grįžti į tuos laikus. Tai buvo labai sunkus laikotarpis, tačiau svarbiausia, kad Sąjūdžio misija buvo atlikta – pasiekta Lietuvos Nepriklausomybė. Tikslas buvo išsivaduoti iš okupacijos ir mes jį pasiekėme. Nostalgiją jaučiu nebent prisiminimams. (šypsosi) Jie išliks visam gyvenimui...

13. T.E.: Jūsų nuomone, ar šiais laikais (XXI a.) iškilus grėsmei šalies Nepriklausomybei žmonės sugebėtų vėl susitelkti?

P.K.: Manau, kad taip. (pauzė) Jau po įvykių Ukrainoje galėjome pastebėti, kad lietuviai susirūpino savo ateitimi ir gerokai pagausėjo krašto apsaugos savanorių pajėgos. Nors Lietuva ir dažnai kritikuojama savo piliečių, tačiau esant grėsmei prarasti tai, ką sukūrėme per 24 nepriklausomybės metus, neleistume, manau, žmonės stotų ginti savo tėvynės.

Priedas nr. 2**Interviu su Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininku Arvydu Versecku**

Vardas, pavardė: Arvydas Verseckas

Pareigos: Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas

Gimimo metai: 1953m.

Interviu vieta: Kuršėnai, Šiaulių rajonas

Klausinėjo: Tautvydas Elijošius

Įrašė: Tautvydas Elijošius

Įrašas darytas: 2019-04-02

Iššifravo: Tautvydas Elijošius, 2019-04-08

1. Tautvydas Elijošius: Gal galėtumėte pristatyti save ir papasakoti, koks buvo Jūsų kelias iki Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio?

Arvydas Verseckas: Kuršėnuose gyvenu nuo 1977 m., kai žmona pagal paskyrimą atsikėlė čia dirbti ir gyventi. Dirbau matematikos mokytoju, atsiradus informatikai tapau informatikos mokytoju. Augau mokytojų šeimoje, tėvas buvo iš didelės šeimos. Tėvo brolis buvo 1941 m. tremtinys, kitas brolis priklausė Plechavičiaus armijai, buvo Vorkutos lageryje, paskui tremtyje Krasnojarsko krašte. Pats tėvas ardamas rugieną 1944 m. rugpjūčio mėnesį nuo plūgo buvo rusų kareivių paimtas į armiją. Tuo metu jam buvo 18 metų. Tėvas buvo šviesus žmogus, visada labai kritiškai žiūrėjo į SSRS ir tarybinę santvarką. Tas požiūris persidavė ir man. Aš visada taip pat buvau kritiškas. Visada svajojau apie laisvą Lietuvą. (šypsosi)

2. T.E.: Kaip gimė mintis rajone kurti Sąjūdžio rėmimo grupę? Kaip tapote Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (LPS) nariu krašte?

A.V.: 1986 m. mokyklose įvesta informatika, reikėjo keisti matematiko specialybę, kasmet važiuodavome į kursus ir mokėmės informatikos mokymo metodikos. 1988 m. birželio-liepos mėn. buvo kursai. Vienas iš dėstytojų Vaclovas Kungys mums papasakojo apie Sąjūdį. Nieko nebuvo girdėjęs apie Sąjūdį, Estijos, Latvijos liaudies frontą. Pasakojo, kad įsikūrė Sąjūdis, davė kontaktus. Tuo metu liepos 9 d. įvyko pirmas didelis Sąjūdžio mitingas. Sąjūdis buvo išlydėjęs delegatus į LKP konferenciją, paskui juos sutiko. Mitingas vyko Vingio parke. Dalyvavo šimtai tūkstančių žmonių. Ten nuėjau su broliu ir pusbroliu. Gausybė vėliavų, kalbos apie Sąjūdį. Tada nebuvo kalbos apie Lietuvos Nepriklausomybę. Bet buvo sakoma istorinė tiesa. Buvo teigiama: „Galutinis Sąjūdžio tikslas – socialistinė tarybų Lietuvos valstybė lygiateisiškumo pagrindais įeinanti į TSRS sudėtį, kurioje liaudies valia būtų realiai atstovaujama visuose įstatymų leidimo vykdomuose ir

teisinės valdžios organuose.“ Tokia frazė dar tolima nuo Nepriklausomybės. Tas mitingas mane taip dvasiškai pakylėjo, neįmanoma to perduoti žodžiais, koks buvo jausmas. Po tų kursų išvažiavau atostogauti į kaimą. Galvojau, kaip gaila, kad manęs nebus Kuršėnuose ir aš nesudalyvausiu Kuršėnų Sąjūdžio kūrime, mitinge. Tai buvo liūdna. Rugsėjūčio gale baigėsi atostogos, grįžau į Kuršėnus ir kaip tik sutikau bendradarbį Arūną Jakelaitį, darbų mokytoją. Klausiau jo, ar jis žino, ar įsikūrė Sąjūdis Kuršėnuose, ar buvo mitingas. Jis, sakė, kad nieko nežino, negirdėjo. Klausinėjom visų žmonių, ką sutikome, ir niekas nieko nežinojo ir nebuvo girdėję apie Sąjūdį. Paskui važiavome su draugais į futbolo varžybas. Šnekėjome apie Sąjūdį. Parvežėme Sąjūdžio žinių iš Vilniaus. Į Kuršėnų IV vidurinę atvyko rašytojas Stasys Kašauskas. Jis pristatydamas knygą daug pasakojo apie Sąjūdį. Vienas Kuršėnų veikėjas replikavo, kad kam tas Sąjūdis, turime komunistų partiją, Sąjūdis čia nereikalingas. Jis tik įneš betvarkę. Mes labai pasipiktinome. Po to susirinkimo keli mokytojai išėjome ant laiptų. Nutarėme, kad reikia kažką daryti, kurti Sąjūdį, nematėme, kad Kuršėnuose kas nors kalbėtų apie Sąjūdį. Aš, Bronius Jacikevičius (fizikos mokytojas), Romualdas Putnikas (istorijos mokytojas), Arūnas Jakelaitis (darbų mokytojas) nusprendėme, kad važiuosime į Šiaulius. Buvome girdėję, kad Šiauliuose Sąjūdis jau yra. Jie kartą per savaitę rinkdavosi tuometiniame ŠPI vienoje iš auditorijų. Planavome važiuoti ir išsiaiškinti, kaip reikia kurti Sąjūdį. Mes neturėjome supratimo. Visi buvome paprasti mokytojai, jokiose veiklose nedalyvavę. Nuvažiavome į Šiaulius, šiek tiek pažinojau M. Stakvilevičių, teko bendrauti. Sutikome Kazimierą Alminą. Jie papasakojo, bet konkrečiai neišdėstė, ką reikės daryti. Rugsėjo viduryje išgirdau, kaip kuriasi Sąjūdis. Papasakojo žmonės, kurie dalyvavo kūrime Birštone, Lazdijuose. Tada dar kartą nuvažiavę į Šiaulius, sutikome gydytoją Andriuškevičių (chirurgą) ir Rimą Kriščiūną (šaltkalvį). Susitarėme su jais susitikti pas mane namuose, dalyvavo daugiau gydytojų ir mokytojų. Tos pačios sofas ir tas pats stalas nuo tų laikų (juokiasi). Susitikome ir aptarėme, kad susirenkame į Kuršėnų miesto vykdomojo komiteto salę, sutariame, kad atsivedame pažįstamus bei organizuojame susirinkimą. Aš turėjau pristatyti, kaip organizuosime mitingą. Pasakiau, kad reikia Kultūros namuose paskelbti renginį, pakviesti žmones, pasikviesti svečių iš Vilniaus ir Šiaulių iniciatyvinių grupių. Įkuriam Šiaulių rajono Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, pateikiam žmonėms kandidatūras ir išrenkam tarybą. Galvojome pateikti po vieną kandidatą, arba žmonės iškelia, tada aptariam tą kandidatūrą ir sudarome tarybą bei toliau dirbame. Tas planas nepavyko, kadangi mūsų pakviestas filosofas Jokūbas Minkevičius (kilęs iš Smilgių) atvyko pavėlavęs ir labai ilgai šnekėjo ir vis veržėsi į tribūną dar šnekėti. Renginys truko apie 3 valandas, kadangi buvo daug kalbų. Man teko vesti tą susirinkimą. Buvo daug kalbėtojų. Vienas veikėjas kategoriškai pasisakė, kad komunistai yra niekšai, juos reikia teisti ir šaudyti. Ir jį išrinko į tarybą (juokiasi). O jis kalėjime sėdėjęs žmogus, išgeriantis. Tačiau jis iš karto po susirinkimo priėjo prie manęs ir pasakė, kad yra netinkamas tarybai, todėl paprašė jį išbraukti. Buvo labai aštrių kalbų. Pateikėme sąrašą. Nebuvo

laiko svarstyti kandidatūras, kadangi žmonės jau buvo pavargę, kai kurie skirstėsi. Salėje net nebuvo kur atsistoti. Salėje, kuri talpina 300 žmonių, buvo virš 700. Išrinkome tarybą ir kitą dieną susirinkome muzikos mokykloje, kadangi buvo į tarybą išrinktas ir muzikos mokyklos direktorius Pranas Mikutis. Tie, kurie organizavo tą susirinkimą, visi įėjo į tarybą. Iš pradžių rinkdavomės muzikos mokykloje, tačiau vėliau sutarėme su tuometiniu Kuršėnų vykdomojo komiteto pirmininku Algimantu Gaubu. Jis nemokamai mums skyrė patalpas vykdomajame komitete. Ten buvo Sąjūdžio ir vėliau įsteigto Tremtinio klubo būstinė. Vėliau, kai Sąjūdis tapo oficialia organizacija, atsirado sekretorės etatas. Gavome telefoną. Turint galvoje, kad, kai kūrėme Sąjūdį, turėjome sumokėti už Kultūros namus. O nuoma buvo nemaža, kažkur 300 rublių. Gerai, kad gydytojai per vieną pasitarimą sutarė sumesti pinigus (rinkimą organizavo gyd. Simavičius, Andriuškevičius) ir padėti Sąjūdžiui.

Vienas tarybos narys buvo pasiūlytas iš salės, nors net nedalyvavo mitinge, aršus komunistas. Tuo metu cukraus fabriko darbininkas Rimas Kriščiūnas kalbėdavo aštriai. Tas komunistas paklauses kalbų pasakė, kad „man su ekstremistais ne pakeliui ir daugiau aš čia nesirodysiu“. Vėliau į Tarybą vietoj jo įtraukėme teisininką, kadangi mes neturėjome supratimo teisiniais klausimais. Tai taip kūrėme Sąjūdį Šiaulių rajone.

3. T.E.: Ar buvo skirstomasi darbais rajono Sąjūdyje? Gal galite aptarti savo veiklą LPS?

A.V.: Veiklos buvo daug, nors neturėjome supratimo, ką reikia daryti. Pasiskirstėme darbais. Mane per pirmą Tarybos posėdį išrinko pirmininku. Aš turėjau apjungti visas veiklas, bendrauti su centru. O kiti rūpinosi ekologija, švietimo, sveikatos reikalais. Kadangi mes įsikūrėme spalio 3 d., tuoj pat gavome raštą iš centrinės būstinės dėl Sąjūdžio suvažiavimo, kad reikia išrinkti delegatus su balsavimo teise. Delegatų su balsavimo teise buvo 5. Kiekvienos Sąjūdžio rėmimo grupės vadas važiavo svečio teisėmis. Jau buvo susikūrusios 9 grupės. Rėmimo grupės įsisteigė visose 4 mokyklose, cukraus kombinate, Kuršėnų vaikų namuose, Kuršėnų ligoninėje, Raudėnų devynmetėje mokykloje, Kuršėnų darbų vykdytojo bare. Algimantas Puodžiūnas važiavo kaip laikraščio „Leninietis“ žurnalistas. Suvažiavimas vyko spalio 22 d.

4. T.E.: Ar pats Šiaulių rajono Sąjūdis, Jūsų manymu, buvo vieningas?

A.V.: Sąjūdis buvo vieningas iki AT rinkimų 1990 m. Iki tol neturėjome jokių problemų. Gal kaltas mano demokratiškumas. Į tuos rinkimus reikėjo iškelti deputatus. Buvo tokia praktika, kad kas vadovavo Sąjūdžiui, tie yra keliami. Bet man tas darbas nebuvo įdomus ir nepatiko. Niekada nenorėjau būti jokių deputatu ir nėjau. Komunistai netgi pateikė mums pasiūlymą. Šiaulių raj. priklausė 2 deputatai: apygarda link Meškuičių, Kairiai, aplinkiniai miesteliai bei Kuršėnų apygarda. Jie siūlė, kad Šiaulių rajono KP pirmas sekretorius Skripauskas imasi Rytinę zoną, o Vakarinę aš. Iš karto įspėjau LKP, kad jokių sandėrių nedarysim. Mes iškėlėm Rytų zonoje Bridų kolūkio zootechniką Kazimierą Vaišvilą, o Vakarų – Raudėnų mokyklos direktorių Joną Bezarą.

Pažangus žmogus, Sąjūdyje buvo atsakingas už švietimą, dalyvavo Mokytojų sąjūdyje. Prieš rinkimus įsisteigė Socialdemokratų partija Kuršėnuose. Pats Sąjūdis skatino partijų Atgimimą. Sąjūdiečiai ir įkūrė šios partijos skyrių Kuršėnuose: Kriščiūnas, Mickus, Bandzinskas, Tuzinaitė. Iš karto socialdemokratai atvežė savo kandidatą iš Vilniaus Sąjūdžio. Komunistai buvo pasimetę, nors pavėluotai, tačiau iškėlė Jokūbą Minkevičių, taip pat priklausiusį Sąjūdžiui. Aš, kaip demokratiškas žmogus, pasakiau, kad kas kaip nori, taip gali balsuoti. Tai buvo klaida. Mūsų kandidatui J. Bezarusi per pirmą rinkimų turą pritrūko apie 40 balsų. Jis surinko žymiai daugiau už kitus. Antram ture A. Brazauskas organizavo komunistus, kad jie balsuotų už Minkevičių. Į visų žmonių pašto dėžutes buvo įmesti lapeliai su tekstu: „Kas palaiko A. Brazauską, balsuokite už J. Minkevičių“. pavyzdį Tas labai suveikė. Antrame ture J. Bezarusis pralošė apie 60 balsų J. Minkevičiui. Po to aš prisiėmiau kaltę dėl pralaimėtų rinkimų ir atsistatydinau iš Šiaulių raj. Sąjūdžio pirmininko pareigų. Likau eiliniu Tarybos nariu.

5. T.E.: Kaip Sąjūdžio idėjas sutiko rajono gyventojai ir valdžia? Kaip sekėsi skleisti Sąjūdžio idėjas Šiaulių rajone ir kokiais būdais tai darėte?

A.V.: Gyventojai sutiko teigiamai. Daugumai žmonių trūko pokyčių. Nusibodo nuolatinis melas per televiziją, laikraščius. Sąjūdis buvo kaip gaivaus oro gurkšnis. O žmonėms, kurie prisiminė pirmąją nepriklausomą Lietuvą, Lietuvos simbolius, himną, trispalvę, jiems tai buvo tiesiog pakylėjimas, žmonių veiduose matėsi entuziazmas. Aišku, dauguma viršininkų, inžinierių, direktorių bijojo netekti darbų, galvojo kad Sąjūdis juos nuvers. Kiti nesuprato arba jiems labai patiko tarybų valdžia. Buvo visokių. Dauguma žiūrėjo iš tolo. Kai mes nusprendėme steigti Sąjūdį, organizavome mitingą, steigiamąjį susirinkimą, atvažiavo komunistų partijos trečioji sekretorė į mūsų mokyklą, mane iškvietė iš pamokų. Klausinėjo, kaip čia bus su tuo Sąjūdžiu, ar čia būsite Kuršėnu, ar Šiaulių rajono. Sakau, Šiaulių rajono. Teigė, kad gali tvarkyti dokumentaciją. Iškart pasakiau saviškiams, kad mes su jais neturėsime jokių reikalų. Kai įsikūrė Sąjūdis, taryba susitiko su LKP vadais. Jie tuo metu mūsų privengė. Jie mūsų prisibijojo, aiškiai matėsi. Bet įkasti mums irgi bijojo. Aš, kaip taikus žmogus, iš karto nuteikiau, kad mes dirbsime, kaip „perestroika“ numato, prižiūrėsime jus, kartais duosim velnių, o šiaip nėra čia ko pyktis. Jūs darykite savo gerus darbus, mes darysime savo. Gyvenkime, tarkimės, bet mes jiems jokių nuolaidų nedarėme, kaip galėjome juos paspausti, mes spaudėme. Iš karto spaudėme dėl laikraščio „Leninietis“ pavadinimo, bet jie nedrįso keisti. Cukraus fabrike buvo konfliktas, organizavo komisiją, įtraukė Sąjūdžio žmones. Tais laikais visko trūko, komunistai norėjo, kad mes dalyvautume dalybose. Saviškiams sakiau, kad tegu profsąjungos tą darbą dirba, o mes nesikišam, nes kažkam visada pritrūks, taip be reikalo gali atsirasti Sąjūdžio priešų. Žinoma, profsąjungų valdžioje reikia vengti valdžios statytinių.

Dabar dėl sklaidos. Inžinieriai, kurie važiuodavo į Vilnių, parveždavo „Sąjūdžio žinias“. Jonas Mickus, Vaidas Bandzinskas dažnai važiuodavo į Vilnių ir visada parveždavo. Fabrikai turėjo

kopijavimo aparatus, juos padaugindavo. Steigiamajame susirinkime gavome gal 200 „Atgimimo“ numerių. Kaip tyčia, juos išpirko komunistai. Kadangi juos atvežė rajono valdžia, LKP beveik viską išpirko. Per steigiamąjį susirinkimą žmonės kėlė triukšmą, kur dingo laikraščiai. Kai įsikūrėme ir gavome būstinę, ten nuolat buvo laikraščiai. Žmonės galėjo užėiti, paskaityti, gauti informaciją.

Į Tarybą buvo išrinktas Algimantas Puodžiūnas, ilgametis „Leniniečio“ žurnalistas. Buvo minčių kurti atskirą laikraštį, tačiau iškiltų daugybė problemų, kadangi neturėjome reikalingos patirties. A. Puodžiūnas teigė, kad dauguma žurnalistų palaiko Sąjūdį, straipsnius spausdins ir įvykius aprašys neiškraipydami. Mes sutikome. Straipsnių necenzūravo. Daugiausia aprašydavo Vytautas Kirkutis, A. Puodžiūnas, Saulius Barista nuotraukas darydavo. Iš pat pradžių mažai rašė. Spausdino rezoliucijas. 1989 m. į mūsų pusę jau visai perėjo.

6. T.E.: Ar jautėte palaikymą iš LPS vadovybės sostinėje?

A.V.: Tai mes palaikėme LPS vadovybę. (šypsosi) Tiek jie, tiek mes juos palaikėme. Mes tiesiog dirbome savo darbą su žmonėmis. 1988 m. lapkričio mėn. buvo AT sesija, kur turėjo priimti konstitucijos pataisas (panašias, kurias priėmė estai). Jos būtų užtikrinusios didesnę Lietuvos ekonominę savarankiškumą. Tuometinis LKP pirmininkas Brazauskas atsiklausė Gorbačiovo. Jis teigė, kad nereikia priimti tokių pataisų ir jos nebuvo priimtos. Pirmininkavęs posėdyje LKP sekretorius Šepetys darė machinacijas. Deputatai būtų tikrai palaikę. Pirmas darbas po suvažiavimo buvo grupių steigimas. Antras darbas buvo surinkti deputatus ir pareikalauti, kad būtų dar kartą balsuojama ir kad jie palaikytų tas pataisas. Kvietėm deputatus. Pvz., Kuršėnų deputatė fermos vedėja nebendravo, nors beldėmės į duris. Matomai ji buvo pasislėpusi. Tuo metu deputatai Budrikis ir Č. Karbauskis atvažiavo. Karbauskiui nepatiko Šepečio machinacijos, Budrikis pažadėjo, kad balsuos už pataisas. Deputatė Bridų kolūkio melžėja pažadėjo balsuoti už pataisas. Po suvažiavimo LKP buvo visiškai pasimetusi, jie labai bijojo Sąjūdžio. Tada Sąjūdis įsikūrė visose įstaigose, niekas jo nedrįso stabdyti. Po lapkričio sesijos televizija ir laikraščiai pradėjo „varyti“ ant Sąjūdžio, jautėsi konfrontacija. Tai atsispindėjo ir rajone (taip pat pradėjome konfrontuoti). Tačiau apskritai paėmus su vietine LKP bendravome dalykiškai.

Dažnai važiuodavau į Vilnių į Sąjūdžio Seimo posėdžius, ten svarstėme įvairiausias dokumentus, rengdavome akcijas, gaudavom visokiausias užduotis darbui su žmonėmis vietose (agitacijos, parašų rinkimai). Kai atsirado sekretorės etatas, ji daug bendraudavo su Sąjūdžio atsakingąja sekretore Angonita Rupšyte.

7. T.E.: Ar Sąjūdžio veikloje nepatyrėte nusivylimo? Juk rajonuose naujovės daug sunkiau skinasi kelią.

A. V.: Niekada nesigailėjau. Mano svajonė dar nuo vaikystės buvo - laisva Lietuva. Jau po suvažiavimo numanėme, kad Sąjūdis ves į nepriklausomą Lietuvą. 1989 m. Taline vyko liaudies frontų suvažiavimas: Latvijos ir Estijos liaudies frontai ir Sąjūdis. Teko dalyvauti. Po ten

skambėjusių kalbų, kai grįžau, susitikome su rajono valdžia ir aš pasakiau, kad tas suvažiavimas yra didelis žingsnis Lietuvos Nepriklausomybės link. Kilo šurmuly, LKP II-asis sekretorius pavadino mus ekstremistais, Nepriklausomybės šalininkais. Būtent Sąjūdis ir atvedė Lietuvą į Nepriklausomybę. Mano svajonė išsipildė.

8. T.E.: Kokį vaidmenį Sąjūdis šalies periferijoje suvaidino kelyje Nepriklausomybės link?

A.V.: Be periferijos nebūtų pasiekta Nepriklausomybė. AT – Atkuriamasis Seimas paskelbė Nepriklausomybę. Sąjūdis rengė dokumentus, Sąjūdžio kandidatai, kurie laimėjo rinkimuose, sudarė daugumą Atkuriamajame Seime ir jie nubalsavo už. Tie žmonės ir sudarė balsuotojų už Lietuvos Nepriklausomybę skaičių. Jei rajone nebūtų veikęs Sąjūdis, žmonės nebūtų suagituoti. O agitacija ir kova rajone vyko labai smarkiai. Pirmasis žingsnis Lietuvos Nepriklausomybės link buvo TSRS deputatų rinkimai. Jie vyko 1989 m. žiemą. Mūsų rajone balotiravosi R. Ozolas ir K. Prunskienė. Prieš juos ėjo Daugėlių statybinių medžiagų kombinato direktorius, kolūkio pirmininkas, Akmenės cemento direktorius. Jie tai nebūtų kovoję už Lietuvos Nepriklausomybę. TSRS Liaudies deputatai nuveikė labai daug. Jų dėka buvo pripažinti Molotovo-Ribentropo pakto slaptieji protokolai ir t.t.. Jie paruošė dirvą. Antras etapas buvo rinkimai į LTSR AT, kuri virto Atkuriamuoju Seimu. Periferijoje Sąjūdis buvo reikalingas, nors išgalės buvo menkos: neturėjome finansų, bet agitacija vyko aktyviai ir dažniausiai mes laimėdavome. Dalyvavome visose akcijose, rinkdavome parašus.

9. T.E.: Kaip manote, ar rajono Sąjūdžio veikla buvo sėkminga?

A.V.: Be abejoj sėkminga veikla. Kai kurie žmonės pirmą kartą pamatė trispalvę. Atstatėme paminklus Kuršėnuose. Atstatytas 1928 m. Kariams už Lietuvos Nepriklausomybę paminklas, komunistai buvo jį nugriovę, o Sąjūdis iškilmingai atstatė. Tiek žmonių, kiek buvo per pirmąjį vėliavos pakėlimą, tai neteko matyti niekad anksčiau. Laimėjom rinkimus į TSRS liaudies deputatus, abu rajono deputatai į Atkuriamąjį Seimą buvo sąjūdiečiai, laimėjom absoliučią daugumą rinkimuose į rajono tarybą. Dauguma LKP 20 suvažiavimo delegatų nuo rajono buvo sąjūdžio žmonės.

10. T.E.: Tautinio Atgimimo laikotarpis buvo ypatingas Lietuvos istorijoje ir žmonių atmintyje. Ar prisiminimai apie Sąjūdžio laikus Jums kelia nostalgiją, koks momentas įsiminė labiausiai?

A.V.: Įsiminė visa kova už Lietuvos Nepriklausomybę. Tai buvo nuostabus dalykas. Visi simboliai pradėti naudoti, visa tiesa, kuri buvo slepiama apie partizanus, apie tremtinius, iškilo į viešumą. Buvo matyti darbo prasmė. Labai didelė prasmė. Aišku, tauta nebuvo visiškai vieninga. Dauguma žiūrėjo sau iš šono. Jie dairėsi, kaip čia baigsis, kaip čia kas įvyks. Bet visada revoliuciją daro keli procentai, o kiti lieka nuošaly.

11. T.E.: Jūsų nuomone, ar šiais laikais (XXI a.) iškilus grėsmei šalies Nepriklausomybei žmonės sugebėtų vėl susitelkti?

A.V.: Gal taip susitelkti ir nesugebėtų, bet susitelktų. Sąjūdis kūrėsi atsargiai, visi bijojo. Aš visada stebėjau, kad gydytojai, inžinieriai, vadovai - išsilavinę žmonės, kodėl jie nekūrė Sąjūdžio. Aš ilgai niekaip nesupratau. Kai buvo Sąjūdžio 30-metis, aš net paklausinėjau Sąjūdžio atstovų iš tų įstaigų, kodėl pas juos to nebuvo. Vieni sakė, bijojo. KGB veikė aktyviai, todėl žmonės paprasčiausiai bijojo. Kai kurie teigė nenorėję rodyti iniciatyvos, laukė, kad kažkas įkurtų. O mes, mokytojai, ėmėmės iniciatyvos, apjungėme kitų profesijų atstovus ir įkūrėme.

12. T.E.: Kaip vertinate dabartinę Lietuvą, praėjus 30 metų po Sąjūdžio įkūrimo, ar taip įsivaizdavote mūsų valstybę?

A.V.: Rezultatas yra toks, koks yra. Visada žmogus nori, kad būtų geriau. Aš neturėjau fantazijų, kad mes gyvensime iš karto gerai. Aš puikiai atsimenu, kai V. Landsbergis per mitingus klausė, „ar iškentėsite sunkumus, ar tikrai mums eiti į Nepriklausomybę?“. Visi šaukė: „Iškentėsime!“. Yra toks F. Nyčės posakis, kad žmonija žengia į pažangą, gyvenimas keičiasi, tačiau žmogus lieka toks, koks yra - gobšus, savanaudis, garbėtroška. To nepanaikina jokia santvarka ir žmonijos pažanga. Jei žmogus buvo labiau nedoras negu doras, tai jis ir bus toks. Mes turim tai, ką turim. Šiaip, mano nuomone, turim (šypsosi), nežinau, milijoną kartų geriau negu buvo.

13. T.E.: Kada baigėsi Jūsų veikla Sąjūdyje?

A.V.: Aktyvi veikla baigėsi po pučo pralaimėjimo. Lietuvą de jure pripažino pasaulio valstybės, beliko pasiekti, kad okupanto kariuomenė išvyktų iš Lietuvos ir dirbti kuriamąjį darbą. Deja, kai žlugo pučas, žlugo ir AT atkuriamojo seimo vienybė, daug deputatų pasijuto labai reikšmingi, skubėjo kurti partijėles ir ieškoti sau visokios naudos. Sąjūdis, kaip organizacija, yra išlikęs iki dabar, bet man atrodo, kad tik dėl to, kad jo vardo nebandytų išnaudoti savo tikslams įvairiausi apsišaukėliai ir savanaudžiai.

14. T.E.: Sąjūdžio įamžinimas. Kaip Sąjūdis prisimenamas šiandien (Šiaulių rajone)?

A.V.: Minėjome visus Sąjūdžio jubiliejus. Renginiuose gana gausiai dalyvauja sąjūdiečiai, atvyksta ir rajono valdžios atstovai. Dori ir protingi žmonės Sąjūdį prisimena ir labai teigiamai vertina jo veiklą. Sovietų laikus prisimenantys su nostalgija, Sąjūdį keiksnoja ir reikšmingai įrodinėja, kaip gerai tada buvo gyventi. Sąjūdžio dvidešimtmečio proga išleidome knygą „Sąjūdis Šiaulių rajone“, kurios leidybą finansavo rajono valdžia. Trisdešimtmetį minint, kai kurių mokyklų mokiniai rengė pristatymus apie Sąjūdį jų mokyklose.

15. T.E.: Ar būtų įmanomas Sąjūdis šiandien, jei šaliai iškiltų grėsmė?

A.V.: Daugėja žmonių, suprantančių ką reiškia tautai turėti savo valstybę, suprantančių, kad ją reikia puoselėti, dirbti jos kūrimo darbus, o prireikus visais būdais ginti šalies nepriklausomybę.

Tokie žmonės sukurtų ką nors panašaus į Sąjūdį, galbūt kitokiu pavadinimu, labiau atitinkančiu iškylančių problemų sprendimą.

16. T.E.: Kokios Lietuvos tikėtės kuriantis Sąjūdžiui?

A.V.: Esu realistas, stebuklų nelaukiau ir nesitikėjau. Žinojau, kad pradžia bus sunki, tik nemaniau, kad tiek daug žmonių lengvai pakimba ant populistų, sukčių, šmeižikų ir melagių kabliuko, lengvai priima už tiesą „feikus“, pasiduoda priešišškai propagandai. Kaip ir tikėjausi, gyvenimas nors ir lėtai, bet po truputį gerėja. Dabar gyvename aukso amžių, nėra karo, nėra bado, nėra prekių ar paslaugų trūkumo, visi darbuotojai žmonės gali rasti darbą, protingas jaunimas gali siekti mokslų ir karjeros. Mano mėgstamas posakis „Kaip pasiklosi, taip išsimiegosi“, kuris reiškia, kad žmogus savo gyvenimą susikuria pats, reikia netingėti, dirbti, mokytis, ir dažniausiai net sveikatą gali suvaldyti pakankamai judėdamas, nepersivalgydamas ir neturėdamas žalingų įpročių.

Priedas nr. 3**Interviu su Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos ir LPS Seimo nariu Alfredu Jonuška**

Vardas, pavardė: Alfredas Jonuška

Pareigos: Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos ir LPS Seimo narys

Gimimo metai: 1965m.

Interviu vieta: Šiauliai

Klausinėjo: Tautvydas Elijošius

Įrašė: Tautvydas Elijošius

Įrašas darytas: 2019-04-09

Iššifravo: Tautvydas Elijošius, 2019-04-16

1. Tautvydas Elijošius: Koks buvo Jūsų gyvenimo kelias iki Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio?

Alfredas Jonuška: Esu Alfredas Jonuška, buvęs sąjūdielis, paskutinis Šiaulių raj. Sąjūdžio pirmininkas. Pats esu kuršėnietis. Mano specialybė inžinierius chemikas-technologas-keramikas. Mano veikla Sąjūdyje prasidėjo dar studijuojant Kaune politechnikos institute Cheminės technologijos fakultete. Ten teko beveik metus dalyvauti Sąjūdžio veikloje. Pati pradžia buvo dar tada, kai būnant studentu teko vykti į karinę stovyklą Pernu (Estiją) ir ten matyti vasaros metu vykusius Liaudies fronto mitingus. Kareiviai, turėdami laisvo laiko vakarais ir savaitgaliais, ten ėjome ir klausėmės, ir supratome, koks judėjimas ten vyksta. Grįžus iš karinės stovyklos į Kauną savo veiklą pradėjo ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Teko dalyvauti įvairiose akcijose, sekti įvykius, dalinti medžiagą. Kaip studentai, turėjome daug entuziazmo. Be abejo, sekiau įvykius ir Šiaulių rajone. Pabaigęs mokslus buvau paskirtas dirbti statybinių medžiagų gamybiniame susivienijime viršininko pavaduotoju. Į Šiaulių rajono Sąjūdį Kuršėnuose įsijungiau 1989 m. rugsėjo mėn. Pradėjau vadovauti Antrojo plytų cecho Sąjūdžio grupei, vėliau ir visos Daugėlių statybininkų medžiagų susivienijimo Sąjūdžio grupei.

2. T.E.: Kodėl nusprendėte prisijungti prie Sąjūdžio?

A.J.: Įdomus klausimas. Mano šeimoje buvo nemažai tremtinių. Jau tada gaudavome įvairios informacijos apie Sovietų sąjungos susikūrimą, veiklą, represijas ir kitus dalykus. Idėjos, kurios buvo keliamos nuo Sąjūdžio įkūrimo 1988-1989 m., brandino idėją, kad Lietuva turėtų būti nepriklausoma. Mes, kaip studentai, galvojome, kad viskas vystysis palaipsniui, po truputį, tačiau, kad Nepriklausomybė turi būti atstatyta, buvo faktas. Didelis privalumas, kad viskas buvo daroma greitai. Man teko tarnauti Vorkutoje, iš arti mačiau, koks žemas SSRS armijos pasirengimas, armijoje vyravo degradacija, „dedovčinos“ ir kiti dalykai, mums, jauniems, tikrai atrodė, kad ta sistema negali funkcionuoti tokia, kokia ji yra. Manėme, kad yra alternatyva ir ta alternatyva yra

sugrąžinti Nepriklausomybę. Šeima, matomos blogybės ir įsitikinimai lėmė, kad prisijungiau prie Sąjūdžio. Sąjūdžio metais teko lankytis VDR, Lenkijoje ir ten matėme nuotaikas ir tai, kas bręsta.

3. T.E.: Kokios buvo Jūsų pareigos ir funkcijos Sąjūdyje?

A.J.: Buvau išrinktas į Šiaulių raj. Sąjūdžio Tarybą. Tuo metu dirbau Daugėliuose bei mokiausi Vilniaus universitete (Tarptautinius ekonominius santykius) vienerius metus. Šiaulių raj. Sąjūdžio Taryba delegavo mane į LPS Seimą. Ten dalyvaudavau posėdžiuose, siūsdavau medžiagą, palaikiau komunikacinę ryšį su Šiaulių rajonu. Jau vėliau Nepriklausomos Lietuvos metais buvau išrinktas Šiaulių raj. Sąjūdžio pirmininku.

4. T.E.: Kaip Sąjūdžio idėjas sutiko rajono gyventojai ir valdžia?

A.J.: Sąjūdžio grupės buvo aktyvios ir norėjo labai greitai viską keisti. Tuo metu vietinė komunistinė valdžia šiek tiek pritilo. Mes jau galėjome pradėti reikšti savo norus ir realizuoti galimybes. Mes aiškinome, kad deficitinėmis sąlygomis vykdoma neteisinga politika, žmonės negauna tų prekių, kurias turėtų gauti. Tai komunistinė valdžia atidavė skirstymo privilegiją į mūsų rankas. Buvome sukūrę tokią sistemą, kaip turėtų būti daroma: prekės išdalinamos priklausomai nuo darbuotojų skaičiaus. Deja, vyko įvairūs papirkimai. Aišku, tada reikėjo labiau galvoti ne apie prekių padalinimą, o kaip pertvarkyti ekonomiką. Visuomenė norėjo pokyčių. Mūsų tikslas buvo kuo daugiau iškelti blogų dalykų ir parodyti žmonėms, kas yra blogai. Tai yra šviesti, rašyti, spausdinti, skelbti, nors laikraščiai irgi dažnai nebuvo mūsų pusėje. Pakilimo metu vis tiek praeidavo ta informacija. Buvo, berods, laikraštis „Laikas“ ir kiti, kurie spausdindavo tą medžiagą. Apie korupciją, įvairias negeroves, naudojimus tarnybine padėtimi ir t.t. rinkdavome informaciją iš kolūkių, tarybinių ūkių, perduodavome informaciją ir į Sąjūdžio centrą Vilniuje. Iš centro gaudavome įvairius leidinius, kuriuos platindavome rajone. Tas buvo būtina, kad žmonės susivoktų, kodėl mes taip gyvenam. Kurį laiką komunistinė valdžia bendradarbiavo su Sąjūdžiu. Buvo nemažai LKP narių, kurie perėjo į Sąjūdį. Jie taip pat suprato, kad ta santvarka yra negerai. Tik vėliau 1990-1991 m. prasidėjo „pagalių kaišiojimai į ratus“. Žmonės suprato, kad komunistinė sistema nėra gera, ji veikia prieš žmogų. Jiems reikėjo parodyti teisingą kelią, o tas kelias dažniausiai yra sunkus. O kai kelias sunkus, atsiranda tokių žmonių, kurie nubyra, pasiduoda. Reikėjo drąsos einant tuo teisingu keliu.

5. T.E.: Kaip sekėsi skleisti Sąjūdžio idėjas Šiaulių rajone ir kokiais būdais tai darėte?

A.J.: Dažniausiai Sąjūdžio idėjos sklido iš lūpų į lūpas. Sąjūdžio rėmimo grupėse dirbo aktyvūs žmonės, jie gaudavo informaciją iš Sąjūdžio rajono Tarybos, taip pat iš Vilniaus. Mes stengdavomės perduoti gautą medžiagą, kad grupių vadovai galėtų išdalinti ir išplatinti medžiagą. Tada labai populiarūs buvo susirinkimai. Darbo grupėse, kolektyvuose, mitinguose, švenčių metu buvo stengiamasi perteikti naujausią informaciją ir žinią, kas vyksta tame fronte su Nepriklausomybės siekimu ir vėliau įtvirtinimu. Efektyviausia priemonė buvo kalbėjimas su

žmonėmis. Yra ir išlikusių archyvinių leidinių. Rėmimo grupės buvo įsisteigusios beveik visur: kolūkiuose, miesteliuose, kaimuose. Manau, kad žiniasklaida nebuvo pagrindinė priemonė skleisti Sąjūdžio idėjas. Pagrindiniai rajone platinami Sąjūdžio leidiniai buvo „Respublika“ ir „Lietuvos aidas“. Po Nepriklausomybės atkūrimo jie buvo privatizuoti ir iš dalies prarado objektyvumą.

6. T.E.: Santykiai su LPS vadovybe Šiauliuose?

A.J.: Santykiai buvo draugiški. Visi turėjome savo darbus, savo reikalus. Dalyvaudavome bendruose renginiuose, mitinguose. Atvažiuodavo ir Šiaulių miesto Sąjūdžio atstovai pasisakyti įvairiuose mūsų organizuojamose renginiuose. Ypatingo bendravimo nebuvo, tačiau palaikėme draugiškus ryšius.

7. T.E.: Santykiai su LPS vadovybe centre (Vilniuje)?

A.J.: Kadangi aš buvau LPS Seimo narys, palaikydavau ryšį tarp Šiaulių raj. ir centro. Grįžęs į rajoną parveždavau naujausias žinias leidinius. Tas buvo labai efektyvu. Buvo tamprus ryšys tarp Šiaulių raj. ir centrinio Sąjūdžio.

8. T.E.: Kaip vertinate rajono Sąjūdžio veiklą?

A.J.: Vertinti pažymiu nelabai išeina, tačiau galėčiau pasakyti, kad Šiaulių rajono Sąjūdis savo darbą atliko. Tik yra klausimas, ar įgyvendino išsikeltus tikslus. Galėčiau pasakyti, kad 100 proc. ne. Sąjūdis palaikė masiškumą, kaip ir visoje respublikoje, bet rajone mes to, ko siekėme, tai tikrai nepasiekėme. Dar ir dabar įvardinama, kad Šiaulių rajonas yra „raudonas“. Mums buvo labai sunku. Nors Sąjūdžio žmonės laimėjo 1991 m. rinkimus į rajono Tarybą. Deja, vėliau neliko tos Sąjūdžio daugumos. Nuo pat pradžių vienas iš Sąjūdžio tikslų buvo sukurti daugpartinę sistemą. Po Nepriklausomybės atkūrimo rajone sparčiai pradėjo kurtis partijos. Nors pramušti tą išsisknijusią socializmo sistemą buvo sudėtinga.

9. T.E.: Kada baigėsi Jūsų veikla Sąjūdyje?

A.J.: Galima teigti, kad dar nesibaigė, nes darome minėjimus (šypsosi). Mes, kaip sakau, dabar esame Sąjūdžio vardo sargyboje. Sąjūdis buvo įkurtas su tikslu atkurti Nepriklausomybę. Jis tą ir padarė. Aš manau, kad Sąjūdis atstovavo idėją. Ne politines partijas, ne politinius atstovus. Sąjūdis jungė visus, kad būtų įgyvendinta idėja sukurti Nepriklausomą savarankišką valstybę.

10. T.E.: Sąjūdžio įamžinimas. Kaip Sąjūdis prisimenamas šiandien?

A.J.: Yra Sąjūdžio atminimo medaliai. Juos yra gavę nemažai žmonių. Yra išleistų įvairių leidinių. Sąjūdžio žmonės atstatė Vyčio paminklą Kuršėnuose. Taip pat pastatytas Tremtinių kryžius. Yra paminklų ir Žarėnuose, Šakynoje. Yra pastatytas Partizanų paminklas Kuršėnuose. Nors grynai Sąjūdžiui paminklo nėra. Gal todėl, kad jis nėra miręs (juokiasi).

11. T.E.: Ar būtų įmanomas Sąjūdis šiandien, jei šaliai iškiltų grėsmė?

A.J.: Taip. Sąjūdis gali susikurti tada, kada yra bendras nacionalinis tautinis tikslas. Jei tikslas yra, Sąjūdis gali būti. Sąjūdis gali būti demokratijos garantas, kad būtų sukurtos demokratinės

struktūros. Pats Sąjūdis negali vadovauti ir valdyti. Vis dėlto, manau, kad žmonės, reikalui esant, tikrai vėl susivienytų.

12. T.E.: Kokios Lietuvos tikėjotės kuriantis Sąjūdžiui?

A.J.: Mes tikėjome, kad patys žmonės yra pajėgūs tvarkyti savo reikalus be jokių Maskvos emisarų ir t.t. Praktiškai tas įvyko. Nors žmonės ir pats Sąjūdis tikėjosi, kad ta gerovė žmonėms ateis greičiau. Dabar jau praėjo 30 metų. Be abejo, jei lygintume Lietuvą 1989 m. ir 2019 m., mes akivaizdžiai matome skirtumus. Bet žmogus, kuris gyveno nuo 1989 m. iki dabar tų skirtumų nepastebi. Aš manau, kad progresas yra didžiulis. Nors vieni tikėjosi, kad tai įvyks daug greičiau, be priešpriešos ir nesutarimų. Sąjūdžio metais negalėjome pasvajoti, kad Lietuva įstos į ES ir NATO. Dabar mes esame padorių valstybių šeimoje, solidžiam klube. Įrankių turime daug, bet kartais nemokame jais naudotis. Jei mes tų įrankių nenaudosime ar nenorėsime naudoti, tai čia jau mūsų problema. Reikia išvengti propagandos, turėti kritinį mąstymą, analizuoti istorinius įvykius, duomenis ir faktus. Kitu atveju, tapsime vergais tos peršamos nuomonės, kuri gali žlugdyti visuomenę. Tačiau, jei to išvengsime ir imsime instrumentus į rankas, galimybių Lietuvai yra labai daug.

Priedas nr. 4**Interviu su Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos nariu Kęstučiu Mazgeliu**

Vardas, pavardė: Kęstutis Mazgelis

Pareigos: Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos narys

Gimimo metai: 1957m.

Interviu vieta: Pakruojis

Klausinėjo: Tautvydas Elijošius

Įrašė: Tautvydas Elijošius

Įrašas darytas: 2019-04-18

Iššifravo: Tautvydas Elijošius, 2019-04-25

1. Tautvydas Elijošius: Koks buvo Jūsų gyvenimo kelias iki Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio?

Kęstutis Mazgelis: Gimiau SSRS tremtyje, politinių kalinių šeimoje. 1968 m. grįžau į Lietuvą. Tėvai mane išleido vieną, nes jiems neleido vykti. Tėvas buvo nuteistas 25 metams tremties. Iki Stalino mirties jis atsėdėjo lageryje, vėliau jį paleido, tačiau uždraudė grįžti į Lietuvą. Augau patriotinėje šeimoje. Kupiškyje baigiau vidurinę mokyklą. Vėliau įstojau į KPI. Po studijų gavau paskyrimą dirbti Petrašiūnų dolomito gamykloje. Kai prasidėjo Sąjūdis, dirbau tiekimo skyriaus viršininku, tuo metu statėme naują gamyklą, teko važinėti po visą Sovietų sąjungą ir komplektuoti įrengimus naujai gamyklai.

2. T.E.: Kodėl nusprendėte prisijungti prie Sąjūdžio?

K.M.: Susikūrus Sąjūdžiui pastebėjome, kad prasidėjo „veiksmas“ rajone. Aš, kaip patriotas, pradėjau ieškoti kontaktų su Lietuvos tautininkų sąjunga. Į Sąjūdį įsiliejau kaip tautininkas. Sąjūdyje žmonės buvo labai įvairialypiai. Vieni kovojo už nepriklausomą Lietuvą, o kiti buvo nepatenkinti talonų skirstymu. Kai kurie Sąjūdį matė kaip savo asmeninių interesų įgyvendinimą. Aš stengiausi nuo tokių dalykų nusišalinti, man svarbiausias tikslas Sąjūdyje buvo Lietuvos Nepriklausomybė. Visada svajoju apie Nepriklausomą Lietuvą. Klausiau „Amerikos balso“, ten vienas pašnekovas prognozavo, kad apie 1990 m. Sovietų sąjunga subyrės. Pasirodo, ir subyrėjo (juokiasi).

3. T.E.: Kokios buvo Jūsų pareigos ir funkcijos Sąjūdyje?

K.M.: Buvau Petrašiūnų dolomitinės skaldos gamyklos Sąjūdžio rėmimo grupės pirmininkas. 1988-1989 m. patekau į Sąjūdžio Pakruojo rajono tarybą. Dažnai padėjau organizuoti renginius, rinkdavome parašus, vykdėme agitaciją ir t.t. Įsiminė 1991 m. sausio 13 d. Tarėmės, kas važiuos. Pasirodo norinčių vykti iš Pakruojo atsirado net 8 autobusai. Su transportu padėjo ir vietinė valdžia. Tais pačiais metais gegužės mėn. tapau Pakruojo raj. Sąjūdžio tarybos pirmininku. Pakruojo

Sajūdžio „garvežys“ buvo mokytoja S. Lovčikaitė. Labai aktyvi moteris, man būnant pirmininku nuolat ragindavo rašyti straipsnius į laikraštį, su ja aptardavome temas.

4. T.E.: Kaip Sajūdžio idėjas sutiko rajono gyventojai ir valdžia?

K.M.: Mano subjektyvia nuomone, valdžia truputį išsigando. Jie prisibijojo Sajūdžio ir stengėsi prisitaikyti. Jie jautė ir matė, kas dedasi Lietuvoje. Pakruojo raj. pirmasis sekretorius Čepulis buvo tikrai „raudonas“ žmogus. Jį pakeitęs Žvirblis jau buvo tolerantiškesnis ir lankstesnis. Vykdomasis komitetas atsižvelgdavo į mūsų pasiūlymus. Tačiau visą darbą atlikdavo laikraštis „Auksinė varpa“, kuris reiškė aiškiają prosovietinę poziciją. Mano nuomone, Lietuva jau buvo pribrendusi permainoms. Tai jautėsi ir iš gyventojų nuotaikų. Prekių deficitas ir neteisybė privertė žmones „atverti akis“. Tikrų patriotų, kurie norėjo Nepriklausomybės, buvo nedaug. Kiti paprasčiausiai norėjo ekonominio pagerėjimo ir teisingumo.

5. T.E.: Kaip sekėsi skleisti Sajūdžio idėjas Pakruojo rajone ir kokiais būdais tai darėte?

K.M.: Idėjos plito per spaudą ir masinius renginius. Pvz., Žemynos gimnazijoje buvo pastatytas paminklas tremtiniams, rengiami mitingai, vėliavos iškėlimo ceremonijos ir kt. Taip pat Sajūdžio idėjos plito individualiai per kolektyvus. Bandėme ugdyti rajono žmonių patriotizmą. „Auksinė varpa“ buvo labai angažuotas, antipatriotinis laikraštis. Jis buvo mūsų didžiausias priešas. Labai prorusiškas ir proimperinis. Reikėjo įkurti savo Sajūdžio laikraštį „Langas“ (vėliau „Mūsų langas“). Jo tiražas buvo apie 1000 egz. Jį leisdavome nereguliariai, dažniausiai 2 kartus per mėnesį. Platinome ir centrinio Sajūdžio leidžiamus laikraščius „Atgimimas“ ir „Sajūdžio žinios“. Dažnai važinėdavau į Šiaulius, parveždavau šiauliečių „Krivulę“. Apskritai, Pakruojis nuo seno buvo labai „raudonas“. To priežasčių gali būti įvairių. Labai stipri buvo Pakruojo Komunistų partija. Vien pieninėje iš 150 darbuotojų 7 dirbo KGB bendradarbiais.

6. T.E.: Santykiai su LPS vadovybe Šiauliuose?

K.M.: Santykiai nebuvo labai artimi. Gaudavome kvietimus į renginius, mitingus. Tuo bendradarbiavimas ir apsiribojo.

7. T.E.: Santykiai su LPS vadovybe centre (Vilniuje)?

K.M.: Labai geri santykiai buvo su Laima Pangonyte. Jie mums padėdavo kiek galėdavo. Dažnai susiskambindavome, jie atvažiuodavo, padėdavo, patardavo. Buvo draugiški ir šilti santykiai su Vilniumi.

8. T.E.: Kaip vertinate rajono Sajūdžio veiklą?

K.M.: Kas įdomu, tarp Pakruojo raj. sąjūdiečių buvo daug nepasitikėjimo. Dažnai vieni kitus įtarinėjo, manė, kad yra infiltruotų KGB agentų Sajūdžio tarpe. Aš taip pat manau, kad galėjo būti tų „agentėlių“ (šypsosi). Apskritai, pasitikėjimas vieni kitais Pakruojo raj. Sąjūdyje nebuvo tvirtas. O dėl veiklos vertinimo, tai aš sakyčiau blogai. Jei dabar ištaisai rinkimus laimi „raudonieji“, tai vadinasi blogai dirbom (šypsosi). Vadinasi, nesugebėjome patraukti žmonių, kažką pražiopsojom,

leidom per daug įsigalėti komunistams. Vėliau visi komunistai „sulindo“ į LDDP ir LSDP. Dar tikrai Pakruojis tebėra „raudonas“. Vien matosi iš šių savivaldybių tarybų rinkimų (LSDP laimėjo 13 vietų). Jie dar turi didelę įtaką ir, tikriausiai, dar turės 50 metų praeiti, kol kas nors pasikeis.

9. T.E.: Kada baigėsi Jūsų veikla Sąjūdyje?

K.M.: Sąjūdis palengva „nusimirė“. Užgeso kaip žvakutė. Negaliu pasakyti, kada tiksliai. Apie 1993 m. Po Nepriklausomybės įtvirtinimo žmonės išsiskirstė į partijas ir tiek. Sąjūdyje liko pilkos nežinomos asmenybės. Visi ryškūs veikėjai išsiskirstė po partijas.

10. T.E.: Sąjūdžio įamžinimas. Kaip Sąjūdis prisimenamas šiandien?

K.M.: Kažkiek prisimenamas. Prieš kelis mėnesius Kultūros centre buvo Sąjūdžio 30-mečio minėjimas. Ne taip gausiai, bet susirinko keletas aktyvesnių sąjūdiečių. Anksčiau buvo kilusi idėja, kad reikėtų pakabinti memorialinę lentą ant Sąjūdžio būstinės. Bet ta idėja taip ir „neišsirutuliojo“ kol kas. Gal kada ir įgyvendinsim.

11. T.E.: Ar būtų įmanomas Sąjūdis šiandien, jei šaliai iškiltų grėsmė?

K.M.: Aš galvoju, kad sunkiai. Žmonės yra labai supriešinti, nusivylę. Aš ir pats nusivylęs. Atrodo, tikėjausi tiek daug, o kai pažiūriu, kur Lietuva eina, tai nesu labai patenkintas. Patriotizmas žlunga, kai kur per daug tolerancijos. Iš principo, žodžio laisvės Lietuvoje dabar sumažėjo. Didžiausia žodžio laisvė buvo 1989-1990 m. Nors buvome okupuoti, bet žmonės jautėsi laisvi. Jie nieko nebijojo, dabar žmonės daug ko bijo. Tada nebijojo nieko. Tokio Sąjūdžio, koks buvo, šiandien nebeišeitų. Čia yra unikalus ir fenomenalus dalykas. Sąjūdyje buvo tokie skirtingi žmonės. Vieni norėjo teisingumo, kiti norėjo atgauti savo turtą, savo žemę ir namus, kiti Nepriklausomos Lietuvos. Bet visų interesai sutapo. Dabar nežinau, koku pagrindu reikėtų suvienyti žmones.

12. T.E.: Kokios Lietuvos tikėjotės kuriantis Sąjūdžiui?

K.M.: Pirmiausia, tikėjausi lietuviškos, patriotinės, besivystančios, nestagnuojančios, demokratinės, ne diktatoriškos Lietuvos. Su nuomonių įvairove, organizacijų gausa. Įsivaizdavau įvairialypę, energingą Lietuvą. Taip pat kad būtų užtikrintas socialinis teisingumas, pagarba vyresniems žmonėms. Kad žmogus galėtų didžiutis, kad jis gyvena Lietuvoje. Tada buvau jaunas ir žiūrėjau romantiškai (šypsosi), tačiau tokios Lietuvos norėjau.

Priedas nr. 5**Interviu su Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos atsakingąja sekretore Laimute Stokaite**

Vardas, pavardė: Laimutė Stokaitė

Pareigos: Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos atsakingoji sekretorė

Gimimo metai: 1951 m.

Interviu vieta: Pakruojis

Klausinėjo: Tautvydas Elijošius

Įrašė: Tautvydas Elijošius

Įrašas darytas: 2019-03-28

Iššifravo: Tautvydas Elijošius, 2019-04-04

1. Tautvydas Elijošius: Koks buvo Jūsų gyvenimo kelias iki Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio?

Laimutė Stokaitė: Esu gimusi Radviliškyje. Išsiskyrus tėvams persikėliau gyventi į Pakruojį. Nepriklausiau jokiai partijai, bet buvau aktyvi. 1988 m. prasidėjus Atgimimui pradėjo pas mane rinktis iniciatyvūs vyrukai (šypsosi). Vienas vyrukas tapo Pakruojo rajono Sąjūdžio pirmininku (Dalius Stancikas) iš Klovainių skaldos, kiti iš statybinių organizacijų statybų vykdytojai. Susirinkimų taškas buvo mano butas. Steigiamasis susirinkimas vyko 1988 m. rugsėjo 13 d. statybų organizacijos sporto salėje. Tada susikūrė mūsų Pakruojo Sąjūdžio grupė. Į steigiamąjį susirinkimą atvyko mūsų žemietis prof. V. Radžvilas. Mūsų grupėje buvo ir kunigų, ir kolūkių pirmininkų.

2. T.E.: Kodėl nusprendėte prisijungti prie Sąjūdžio?

L.S.: Mano senelis buvo politinis kalinys. Aš tą sužinojau per pirmąjį Sąjūdžio suvažiavimą. Nors aš nevykau į šį renginį, tačiau, stebint per televiziją, mama pradėjo pasakoti. Giminėje niekas apie tai nekalbėdavo. Bet, matyt, vis tiek genuose kažką turi (šypsosi). Pati Lietuvos Nepriklausomybės troškimo pradžia buvo susideginus R. Kalantai. Po mokslų gavau paskyrimą į Kauną ir tada buvo pirmosios metinės. Aš jau žinojau, kas yra Sacharovas. Buvau atspari sovietinei propagandai.

3. T.E.: Kokios buvo Jūsų pareigos ir funkcijos Sąjūdyje?

L.S.: Pakruojo raj. Sąjūdžio Atsakingoji sekretorė. Organizavau tiek mažesnius, tiek masinius renginius (kaip Baltijos kelias). Organizavomės vykti autobusais 1991 m. sausio 13 d. ir t.t. Pakruojo raj. Sąjūdyje buvo dalijamasi funkcijomis: pirmininkas, pavaduotoja, atsakingoji sekretorė, redaktorė. Būdavo tam tikros pareigos. Mes Pakruojyje buvome Sąjūdžio skyrius, o kaimuose buvo Sąjūdžio rėmimo grupės. Jų pirmininkai atvažiuodavo į Tarybos posėdį. Pasiimdavo iš mūsų spaudą, kurią platindavo vietiniams.

4. T.E.: Kaip Sąjūdžio idėjas sutiko rajono gyventojai ir valdžia?

L.S.: Sutiko labai gerai, nes steigiamajame susirinkime buvo pilna salė žmonių, nors niekas per daug jų nekvietė (šypsosi). Jie vienas iš kito susižinojo. Tai buvo toks renginys, kuris „varu

nevaromas“. Atsimenu, lijo lietus, buvo blogas oras. Ta sporto salė nebuvo baigta statyti. Mūsų valdžia, partijos komitetas labai atsargiai žiūrėjo į šiuos įvykius. Mes buvome stiprūs dvasia, rengdavome peticijas. Visi komunistai buvo bailiai. Jie susitaikė su tuo, kad mes vis tiek būsim.

5. T.E.: Kaip sekėsi skleisti Sąjūdžio idėjas Šiaulių rajone ir kokiais būdais tai darėte?

L.S.: Buvo laikraštis „Langas“ (vėliau „Mūsų langas“). Labai gera redaktorė (S. Lovčikaitė) rinkdavo straipsnius į laikraštį, kurį spausdino „Titnago“ spaustuvė. Vietinis laikraštis „Auksinė varpa“ nebuvo linkęs bendradarbiauti. Pateikus straipsnį, pusę „nupjaudavo“. Mes nuo jo atsiribojom. Mes norėjome nuversti „Auksinės varpos“ redaktorių (kuris buvo „raudonasis“). Surinkome visą medžiagą, buvo toks Spaudos kontrolės komitetas. Nuvažiavus ten sužinojome, kad pagrindinis „viršininkėlis“ buvo „Auksinės varpos“ redaktoriaus *grupiokas*. Aišku, mūsų pareiškimo nepriėmė. Tai mes ir palikome tuos „superstagnatorius“ ramybėje. Nutarėme geriau turėti savo laikraštį. Iš Sąjūdžio centro gaudavome kažkiek pinigėlių šio laikraščio leidybai. Žmonės atnešdavo savo straipsnius į Sąjūdžio būstinę, kuriuos publikuodavome laikraštyje.

6. T.E.: Santykiai su LPS vadovybe Šiauliuose?

L.S.: Susitikdavome, bet taip „pribėgamai“. Artimų santykių nebuvo. Mes draugaudavome su Jonišio, Radviliškio Sąjūdžiu. Jie atvažiuodavo pasidalinti patirtimi. Jie buvo šiek tiek bailesni. Mano mama tik pritepdavo sumuštinių, paklausdavo, ką čia darote. Sakydavau, kad vėliau papasakosiu (šypsosi).

7. T.E.: Santykiai su LPS vadovybe centre (Vilniuje)?

L.S.: Labai geri. D. Stancikas važinėdavo į visus posėdžius, priklausė Tarybai, parveždavo medžiagos. Draugavome su Angonita Rupšyte.

8. T.E.: Kaip vertinate rajono Sąjūdžio veiklą?

L.S.: Jinai buvo (šypsosi). Būta ir trinčių. Į mūsų komandą įėjo ir kolūkių pirmininkai. Vienas pirmininkas norėjo su Sąjūdžiu vėliava „praeiti“ į AT. Mes iš karto sustabdėme ir teigėme, kad kolūkio pirmininkas su Sąjūdžiu negali dalyvauti rinkimuose į AT. Galbūt tie kolūkių pirmininkai galėjo būti siūsti saugumo. Po to jie „atšoko“.

9. T.E.: Kada baigėsi Jūsų veikla Sąjūdyje?

L.S.: Jei neklystu, 1993 m. Sąjūdyje iš viso buvo 4 pirmininkai. Po Stanciko buvo Geležėlė, Mazgelis, Zajarskis.

10. T.E.: Sąjūdžio įamžinimas. Kaip Sąjūdis prisimenamas šiandien?

L.S.: Mes kas penkeri metai susitinkame. Šiaip vis galvojome įrengti atminimo lentą tame pastate, kuriame buvo Sąjūdžio būstinė. Bet jis dabar priklauso Turto fondui, neaiški pastato padėtis. Taip pat steigiamojo susirinkimo vietoje planuojame įrengti atminimo akmenį. Yra atstatytas angelo paminklas Rozalime. Taip pat yra Baltijos kelio kryžiai. Mes juos globojame, neseniai vieną atstatėme.

11. T.E.: Ar būtų įmanomas Sąjūdis šiandien, jei šaliai iškiltų grėsmė?

L.S.: Manau, kad žmonės eitų ir gintų. Pakruojyje yra nemažai jaunimo, kurie priklauso Šaulių sąjungai, krašto apsaugos savanoriams. Neseniai atvykus V. Radžvilui mes šnekėjome, kad reikėtų atkurti Sąjūdį. Partijos dabar yra išsiskirsčiusios, o Sąjūdis yra vienijanti jėga. Krikščionys demokratai Pakruojyje susikūrė pirmieji. Vėliau Tremtiniai ir Tėvynės sąjunga. Sąjūdžio žmonės išsiskirstė po politines partijas.

12. T.E.: Kokios Lietuvos tikėtės kuriantis Sąjūdžiui?

L.S.: Mes patys sugadinome visą šį „reikalą“. Dabar matome didžiulę bedarbių armiją. Pašalpos „numarino“ žmonėms norą dirbti. Dabar šiuo metu Pakruojis vėl yra „raudonasis“. Kurį laiką „raudonoji banda“ buvo praėjusi ir dabar vėl sugrižo.

Priedas nr. 6**Interviu su Šiaulių raj. laikraščio „Leninietis“ žurnalistu Algimantu Puodžiūnu**

Vardas, pavardė: Algimantas Puodžiūnas

Pareigos: Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos narys,

laikraščio „Leninietis“ žurnalistas

Gimimo metai: 1944 m.

Interviu vieta: Šiauliai

Klausinėjo: Tautvydas Elijošius

Įrašė: Tautvydas Elijošius

Įrašas darytas: 2019-04-26

Iššifravo: Tautvydas Elijošius, 2019-05-07

- 1. Tautvydas Elijošius: Koks buvo Jūsų gyvenimo kelias iki Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio?**
Algimantas Puodžiūnas: Mano darbas buvo spaudoje. Nuo 1966 m. dirbau rajono laikraštyje „Leninietis“. Po to Atgimimo laikais ir Šiaulių televizijoje darėme laidas apie Šiaulių rajoną. Apie tai, ką žinojau, tą ir dariau (juokiasi). Laikraščio redakcijoje daugiausia dirbo nepartiniai žmonės. Bendradarbis net buvo Smetonos laikų generolo sūnus. Pasidėjus „perestroikai“, atsirado galimybė atvirai išreikšti idėjas. Aš tuo laiku laikraštyje kuravau kultūros skyrių. Gaudavau daug „velnių“, kad ta kultūra ne apie tuos, kurie gieda internacionalą, o apie tuos, kurie liaudies dainas dainuoja (šypsosi). Bet redaktorius buvo „kietas“, mane apgindavo ir teigė neatleisiąs manęs. Redaktorius Sąjūdį priėmė teigiamai ir visa medžiaga „ėjo atvirai“. Prasidėjus Atgimimui, pradėjo sklisti žinia, kad reikia atsisakyti „Leniniečio“ [aut. past. nuo 1960 m. vadinosi „Leninietis“, nuo 1990 m. „Laikas“] pavadinimo. O tada tai buvo! *Partkomas* atsakė griežtai: jokių būdų! „Leninietis“ buvo partijos komiteto organas. Partija pasiūlė, kad tie, kurie nenori „leniniečio“, lai eina lauk (šypsosi). Buvau neblogai pažįstamas su Benu Rupeika [tuometiniu Radijo Vyriausiosios informacijos redakcijos Informacijos skyriaus vedėju - aut. past.]. Jis leido „išleisti į eterį“ mūsų požiūrį į *partkomo* veiksmus. Po kelių dienų B. Rupeika gauna iš komunistų laišką. Jis man jį perdavė ir iš karto nurodė: duok atsakymą (juokiasi). Tada už 3 dienų partinis biuras pasakė: eina jie po velnių, atsisakom savo organo (šypsosi). Tada laikraštis pakeitė pavadinimą į „Laikas“. Su „Leniniečiu“ būta įvykių iš absurdo serijos, pvz., pirmajame puslapyje 1989 m. vasario 16 d. proga įdėta tautinė Nepriklausomos Lietuvos vėliava (juokiasi).
- 2. T.E.: Kodėl nusprendėte prisijungti prie Sąjūdžio?**
A.P.: Rimti vyrai (A. Verseckas ir kiti) man paskambino, sako, mes renkamės, ar atvažiuoji? (juokiasi) Jie žinojo mano pažiūras. Tuo laiku buvau „žaliųjų“ judėjimo atstovas. Domino paminklotvarka, gamtos apsauga, rengėme įvairias akcijas. Faktiškai vieni kitų nepažindami,

sudarėme Sąjūdžio rajono tarybą. Buvo ir atsitiktinių žmonių, tačiau taryboje susidarė tas „branduoliukas“, kuris padarydavo reikšmingų darbų.

3. T.E.: Kokios buvo Jūsų pareigos ir funkcijos Sąjūdyje?

A.P.: Aiškaus pasiskirstymo nebuvo. Tarybos nariai buvo atsakingi už savo darbo vietas besikuriančias Sąjūdžio rėmimo grupes. Faktiškai visuose ūkiuose, gamyklose buvo grupės. Tarybos nariai dirbo burdami žmones. Tuo laiku domėjausi paminklotvarka, istorija, ant Girnikų kalno organizavau kryžiaus atstatymą.

4. T.E.: Kaip Sąjūdžio idėjas sutiko rajono gyventojai ir valdžia?

A.P.: Valdžia norėjo „įsiterpti“ į Sąjūdį. „Žaliųjų“ judėjime iniciatyvos bandė imtis komjaunimas. Matyt, gavo iš Vilniaus komandą (šypsosi). Tuo laiku judėjime darbavosi Ramančionis, Braziulis, Tamulaitis, Sėjūnas. Darydavome bendras akcijas. Kūrėsi Kurtuvėnų regioninis parkas. Valdžią kviesdavome, dalyvaudavo, nors ne visi drįso kalbėti. V. Krasauskas buvo partkomo skyriaus vedėjas, vėliau nuėjo su Sąjūdžiu. Valdžia dalyvaudavo Sąjūdžio renginiuose, bet siūsdavo ne aukščiausio lygio pareigūnus, pvz., Baltijos kelyje skyrių vedėjų lygmenyje dalyvavo visas partkomas.

5. T.E.: Kaip sekėsi skleisti Sąjūdžio idėjas Šiaulių rajone ir kokiais būdais tai darėte?

A.P.: Šiupyliai buvo labiausiai „raudonas“ miestelis. Visur kitur R. Ozolą sutikdavo su gėlėmis. Aš save laikiau „ozolistu“. Kadangi su Ozolu aš nuo mažumės (šypsosi). Mitingavimai, įvairūs susitikimai ir laikraščio straipsniai padėjo skleisti žinią apie Sąjūdį. Steigti atskiro Sąjūdžio laikraščio nereikėjo. „Leninietis“ (vėliau „Laikas“) buvo velniškai paklausus laikraštis, ėjo apie 14 tūkst. tiražu. Praktiškai į kiekvieną šeimą (juokiasi). Jis nebuvo tarybinis. Praktiškai prie visų redaktorių nuo 1966 m. aš turėjau autonomiją. Rašiau, ką norėjau, be ideologijos. „Leninietis“ buvo pirmas iš rajoninių laikraščių respublikos mastu.

6. T.E.: Santykiai su LPS vadovybe Šiauliuose?

A.P.: Labai geri. Ypač su Kazimieru Alminu. Jis dalyvaudavo Šiaulių rajono Sąjūdžio renginiuose. Taip pat su Irena Vasinauskaite. Visi buvo savi žmonės. Tuos santykius geriau žino A. Verseckas. Aš nelabai kišausi (šypsosi).

7. T.E.: Santykiai su LPS vadovybe centre (Vilniuje)?

A.P.: A. Verseckas buvo Tarybos narys ir jis vystė tuos santykius. Aš nevažinėdavau. Dar kartais važiuodavo Kazimieras Vaišvila.

8. T.E.: Kaip vertinate rajono Sąjūdžio veiklą?

A.P.: Gerai, kaip kitaip gali vertinti (juokiasi). Tikslas buvo „pakelti“ žmones, atstatyti ir įamžinti tai, kas buvo sunaikinta (pvz., aš rūpinausi paminklais). Ir kuo mažiau komunistų-funkcionierių įleisti į rajono tarybą. Tai pavyko įgyvendinti.

9. T.E.: Kada baigėsi Jūsų veikla Sąjūdyje?

A.P.: Mes ir dabar susieiname (šypsosi). O kalbant apie aktyvią veiklą, po kažkurių rinkimų, kuomet Sąjūdis išsiskirstė į partijas. Faktiškai, neskaitau, kad Sąjūdis baigėsi (šypsosi).

10. T.E.: Sajūdžio įamžinimas. Kaip Sajūdis prisimenamas šiandien?

A.P.: Teko organizuoti Lituanica-II įamžinimą. Tarp Gruzdžių ir Šiupylių pastatėme tokią „Puntuką“. Neturėdamas nė cento padariau paminklą. Ir kalėjimu grasino, ir visa kita. Neseniai rašėme kreipimąsi, kad Šiaulių rajono mokyklos per Švietimo skyrių rinktų Sajūdžio grupių istorijas. Kraštotyros draugija sutiko pagelbėti. Esu jos garbės narys. Skaitau, kad Sajūdis nėra užmirštas. Dabar dar susieina ta aktyvioji grupelė.

11. T.E.: Ar būtų įmanomas Sajūdis šiandien, jei šaliai iškiltų grėsmė?

A.P.: Grėsmės atveju Sajūdžio nereikia. Reikia susitelkimo, nes Sajūdis yra labiau politinis, kultūrinis darinys. O grėsmės atveju reikalingas susitelkimas tam, kad atmušti priešą. Sajūdis bent tuo laiku buvo plikom rankom, o padarė daugiau negu su ginklu. Vieni su kitais susitelkę, stoję eilėn žmonės padarė. O jeigu grėsmė kiltų, reikia susitelkimo ginklu. Beginklis pasipriešinimas šiuo atveju nebūtų naudingas. Būtų naudingas partizaninis karas, galbūt net labiau nei frontinis. Sajūdis būtų reikalingas po 100 metų, jeigu kas (šypsosi). Jeigu vėl būtų okupacija, tada reikėtų sąjūdinio susitelkimo. Krašto gynybai liaudis, tikiu, susitelktų. Bet tai ne Sajūdis. Nėra tokio apibrėžimo, kas yra Sajūdis. Tai gali būti suprantama, kaip kova išėjimui iš okupacijos.

12. T.E.: Kokios Lietuvos tikėjotės kuriantis Sąjūdžiui?

A.P.: Tokios, kokia yra (šypsosi). Laisvos. Gyvename pagal galimybes ir sąlygas. Viskas mūsų rankose. Aš lyginu su kitomis šalimis. Ir nematau, kad kitur būtų žymiai geriau. Jeigu kas nors yra ne taip, tai, po teisybe, patys žmonės yra kalti. Ką išsirenkame? Aš bent iš karto sakiau, kad po 50 metų okupacijos normalus gyvenimas ateis dar po 50 metų. Smegenys taip greitai nepasikeičia. Aš turiu butuką, turiu sodą ir man užtenka.

Priedas nr. 7

Pirmasis Sąjūdžio mitingas Pakruojuje. Nuotraukos autorius nežinomas

Priedas nr. 8

Ekologinis žygis Mūšos pakrantėmis. Nuotraukos autorius nežinomas

Priedas nr. 9

TIESOS IR ATGIMIMO ŽODŽIAI

Rajone įsikūrė persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinė grupė

Tą vakarą kuršėniškius, kitus rajono gyventojus, įeinančius į rajoninius Kultūros namus, prie durų „sutiko“ plevėsuojanti tautinė vėliava. Čia vyko Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio Šiaulių rajono iniciatyvinės grupės steigiamasis mitingas. Kultūros namų fojė galėjai įsigyti Sąjūdžio laikraštį „Atgimimas“, paskaityti „Sąjūdžio žinias“, „Aušrinę“, įsigyti trišpalvę su Vyčiu. Plakatuose buvo paaiškinta, ką reiškia nacionaliniai simboliai, priminti kai kurie istorijos faktai.

Zmonių į mitingą prisirinko labai daug; neuzteko visiems vietos atsėsti, praėjimai pilni pristojto. Scenoje — Vytis, tau-

tinės vėliavos. Trispalvės plevėsavo ir salėje. Darniai nuskamba Maironio „Lietuva brangi“.

Prie mikrofono — Kuršėnų 4-osios vidurinės mokyklos mokytojas A. Verseckas. Jam tą vakarą teko imtis mitingo vedėjo pareigų. A. Verseckas paminėjo, kad keturi mėnesiai praėjo nuo Lietuvos Sąjūdžio iniciatyvinės grupės įsikūrimo. Tiek laiko prireikė, kol Sąjūdžio idėjos „pažadino“ ir mūsų rajono aktyviausius žmones. Tačiau pats Sąjūdis prasidėjo daug seniau. Ne šiandien ir net ne šiemet daugelis tapo sąjūdistais. Buvo žmonių, kurie jau stagnacijos laikais drąsiai sakė, ką galvojo,

nebijoję iš tribunolų pareikšti, kad užtenka statyti mūsų rajone suomiškas pirtis, yra svarbesnių statybų ir reikalų. Argi neteisingi 1983-aisiais buvo Kuršėnų muzikos mokyklos direktoriaus P. Mikučio žodžiai, pasakyti mokytojų konferencijoje? Iki šiol daugelis prisimena jo pasisakymą. Ir prisimena todėl, kad buvo sakomi tiesos žodžiai.

— Sąjūdis kovoja už asmenybės laisvę ir pilną jos atsakomybę, — mitinge pasakė Sąjūdžio Šiaulių grupės narys K. Alminas. — Mes už tai, kad ne liaudis tarnautų valdžiai, o valdžia liaudžiai.

K. Alminas pačią kalbėjo apie Sąjūdžio tikslus, palinkėjo

visiems susirinkusiems geros kloties visų mūsų atgimime. Apdovimentais buvo suteiktas Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys, Lietuvos TSR Mokslių Akademijos filosofijos katedros vedėjas, profesorius akademikas J. Minkevičius. Jis pasveikino visus su atgimimu ir pasakė, kad Sąjūdis prasidėjo iš nieko. Mes nieko neturime, sakė profesorius, nei patalpų, nei telefono, nei popieriaus. Tik dvasią. Tačiau ir ji tiek dešimtmečių buvo slopinama. Reikia dvasiai atgimti. Apmaštykime giliai, ko mes siekiame, kaip galime tuos siekius įgyvendinti.

Akademikas J. Minkevičius taip pat kalbėjo, kad žmonijai išliko klausimas: būti ar nebūti. Virš mūsų galvų ne tik militaris-

tinis, bet ir ekologinis Damoklo kardas. Filosofas ragino įveikti ekologinį, technokratinį, ideologinį ir biurokratinį monstrus, puoselėti žmogaus dvasingumą.

Daugiau kaip valandą J. Minkevičius kalbėjo apie pačias skaudžiausias žmogaus problemas. Jo mintys ne kartą sutiktos plojimais. Tokio gilaus, argumentuoto, įtikinamo pasisakymo seniai kuršėniškiai nebuvo girdėję.

Į mitingo dalyvius V. Brazūno ir kitų lietuvių poetų eilėmis kreipiasi Šiaulių dramos teatro aktorė O. Dautartaitė. Prie mikrofono ateina Drąsusių devynmetės mokyklos mokytoja K. Arust. Savo kalboje ji klausė, kas išugdė lietuvi, kuris pasira-

Nukelta | 2 psi.

TIESOS IR ATGIMIMO ŽODŽIAI

Atkelta iš 1 psi.

šė, kad jo kaimyną išvežtu prie Laptėvų jūros? Kas išugdė lietuvi, kuris, apsirūpinęs spec. parduotuose, paliko žmogų mardyti eilėse? K. Arust pažymėjo, kad mums reikia atsibusti iš sustingimo, suprasti, jog stojama dvasingumo.

Plojimais buvo sutikti Pavencių cukraus kombinato šaltkalvio R. Kriščiūno, Sąjūdžio Šiaulių iniciatyvinės grupės nario docento M. Stakvilevičiaus pasisakymai.

Mitingo vedėjas gavo nemažai klausimų. Buvo reikalaujama, kad paaiškintų, kur dingo Sąjūdžio laikraščio „Atgimimas“ 100 egzempliorių, kurie buvo gauti Kuršėnų knygynė. Prie mikrofono pakviesta knygynė vedėja Z. Kaktonienė paaiškino, kad visi buvo parduoti knygynė. Tačiau kai vedėja pradė-

jo agituoti visus kreiptis į leidyklas, siūlyti, ką išleisti, mitingo dalyviai pradėjo plotti. Šį kartą plojimai reiškė, kad užtenka tuščių žodžių ir išsisukinėjimo.

Mitingo dalyviai taip pat klausė, ar Partijos rajono komitetas ir rajono Tarybos vykdomasis komitetas moka už rajoninių Kultūros namų salę, kai vyksta jų renginiai, prašė papasakoti, kaip deputatai atsiskaitys rinkėjams ir kaip vyks rinkimai. Į šiuos klausimus atsakė Partijos rajono komiteto sekretorė S. Abakaitė ir Kuršėnų miesto Tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas A. Gaubas. Buvo gauta ir daugiau įvairių klausimų, į kuriuos nebeužteko laiko atsakyti. Mitingo dalyviai reikalavo pasiekti, kad Kuršėnai būtų rajono centru, siūlė dėl to rinkti parašus, klausė, kada bus asfaltas iki naujųjų kapinių, ka-

da baigsis „blatas“ Universalinėje parduotuose, domėjosi, kaip buvo renkamas „Leniniečio“ redaktorius... Salėje pasigirdo replika, kad reikėtų keisti rajono laikraščio pavadinimą, kaip siūlė „Literatūra ir menas“ (1988.10.01).

Mitinge savo mintis išsakė Kuršėnų muzikos mokyklos direktorius P. Mikutis. Keletas jų: kokios Kuršėnų gatvės! Per dvejus metus nesugebam L. Ivinskio aikštės sutvarkyti! Kokia Kuršėnų architektūra! Kolūkiuose karvidžių tokių nebestato, koks Kuršėnų paštas! Miestas neturi architektūrinio akcento, gal atstatyti bažnyčios bokštą! Kalbėtojas klausė, ar mums nerūpi A. Sakalausko likimas, ar mūsų Ventos niekas neteršia. Tai kodėl mes tokie abejingi?

Mitinge taip pat kalbėjo Raudėnų devynmetės mokyklos direktorius J. Bezaras, Sąjūdžio

Šiaulių žurnalistų iniciatyvinės grupės narys, „Leniniečio“ redakcijos skyriaus vedėjas A. Puodžiūnas ir kiti. Akademikas J. Minkevičius atsakė į klausimus.

Mitingo metu įkurta persitvarkymo Sąjūdžio Šiaulių rajono iniciatyvinė grupė. Dalyviai atsistoję giedoję V. Kudirkos „Tautišką giesmę“.

Beveik keturias valandas vyko mitingas. Jo metu propaguotos atgimimo, persitvarkymo idėjos. Tik keista, kad salėje nepamatėme daugelio įmonių, organizacijų, mokyklų vadovų. Nejaugi jie dar neįveikė stalinistinės baimės? Nejaugi jiems nerūpi persitvarkymas? O gal laukiame, kol atsiūs kas nors oficialų raštą, kuriame leidžiama persitvarkyti. Tada tai pulsime... O leidimas persitvarkyti yra — tai TSKP XXVII suvažiavimo bei XIX sąjunginės partinės konferencijos dokumentai. Kas juos įgyvendins Lietuvoje, jei ne mes patys.

V. KIRKUTIS

Kirkutis V. „Tiesos ir Atgimimo žodžiai“. Leninetis. 1988-10-13. P. 1-2.

Priedas nr. 10



SAJŪDIS

STEIGIAMAS SUVAŽIAVIMAS VILNIUJE 1988-10-22-23

TAUTA PABUDO, TAUTA PRAKALBO...

**Algimanto
Puodžiūno
fotoįspūdis**





Tie, kurie nepateko į rūmus, su tautinėmis vėliavomis būrė vosi aikštėje prie rūmų.



Vilniaus sporto rūmuose dvi dienas vyko Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas. Tūkstantis Sąjūdžio rėmimo grupių delegavų čia savo žmones, kad pareikštų valią, Tautos valią apie Lietuvoje vykstantį atgimimą, apie tai, kad tauta jau pabudo, kad ji kyla žygiui ir ateiti.

Suvažiavimo svečias, Lietuvos patriarchas Vytautas Zemkalnis-Landsbergis. Pasveikinęs Atgimusių Lietuvą senosios kultūros žmogus, tarsis negestantį fakelą perdavė laisvės troškimą savo sūnui Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariui profesoriui Vytautui Landsbergiui. Suvažiavime teko sutikti ir Šiaulių žemės patriarchą — TSRS liaudies artisto Sauliaus Sondeckio tėvą Jackų Sondą, atvykusį į suvažiavimą iš JAV.

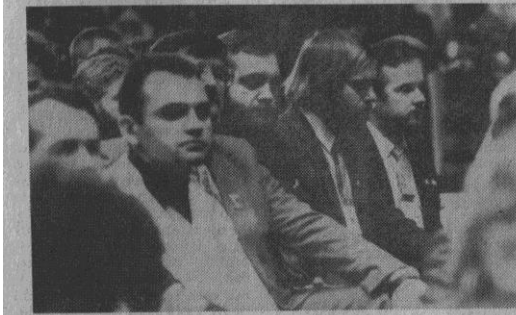
Puodžiūnas A. „Tauta pabudo, tauta prakalbo...“. Leninetis. 1988-10-29. P. 2.

Priedas nr. 11



LKP CK pirmasis sekretorius Algirdas Brazauskas suvažiavime labai šiltai, galima sakyti audingai sutikęs, pasakė dvi kalbas. Tik ranka rankon dirbant Persitvarkymas respublikoje įgaus pagreitį, tik taip dirbdami, pakelsime tautą klestėjimui. Sąjūdžio pasodintą Gyvenimo medį reikia išauginti.

Simtai tūkstančių vilniečių, visos Lietuvos žemių žmonės susirinko šeštadienio vakarę į Katedros aikštę, kur įvyko tautinė gegužinė su laudiškais dainomis ir šokiais, geriausių tautos poetų eilių skaitymu. Dainos skambėjo ne tik Katedros aikštėje, bet ir visose centrinėse sostinės gatvėse, aikštėse. Tauro kaime tą vakarą buvo pasodintas Atgimimo ažuolynas. Suvažiavimo salėje tarsi gražiausiame darželyje tulpės, žydėjo moterys, pasidabinusios tautiniais rūbais, gintaro karoliais.



Suvažiavime aktyviai dalyvavo ir mūsų rajono Sąjūdžio rėmimo iniciatyvinės grupės nariai. Grįžus iš suvažiavimo, jų laukia didelis darbas, nes stabdymo mechanizmas dar vis priešinasi, apsimeddamas persitvarkymo rėmimu.



Vorkutos lietuvių atstovė suvažiavime Danutė Subač laukia pagalbos. Rašykite jai 169906, Vorkuta, Parko gatvė 27 —3. Padėkite tautiečiams grįžti namo!

Suvažiavimo metu kai kurie respublikos ūkiai jau pasiūlė jiems skirti namus. Ar mūsų rajone atsiras tokių? Ar liksime abejingi tautiečių skausmui!

GEROS VALIOS PAREISKIMAS

Politinė situacija būna palanki arba nepalanki dorai ir gerai valiai. Dabartinė situacija, sukurta TSKP XXVII suvažiavimo ir XIX partinės konferencijos politinių nuostatų, vertintina kaip palanki jai, todėl Sąjūdžio suvažiavimas tokį pareiskimą ir kiekvienai rėmimo grupei siūlo apsvarstyti bei priimti jį:

Mes Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio dalyviai, suvokdami atsakomybę, kurią užkrauna šiuo metu vykstantis visuomenės socialinis-politinis atsinaujinimas, tautinis ir dorovinis atgimimas, pasisakome:

- Už vienybę, prieš skaldymą,
 - Už pasitikėjimą, prieš įtarumą,
 - Už sątygumą, prieš grojimą,
 - Už galvimą, prieš siopinimą visose visuomenės gyvenimo srityse.
- Esame pasiryžę siekti:

- Talkos ten, kur rasime nesantalką,
- Tiesos ten, kur rasime klaidinimą,
- Darnos ten, kur rasime netvarką,
- Sviesos ten, kur rasime tamsą.

Mes pritariame skelbiamai persitvarkymo politikai, suteikiantį vilties perspektyvą skleisti šiems mūsų siekiams. Ateityje į kiekvieną konkretų žingsnį, realizuojantį skelbiamą politiką, visada atsakysime geros valios dvasia.



Sąjūdis dar be galo jaunas. Kad jo žingsniai tvirtėtų, jį saugo šviesiausi tautos protai. Rašytojai Vytautas Bubnys ir Justinas Marcinkevičius sekmadienį rytinio posėdžio metu.

Puodžiūnas A. „Tauta pabudo, tauta prakalbo...“. Leninietis. 1988-10-29. P. 2.

Priedas nr. 12

SUSIRINKO SUGRĮŽĘ IR NEGRĮŽĘ...



Kuršėnų rajoniniuose kultūros namuose vyko pirmas buvusių tremtinių susirinkimas. Kuršėnų rajone? To pasakyti kol kas niekas negali. Tremtinių klubas rajone dar tik kurtas.

Su pirmojo Lietuvoje tremtinių klubo Kaune veikla susipažindino klubo narys A. Rodiškas. Kalbėjo jis apie tremtinių masyvą, kuri ruošiamasi atidaryti Kaune, prašė pagelbėti ekspertais: tremtinių daktarais, užrašais, statistiniais. Kalbėjo apie vasarą organizuojamas ekspedicijas į tremimo vietas dėl tremtinių palikų sugrąžinimo į Tėvyne.

Rajono Tarybos vykdomojo komiteto atsakingoji sekretorė A. Jablonskienė ir finansų skyriaus vedėja Z. Brazaitienė susipažindino su reabilitavimo, turto grąžinimo tvarka, atsakė į gausius klausimus.

Kalbėjo buvę tremtiniai: V. Aliauskas, T. Šlehtinas, V. Karvelis. Pastarasis yra net dvidešimt ketverių metų išbuvęs Sibire. Pasakojo, jė apie savo, jau kaip netremtinio, keliones į

Sibirą, tremtinių kelias.

Nedaug laiko gavo kalboms tremtiniai, nesukalbėjo, visai pasakojo skaudulį. Laikas ribotas. Vakare linkė Klaipėdos dramos teatro spektakliui. Nufurė kada vėl susėsti.

Buvo dirbtas ką tik įkurto tremtinių klubo taryba (pirmininku taryba išrinko Kuršėnų Lietuvos vadinama mokyklos mokytoja Rimanta Pabjonaševičiūtė, priimta rezoliucija).

Skambėjo Šaulių dramos teatro aktorės O. Daužartaitės, mokytojų skaitomos tremtinių eilės — Bolešovo Mačionio, Broniaus Kiešos, žinomo Deonimo vardu, klubo Nosenantys širdimi atliekamos tremtinių dainos.

Z. KUČINSKAS

A. Puodžiūno nuotraukose: kalba buvę tremtinys nasietis V. Karvelis, savo elerakčių klasos B. Kieša; jaunieji kuršėnėliai skaito tremtinių eilės; jaunosios kanklininkės skambina „Tautinę giesmę“ — mūsų respublikos himną; kultūros namų salė buvo perpildyta.




Kučinskis Z. „Susirinko sugrįžę ir negrįžę...“. Leninietis. 1988-12-01. P. 2.

Priedas nr. 13

Vyčio paminklo Kuršėnuose atstatymo ceremonija. Nuotrauka A. Puodžiūno

Priedas nr. 14

Šiaulių rajono sąjūdininkai dalyvauja akcijoje „Baltijos kelias. Nuotrauka A. Puodžiūno

Priedas nr. 15

Šiaulių rajono sąjūdininkai dalyvauja akcijoje „Baltijos kelias. Nuotrauka A. Puodžiūno